

Vigyázó szemetek Tallinra vessétek?

„S ha majd, ha majd
nem lesz félnünk mitől,
nem tudjuk abbahagyni.“
(Szilágyi Domokos)

Kísértet járja be Európát. Ugye, ismerős? Eredetileg a kommunizmus kísértetére utalt a figyelmeztetés. A mondatot mára többszörösen áthangszerelték. Azóta kéz a kézben sétálgatnak a kísértetek, sőt egész kísértetcsoporthoz, kísértetfalkák járják a kontinenst. Az eredeti mellett a ránk oktrojált terrorizmus kísértete, a nemzetállamok megkésett reneszánszának kísértete, a kisebbségek csitítgatásának kísértete (mert a többség „békét akar“ – holott csak ebül szerzett jószágát félti), s legfőképpen: a ki nem beszélt kínok és sérelmek kísértete, amely valamennyi közül a legfekélyesebb.

Alsó-csallóközi polgármester meséli, hogy a falujába költöző, északról érkező telepések általában három választ adnak a kérdésre, miért éppen ide költöznek? 1. Mert itt olcsók az ingatlanok. 2. Mert megfizethetetlen a tündéri csönd és nyugalom. 3. Mert barátságos, jó emberek laknak itt. A sorrend felcserélhető, a válaszok általában megegyeznek. Nem mondom ki, de tudjuk a negyedik választ is: mert a status quo-n belül érzik magukat.

Akárcsak a tallini oroszok, akik felháborodva vették tudomásul, hogy a „felszabadító szovjet hadsereg“ emlékművét az észtek elbontották a városban, és kitették a katonai temetőbe. Nem rombolták le, csak éppen a helyére tették. Hogy ne kelljen naponta elviselni a megszállás apoteózisát. Amiként azok a budapestiek sem nézik jó szemmel a hasonló műalkotást, akik még emlékeznek a háromnapos „szabad szerelemre“. A háborgó észtországi oroszok a megszálló hadsereg, a nagyhatalmi politika által elcsatolt területre költöztek be, és azt hitték, örök időkre a status quo-n belül lesznek. Jogaik vannak. Birtokaik. Jussuk. Amit megszerezték hatalommal, az az övék.

És tessék békének lenni.

Mikor e sorokat írom, Magyarország számos városában megemlékezést és gyászmisét tartanak a trianoni „békekötés“ nyolcvanhetedik évfordulóján. Természetesen szó sincs országos megemlékezésről, központi, kormány szintű, valamiféle siratófal melletti csöndes kuporgásról. Amolyan elszórt, helyi érdekű akciók zajlanak. Mi hivatalosan továbbra is a bűnös nemzet bélyegét viseljük, és annak megfelelően viselkedünk. Kiszavazzuk honfitársainkat a nemzetből. Páriának és felforgatónak tartjuk azt, aki autonómiát mer emlegetni. Felvidéki aktualitás: a nemrég még rezervátumba utalt cigány honfitársainkat („a magyarul beszélő szlovák cigányokat“) az oda utalatók éppen arra ösztökélik, hogy gyűjtsenek aláírásokat „az ország szuverenitásáért“. Miként az ötvenhatos magyar forradalom idején az „ellenforradalmat“ elítélő hűségnyilatkozatokat. A párhuzam hátborzongató és kacagnivaló.

Apropó, Európa. Milyen az a kontinens, amelyen élünk? Latin? Görög? Monetáris? Globális, pénz- és piacelvű? Van köze a görög kultúrához? A latinhoz, keresztényhez, zsidóhoz? A Kárpát-medence a szívében fekszik, vagy a peremén? Van köze egyáltalán kultúrához? Sőt: igazsághoz? Vagy csak a nyolcvanhetedik éve megfogalmazott és végrehajtott hazugság status quo-ja grasszálhat szabadon, s arra épül a nemzetközi jog minden passzusa? Ahol minden kérdőjel azonnal felkiáltójellé egyenesedik?

Ó, népek önrendelkezési joga – röfögi, horkantgatja **Ionesco** rinocérosza, miközben angyali nyugalommal legeli a rózsalugast. Az orrszarvút mellesleg Ionesco előtt már **Albrecht Dürer** megálmodta, aki, tudjuk, magyar gyökerű volt, akárcsak **Dúdor Pista**, a húsz éve halott Angyalfestő. Igaz, Pista címerállata nem a rinocérosz volt, hanem mondjuk a Tehénmenyasszony. Mert – mint minden szabad szellemnek – volt stílusa, és nem szerette a plágiumot.

Kövesdi Károly

Major Zoltán

A népek hazájától a nemzetek harcáig, avagy térkép-e a táj? A cseh-szlovák területi követelések mérlege

Mottó:

*Mit tudsz a drága múlttól,
Te sötét lomb a fán?*

(In: Hermann Hesse: A varázsló gyermekkora. Mesék. Bp., 2002.)

*Messzeség kékje burkol,
Ó, elhagyott hazám.*

(Cartaphilus: Álomfolyam 185. o.)

A forrongás

„Demandez beaucoup“ – kérjen sokat! Ti. területet. A kissé frivol és cinikus, bár a későbbi történések ismeretében egyáltalán nem sikertelennek bizonyuló tanácsot, az I. világháborút lezáró, ún. béketárgyalásokon követendő magatartást illetően **Philippe Berthelot** francia diplomata adta **Eduard Beneš**nek.¹ A jó baráti tanács, nincs mit szépíteni, Benešnél nem csupán értő fülekre talált, hanem a cseh nacionalizmus termékeny talajára hullva – támogatva a győztes hatalmak hasonló nacionalizmusától – sárkányfogvetemény² kelt ki belőle. Az előzmények sejthető, körvonalazható formában a XIX. század első felében jelennek meg, nyugatról kelet felé haladva. Amikor térségünk éles szemű megfigyelője vigyázó szemét Párizsra veti, hamarosan tanúja lesz a lóháton járó világ-szellem, **Napoleon** háborúinak. A nagy külső változások káosza mögött egy sajátos esztétörténeti folyamat bontakozik ki: a népek öntudatosodási, kollektív személyiséggé, nemzeté érő folyamata a XIX. század első felében veszedelmes forrongási szakaszába jut, amelynek eredményeként megszületik a modern(kori) nacionalizmus Janus-arcú eszméje. Térségünkben, ahol nép–nemzet–állam távolról sem esik egybe – ellentétben a francia példával –, ahol állam nélküli vagy függetlenségükért küzdő népek, esetleg államiságukat elvesztett vagy csonka államisággal rendelkező nemzetek, amelyek maguk is több népnek adnak hazát, egyaránt megtalálhatók, a nemzeti mozgalmak előtt álló első feladat: az önálló irodalmi nyelv kiművelése.³ Az irodalom célja azonban minden esetben a birodalom: a szellemi hatalom megszerzése mögött kezdetben rejtetten, zavarosan, mintegy álomszerűen, majd a körülményektől függően egyre világosabban felsejlik a világi hatalom megszerzésének igénye, categoricus imperativusa, parancsoló szüksége. A „*La langue c’ est la nation*“ (magyar megfogalmazásban: „nyelvében él a nemzet“) eszméje magában foglalja annak az elvnek a kikristá-

lyosodását – mindenek előtt a francia és német példa nyomán –, mely a nemzetet egy nép etnikumához, egy nyelvhez köti, végeredményben az államot egy nyelv-nemzet birtokába adja. Az ismert történelmi okok miatt soknemzetiségűvé vált Magyarország ettől az új keletű nacionalizmustól semmi jót nem várhatott. Egyedül a magyar nemzeti reformmozgalom az, amely nem tart igényt más nép, más állam területére, ellenben a körülötte élő népek, mint hamarosan kiderül, nemcsak államberendezését szeretnék döntő mértékben átalakítani, hanem területére, annak részeire is igényt tartanak. A felébredő nemzeti érzés történelmileg rövid idő alatt megbontja a nép, szülőföld, haza és állam egységét. A népek, nemzetiségek tudatában fokozatosan leértékelődik a közös haza eszméje és helyébe a nyelv, illetve annak hordozója, a nép lép. Ez a különbözőség tudatára és saját öntudatra ébredés igen korán elindul a területi elkülönülés, elszakadás, majd – gyengeségüket kompenzáló – az etnikai határon túlterjedő naggyá levés útján. A népek sokévszázados együttélésén, összeszokottságán alapuló, a Kárpát-medence kultúrájának sajátos jelleget adó Magyarország elveszti varázsát. **Ján Kollár**nak⁴ már kedvesebb a szlávok állítólagos valójában álombeli nagysága és dicsősége, mint a sokat szenvedett közös haza eszméje. Már a reformkorban térképek, tervezetek születnek, amelyek érintik, illetve részben felbontják – virtuálisan, egyelőre inkább néprajzi határok mentén – Magyarország területét, a Szent Korona testét. Elsősorban a déli területekről van szó **Ilja Garašanin**⁵ Vázlatában. Témánk szempontjából közelebről és érzékenyebben érint bennünket a gömöri születésű **Pavel Jozef Šafárik**⁶, a jeles filológus, ám politikai nézeteit illetően meglehetősen ellentmondásos személyiség munkássága. Őt illeti a kétes dicsőség azért, mert minden bizonnyal elsőként rajzolta meg 1842-ben kiadott *Slovenský Zemevid c.* munkájában⁷ Magyarország nemzetiségi térképét. A gondot nem tudományos munkássága, hanem egészen más jelenti. Olyan korban, amikor a nemzetiségi öntudat még meglehetősen bizonytalan az egyéneknél, az etnikum még nem jelentett automatikusan nemzeti(ségi) öntudatot – és ezért azt mérni is csak nagy „hibaszázalékkal“ lehetne –, nagy bátorságra vall néprajzi vonalakat rajzolni.

A nagyobb probléma a munka hatásában rejlik: a bizonytalan és a realitásoktól távol eső néprajzi vonalak alapul szolgálnak területi tervezetsekhez, határtervekhez. A döbbenetes csak az, hogy Šafárik vonalai a trianoni békediktátumban visszaköszönek. A filológus védelmében annyit mégis meg kell említenünk, hogy – ellentétben Benešsel – a Csallóköz és Dél-Gömör magyar többségét nem vitatta – talán ismerte valamennyire szülőföldjét.

A nagy harc előérzete

Köztünk és a magyarok között szörnyű harc következik⁸, fejtette ki nézeteit **Štúr** az 1840-es évek elején. Ez a harc 1848-ban ki is tört. A szabadság és a jogkiterjesztés a nemzetiségek számára kevésnek bizonyult. A vezetők nagy része nem is annyira szabadságot, mint in-

kább uralmat akart a bizonytalanul körülhatárolható etnikai területeken, sőt sokszor azon is túl. **Habsburg** ösztönzésre pedig megszületnek az első felosztási tervek Magyarország kárára, a cári Oroszország fenyegető árnyékában. A csehek bejelentik igényüket egy idegen állam régiójára, Felső-Magyarországra, **Havlicéek**, akit később éppen **Masaryk** tartott nagy becsben, már 1846-ban, a cseh aspirációk maximumaként – letérve a történeti alapról – számol Csehország, Morvaország, Szilézia és Szlovenszko egyesítésével.⁹ A prágai szláv kongresszuson pedig már felmerült a magyarellenes cseh–dél-szláv együttműködés igénye. Nem kevesebről van szó, mint a későbbi kisantant előképéről. A cseh területi igények a bécsi politika – **Schwarzenberg**, **Stadion**, **Windischgraetz** – terveihez kapcsolódva számoltak Magyarország nemzetiségi szempontok szerinti teljes feldarabolásával. Stadion felsőmagyarországi tanácsadója az a **Majláth János** gróf, aki a kialakítandó kerület főbiztosi posztjára aspirált. A szlovák vezetők ugyan a csehekkel való egyesítést nem szorgalmazták, a magyar nyelv száműzését a kialakítandó „autonóm“ szlovák kerületből annál inkább. Szórványosan hallatszottak zavaros hangok esetleges lakosságcsereéről. **Palacký** 1849 elején Havlicéek elvei mentén, nemzetiségi szempontok alapján a Habsburg-birodalmat a következő tartományokra javasolta felosztani: 1. osztrák-német, 2. cseh – Csehország, Morvaország, Szilézia és Felső-Magyarország szlovák része, 3. lengyel, 4. illyr, 5. olasz, 6. dél-szláv, 7. magyar, 8. román.¹⁰ Magyarország előtt – ezek szerint – „fényes jövő“ állt: választhatott, hogy önálló állam vagy Habsburg-, megcsontított koronataromány lesz. Magyarországon ekkor volt annyi erő, hogy az önfeladás helyett a küzdelmet választotta saját létéért.

Történetírásunk még ma is sokszor szemérem veti a XIX. század közepe nagy magyar szabadelvű nemzedékének, hogy a kiegyezés¹¹ során a nemzetiségek és a Habsburgok közül, úgymond, az utóbbiak oldalára állt. Ez téves. A magyar nemzet nem egyezhetett ki – meggyőződésünk szerint – olyan nemzetiségi törekvésekkel, illetve követelésekkel, amelyek Magyarország megcsontítását, felosztását, illetve a magyar nemzet idegenné minősítését célozták saját hazájában. Ezen túl **Deák**, **Eötvös** és a kiegyezés nemzedéke nem a Habsburgokkal kötött alkut, hanem a szabadság alapján az alkotmányosság és jogállamiság kereteit igyekezett kialakítani.

(E)lkészülnek a szabásminták

Az alkotmányosság és jogállamiság adott keretei közötti polgári átalakulás ugyan nagyon sok kérdést vetett felszínre, mégis a XIX. század végén, a XX. század elején a viharfelhők Magyarország felett mégis elsősorban a nemzetközi politika felől közelítettek.¹² A nyugat-európai nemzeti átrendeződés folyamata a német és olasz egység megvalósulásával befejeződött. Az 1870-es évektől a nemzeti mozgalmak súlypontja a Balkán félszigetre tevődött át.¹³ Míg a XIX. századot francia(olasz)–német századnak nevezhetjük, a XX. századra egyre jobban az

orosz(szláv)–cseh hatalmi politika, illetve eszmei dominancia nyomta rá bélyegét, legalábbis az európai politikában. A kis balkáni szláv népek – gyengeségüket kompenzáló – megalkották a dél-szláv eszmét. A Monarchia gazdasági fejlődéséből profitáló cseh polgárság pedig, a németekkel szembeni gyengeségét kompenzáló, a csehszlovák egység hirdetésével igyekezett pozícióit javítani. Ennek a Magyarország belső ügyeibe kívülről beavatkozó, több mint kulturális-, inkább politikai mozgalomnak volt egyik korai előfutára az 1880-as években **Salva Károly**¹⁴ klenóci evangélikus tanító. A méltányosság és a mélyebb összefüggések felvillantása érdekében jegyezzük meg, hogy a cseh–szlovák irodalmi kölcsönösségnek – ahogy azt **Samo Czambel**¹⁵ képviselte – minden bizonnyal lehetett létjogosultsága, ellenben a cseh–szlovák nemzetegység politikai tana¹⁶ a magyarokon kívül, mint a későbbi fejlemények bizonyították, épp a szlovákoknak ártott legtöbbet.

Összességében elmondható, hogy a XX. század eleje, amikor napirendre került (erős orosz dominanciával) a balkáni nemzeti átrendeződés ellentmondásos folyamata, és megalakult a két szövetséges (központi hatalmak, entente) tábor, a cseh polgárság – ellentétben a magyar politikai vezető osztállyal, mely beleveszett a közjogi csatározásokba – felismerte a cseh nemzeti mozgalom előtt álló lehetőséget. A puszkaporos levegőben nemcsak a csehszlovák egység hadállásait építette szívós módszerességgel, hanem a külföld felé is tájékozódott: nem is egy, hanem több nagyhatalmi támasz után nézett. Az orosz orientációt **Kramař** képviselte, míg az atlanti világ felé Masaryk és Beneš keresett kapcsolatot, ugyanakkor nem csapta be az ajtót a Monarchia fennmaradásának esetére sem. Az akkori magyar közvélemény nagy része szinte tudomást sem szerzett arról a tényről, vagy csak nagyon hiányosan és ezért nem volt tisztában annak jelentőségével, hogy sorra születtek a különféle etnikai határtervek **Šembera Alajostól** (1876) **Niederle Luborig** (1906), majd **Ernst Denistől** **Seton-Watsonon** át Masarykig, Benešig¹⁷, ne feledkezzünk el később **Jan Kuffnerről** sem. Kuffner így ír a magyarokról: „Minden évrre és ösztönzésre szükség lesz a [béke]konferencián ahhoz, hogy a magyarságot azok közé a határok közé tuszkolják, ami alig illeti meg: a kunok és a jászok területére a Tisza és a Duna között és a Dunántúl területére a Duna, a Dráva és a Balaton között.“ Kuffner álmait az ún. békekonferencia főleg német-, részben magyar vonatkozásban is megnyeste. „Ha Prága meg akarja tartani magát, akkor uralma alá kell vonnia az Elbát a tengerbe való torkolatáig és a Dunát Regensburgtól Budáig.“¹⁸

Ezeknek a felosztási terveknek a pusztas felsorolása külön tanulmány, valamennyire is komoly ismertetése egy könyv tárgyát képezhetné. **Fodor Ferenc**, a kitűnő, de 1945 után méltatlanul félreállított földrajztudós szerint: „...1842–1919 között a magyar földet össze-vissza szabdalják határtervezetekkel. Igazán megdöbbentők ezek a lelkiismeretlen, és ha nem lett volna olyan tragikus az eredményük, helyenkint szinte komikum számba menő

tervezgetések, amelyek egy nép legszentebb tulajdonának, a hazának testén akartak vivizsekiós operációkat végrehajtani. Ha ezeket a vonalakat egyetlen térképre vezetjük fel, arra ébredünk, hogy csupán csak a Fertő, Győr, Pest, Jászberény, Szolnok, Pusztaszer, Baja, Kaposvár, Nagykáncs, Zalaegerszeg, Szombathely között húzható vonalon belüli terület az, amelyre még nem terveztek a háború előtt országhatárt. Azóta persze már erre is szemet vetettek. Összesen kb. 23 féle határtervezetet sikerült összegyűjtenünk az 1842–1919. évek közötti időszakból. Ezek a vonalak Magyarország évezredes térképéből valósággal szabásmintát csináltak.¹⁹

Mégis mi volt ezeknek a határtervezeteknek – amelyek kezdetben a valóságos néprajzi viszonyoktól messze estek, hogy aztán kissé közeledhessenek azokhoz, bizonyítandó, ők mekkora áldozatot hoznak – az igazi szerepe? Elsősorban az, hogy a zavarbaejtően sok vonallal bizonyítsák a közvéleménynek és a döntéshozóknak, hogy itt valami nagy probléma van, amit meg kell oldani, mert különben sérül a népek joga. A népek önrendelkezéséről beszéltek, de hamiskártyásként a népvezérek rendelkezésére gondoltak. Beneš Párizsban rögtön desavualta Hodžát és etnikai alapú vonalát, amely valamifajta alkufolyamat-félében jött létre, egyszerűen azért, hogy minél nagyobb területet szállhasson meg.²⁰ A megnövekedett öntudatú és étvágyú cseh polgárság, elhítetve a nyugati hatalmakkal, hogy az új államok láncolata erős korlátot képez mind a német mind a bolsevik veszéllyel szemben, nagy tétékben játszva megvalósította birodalomépítő álmait: dunai állam akart lenni és az is lett, nem sokat zavartatva magát a néprajzi viszonyoktól. Viták persze voltak az ún. békekonferencián, különösen az angol és amerikai delegáció aggályoskodott a tekintetben, hogy az új állam túl sok magyarlakta területet kebelezne be.

David Hunter Miller, az amerikai delegáció tagja részletesen ír erről magyarul máig kiadatlan naplójában.²¹ Az amerikai delegáció mindenestre a Csallóköznek és Gömör déli, magyar sávjának Magyarországon belüli meghagyását javasolta. Végül döntöttek a stratégiai (védhető határok) és közlekedési érvek (vasútvonalak), mindig következetesen a magyarok kárára, megkérdésük nélkül.²² A bolsevik veszélyre hivatkozva még Kárpátját is sikerült megszereznie Csehszlovákiának, hogy később megfelelő ellenszolgáltatás fejében tovább- (oda-, vissza?)adja a nagy szláv testvérnek. Birodalomépítő politika volt ez a javából, bizonyíték erre a magyarokat nyugatról körülzárandó csehszlovák–délszláv korridor esete is, ami már az addig katonailag segédkező olaszoknak is sok volt. A népek véleményére, miután – **Babits** szavaival – döntött az erőszak, nem volt kíváncsi senki, **Apponyinak** az ún. békekonferencián négy nyelven elmondott beszédében az összes elszakítandó területekre népszavazást kérő beadványát elutasították.²³ Győzött a kész tények teremtésének politikája. A lelkek azonban épp a felsorolt körülmények miatt nem tudtak megnyugodni. A zsákmányszerzők érezték, hogy túl nagy zsákmányt sikerült elragadniuk, ennek megvédésére létrehozták a kisantantot, amelynek

lelke, baljós alakja Beneš lett. Tény az, hogy a versailles-i és a trianoni békediktátumok bonyolult jogi konstrukciók voltak és első pillantásra a népszövetségi paktum XIX. cikkelye, a **Millerand**-féle kísérőlevél és a kisebbségvédelmi szerződések révén némi reményt is felcsillanthattak.

Nagyon hamar bebizonyosodott, hogy ezeknek a jogszabályoknak a szerepe alig terjedt túl a keserű pirula megédésítésénél. A cél érdekében, hogy minél több területet kapjanak, a csehek ígéreteket tettek. Természetesen azért, hogy ne tartsák be: Keleti Svájc, Szlovákia önállósága, Ruténföld autonómiája egyaránt elsikkadt.²⁴

Az áldozat a bűnös – Mindent vissza – Semmit vissza?

Összességében elmondható, hogy míg a határtervezetek vonalai a térképen 1920-ig a történeti Magyarország határaitól befelé mozogtak, a békediktátum megszületésekor megindultak ezek a képzeletbeli vonalak kifelé, a történeti Magyarország határai felé. Az első diplomáciai próbálkozás az ún. **Paléologue**-féle akció volt.²⁵ A lengyel–szovjet háborúhoz is kapcsolható elvetelt kísérlet mindenestre bizonyos általános néprajzi korrekcióval a túlnyomóan magyar többségű területek visszatérésével számolt. 1921 nyarán csehszlovák–magyar viszonylatban Bánffy külügyminiszter Benešsel tárgyalt Marienbadban²⁶ (Marianske Lázně), ahol szóba került Komárom és Losonc átengedése. A megegyezés szándéka azonban mindkét oldalról hiányzott. Hamarosan azután következett Masaryk tucatnyi nyilatkozata **Pályi Edének**, amikor is minden esetben jött a hivatalos csehszlovák cáfolat. Masaryk az 1923. év elején Pályi Edének tett egyik nyilatkozatában – Benešhez képest mindenképp „üditőbb“ stílusban –, miután leszögezi, hogy az ún. Új Európa elveit ma is állja, szabadkozva arról igyekszik meggyőzni a magyarokat, hogy „*mi eredetileg nem is akartunk Magyarországból olyan területeket kiszakítani, amelyeken túlnyomóan magyarok laknak.*“ Valójában a régi Budapest központú vasúti politikát teszi felelőssé azért, hogy túlnyomóan magyarlakta területeket kellett az új államnak elszakítania: „*mi felszabadítani akartunk és nem hódítani [...] az ön által reklamált magyarlakta területeket csak kényszerűségből igényeltük, mert nem találtunk azoktól északra fekvő megfelelő transzverzális vasutat.*“²⁷

A különböző magyar indíttatású, néprajzi alapú határrevíziós elképzelésekre – **Rothermere**-vonal²⁸, **Aldo Dami**²⁹ stb. – itt csak utalhatunk. Említsük meg azt is, hogy az a Seton-Watson, akinek közreműködése nélkül Csehszlovákia aligha jöhetett volna létre, vagy legalábbis nem az adott formájában, a 30-as évek elejére eljutott addig, hogy a két említett magyar többségű régió számára elképzelhetőnek tartott egy népszavazást.³⁰

A magyar és nem magyar történetírás a végletekig elmarasztalja, az előbbi gyakran karikatúrisztikus színekkel ecseteli³¹ a magyar revíziós mozgalmat, amelynek bizonyára lehetnek bírálható mozzanatai.³² Túl azon, hogy a magyar revíziós mozgalom nem merült ki pusztán a

„Mindent vissza” csatakiáltás szüntelen rituális hangoztatásában, vele szemben létezett és érvényesült a „semmit vissza” elve és gyakorlata. Jegyezzük meg, hogy a magyar zsákmányt emellett még nemcsak a kisantant fegyveres ereje őrizte, hanem igyekeztek azt biztosítani az utódállamok (különböző mértékben és különböző módszerekkel) a nemzetközi jogellenes, kisebbségellenes asszimilációs politikával. Az utódállamok kisebbségellenes politikája mindenesetre magyarázatot ad a magyar revíziós mozgalom nem kis jogosultságára. Ne feledkezünk el arról a körülményről sem, hogy a szövetséges hatalmak 1920. augusztus 10-én Sevres-ben aláíratott külön szerződésben csak azzal a feltétellel ruházták át a csehszlovák, román és szerb–horvát–szlovén államok részére az elszakított területek fölötti szuverenitást, ha a békeszerződést összes rendelkezéseivel, így a kisebbségvédelmi szerződésekkel együtt betartják. Jogi műszóval élve, a területi rendelkezések és a kisebbségvédelmi szerződések betartása között junktim (jogi kapcsolat) állt fenn. Az említett körülményre – mások mellett – nem kisebb személy, mint a Putnokon született és Rimaszombatban érettségizett **Kertész István** nemzetközi jogász is felhívta a figyelmet 1933-ban *Általános békerekvízió vagy a trianoni szerződés külön revíziója?* címmel tartott előadásában: „A trianoni szerződés területi rendelkezései ma már csak de facto léteznek, nemzetközi jogilag azonban, a kísérelésvélben foglalt ígéretek be nem váltása és a kizárólagos államok szándékos szerződésszegései folytán non-existentknek vagy legalábbis megtámadhatóknak tekintendők.”³³ Azt gondoljuk, joggal lehet megkérdezni: a győztes hatalmak miért nem figyelmeztették a szerződésszegő utódállamokat, egyáltalán kilátásba helyezték-e egyszer is, hogy megvonják tőlük az átruházott szuverenitást? Ezzel szemben épp az áldozatot, a lefegyverzett csonka Magyarországot minősítették békebontónak. A versailles-i, trianoni békediktátumokkal összenőtt Népszövetség válságával, majd nyilvánvaló csődjével párhuzamosan jutott el Európa Münchenig, a bécsi döntésekig. Bebizonyosodott, hogy Anglia és Franciaország saját édesgyermekükért, Csehszlovákiáért nem hajlandó semmilyen áldozatra. Senki sem akart meghalni Csehszlovákiáért, maguk a csehek sem, a szlovákok végképp, ők már az önálló államiság bűvöletében éltek, és joggal nem bíztak az autonómiát és a cseh–szlovák egyenlőséget elsikkasztó, a pittsburgi szerződést papírrongynak tekintő csehekben. Bebizonyosodott az is, hogy a német és a szovjet veszéllyel szemben létrehozott korbát, a kis államok rendszere teljességgel működésképtelen. A magyar-ellenes kisantant is összeomlott.

Az első bécsi döntés³⁴ létrejöttében is lényegében a hatalmi szó döntött, a döntés eredményében azonban talán mindkét fél megnyugodhatott volna, mivel néprajzi alapon³⁵ történt, az újszülött állam azonban hamarosan határkorrekciós terveket gyártott és nagy Szlovákiáról álmodott. A területi viták nyomorúsága tovább kísértett.

A hontalanság évei³⁶

1945-ben teljesen új helyzet állt elő. A Beneš vezette csehszlovák „diplomácia” a nyugati hatalmak mellett a moszkvai tárgyalásokon megszerezte a sztálini Szovjetunió jóindulatát is. Sőt annál többet: az átengedett Ruténföldért cserébe a Szovjetunió egyértelmű jóváhagyást adott egy etnokrata állam létrehozására. A kassai kormányprogram nem kevesebbet irányzott ugyanis elő, mint az idegen etnikumok rövid időn belüli felszámolását, kiűzetéssel vagy asszimilációval, bármi áron. Teljesen igaza van annak a **Borsody Istvánnak**, akinek mély demokratikus elkötelezettségét a legkényesebb ízlés sem vitathatja el, amikor 1945-ben így ír: „Csehszlovákia olyasmire készül, ami egyedülálló a dunai népek történetében: erőszakkal akarja kiűzni államából az őslakó magyarokat, akik többnyire a honfoglalás óta laknak azon a földön, ahol őket a gyűlöletnek a második világháborút követő vihara 1945-ben találta. E sorok írója, túl a nemzeti problémán, amit a csehszlovákiai magyarok keserves sorsa jelent mindannyiunk számára, azért is nyúlt ehhez a kérdéshez, mert ott született, ott élte le ifjúságát, ahol most a legborzasztóbb veszedelem fenyegeti a magyart, ami embert egyáltalán érhet: az otthonból való kikergetés, a faji üldözés, nemcsak a polgári, hanem az elemi emberi jogok teljes megvonása.”³⁷ A későbbi korokban felnőtt történész is kénytelen megállapítani, hogy csehek és szlovákok újra megtalálták együttműködésük közös nevezőjét, a magyarellenességet. Pedig legalább elméletben létezett egy másik, emberséges út: a Csehszlovákia déli határain összefüggő területen lakó magyarok emberi és közösségi jogainak elismerése. A csehszlovák-ellenes elfogultsággal semmiképp sem vádolható orosz származású **Petrov** egyértelműen kimutatta: „Az összefüggő szlovák nyelvterület határa az elmúlt 100-150 esztendő (1773-1928 között) folyamán úgyszólván változatlan maradt.”³⁸ Tehát a terület, amely ettől az etnikai határvonaltól délre feküdt, magyar volt. Petrov tanár megállapítása nem kisebbet jelent, mint hogy ezen a területen szerinte sem volt magyarosítás: „A magyar-szlovák nyelvi határ körülbelül 400 km hosszan és 10-25 km-es mélységben húzódik, ennek alakulására a két nemzet fejlődése alig hatott” – mondja Petrov.³⁹ A csehszlovák politika célja ennek a magyarlakta sávnak a megszüntetése a rajta lakó őslakos magyarok elűzésével, illetve később a hamis reszlovakizáció érveivel, mérhetetlen szenvedést és megaláztatást zúdítva emberek százazereire, akiknek csak annyi bűnük volt, hogy magyarok. Kínálkozik az összehasonlítás a két világháború utáni, ún. béke rendezések közt. Az 1946. július 29-én megnyílt párizsi békekonferencián a magyar delegáció kétségtelenül nem részesült olyan formailag megalázó fogadtatásban és elszállásolásban mint 1920-ban Apponyiék. A párizsi magyar delegáció főtitkára, Kertész István és munkatársai mégis kénytelenek voltak bizonyos konspirációs eszközök igénybevételével érintkezni a nyugati diplomatákkal. A mozgástér, elsősorban tartalmilag, nagyon szűk volt. A békeelőkészítő osztály,

illetve később a magyar béke delegáció csehszlovák szakértői: gróf Révay István, Vájlók Sándor és Bethlen Oszkár, hasonlóan Teleki Pál és Apponyi Albert munkatársaihoz, derekas munkát végeztek.

A most közlésre kerülő dokumentum: *A Dél-Gömöri terület* címmel, minden bizonnyal a kiváló statisztikus Révay István munkája. Az angol és amerikai delegáció – hasonlóan 1919–1920-as álláspontjukhoz – nem tartotta kizártnak a Csallóköz és Dél-Gömör túlnyomóan magyarlakta területeinek visszatérését Magyarországhoz. A közzölt dokumentum a nyugati delegációk körében nem maradt teljesen hatás nélkül. Csehszlovákia ugyanakkor előterjesztette a 200.000 magyar egyoldalú kitelepítésére tett javaslatát. A magyar delegáció ebben a helyzetben a lakosságot (részben) területtel, illetve területcserével álláspontjára helyezkedett: kész volt arra, hogy a veszélybe került szlovákiai magyarokat „részben területtel, részben terület nélkül” befogadja. A csehszlovák delegáció ezt az álláspontot mereven elutasította, mondván: elfogadhatatlan, hogy egy „vesztes” állam, Magyarország területi igényt támasszon egy „győztes” állammal, Csehszlovákiával szemben. Kertész Istvánnak és munkatársainak – **Szegedi-Maszák Aladár, Sebestyén Pál** – sikerült meggyőzniük a döntéshozók többségét arról, hogy az egyoldalú csehszlovák javaslatot ne fogadják el. A 200.000 magyar egyoldalú kitelepítéséről szóló csehszlovák javaslat megbuktatása az adott helyzetben kétségtelen magyar siker volt, de az eredmény baljós következményekkel járt: előállt a csehszlovákiai magyarság belső deportálásának, ill. reszlovakizációjának réme.

Borsody István számára is trauma volt szembesülni a tényekkel, miszerint a magyarok szülőföldjükről történő kiűzésének indoklásául a Nyugat által a demokrácia mintaállamának tartott Csehszlovákia balkáni és ázsiai példákkal állt elő. Méltatlannak tartjuk, hogy a sztálini rendszer által végrehajtott népkitelepítéseket, a „magyar kérdés vagonkérdés”-szerű felfogásokat itt bármilyen formában is kommentáljuk. A török–görög lakosságcsere történet csehszlovák hivatkozást, összehasonlítást azonban nem hagyhatjuk szó nélkül. Az említett népességmozgatások kényszerkitelepítések voltak, többéves, időnként nem reguláris erők közötti harci cselekményeket követően, olyan terepen, ahol hasonló népességmozgások, mozgatások nem voltak teljesen egyedi jelenségek. Ezzel szemben a magyar és a szlovák nép egyaránt **Szent István** édesgyermeké volt, még akkor is, ha az utóbbi a túlhajtott nacionalizmus korában mostohagyermeknek gondolta magát sőt megtagadta közös édesapját. Ezen túl történelmi tény, hogy magyar katonák a túlhajtott nacionalizmus korában cseh és szlovák katonákkal hosszadalmas, véres háborúban nem kerültek szembe. Kiseb és korlátozott harci cselekmények persze voltak. Időbeli sorrendben az első a meglehetősen marginális jellegű Stúr–Hurban-akció 1848–49-ben. A következő Felső-Magyarország csehek általi megszállása 1918–19 fordulóján, amikor is az őszirózsás forradalom kormánya a még ellenállásra kész és képes magyar csapatokat jórészt

visszavonta, így a csehek a fegyvertelen lakossággal szemben „vitézkedhettek” (Kassa, Pozsony) – ahol valódi fegyveres erővel álltak szemben, rövid úton vereséget szenvedtek (Balassagyarmat). Említésre méltó még a nemzeti szempontból felemás és kérésézetű tanácsköztársaság hadjárata, amikor a csehek szűk két hónapig bírták, az elvesztett területet pedig, rájuk oly jellemzően, diplomáciaiainak alig nevezhető módon, csellel és hazugsággal szereztek vissza, ugyanúgy, ahogy előzőleg megszerezték. Az ellentétek a két Szent István-i testvérnemzet és az osztrák–német kultúrához ezer szállal kötődő cseh nemzet közt nem voltak olyan nagyok, hogy indokolták volna az embertelen és szégyenletes eljárást: a kiűzetést, az aszsimilációt. A bérc és a róna, a táj és a nép összetartozását felmondó, nem öncélú, hanem végletesen önző politikáról hosszas elemzések helyett idézzük fel még egyszer Borsody István kimérten kendőzetlen ítéletét: „*Mi tulajdonképp 1918 óta defenzívába szorultunk. Nekünk most már az a gondunk, hogy a magyar nemzetet megóvjuk az idegen elnyomástól, hogy megvédjük a magyar etnikum integritását olyan hatalmi törekvésekkel szemben, amelyeknek az erőszakos hódításon kívül semmilyen jogcímük nincsen.*”⁴⁰

Összegzés és okulás

„Magyarország rendkívüli előnye, hogy a szó szoros értelmében vett földrajzi egység. A magyar királyság földrajzi szempontból Európa legösszefüggőbb területe. Bármint alakuljon is a középeurópai államok sorsa, bizonyos, hogy a magyarság mindig a legjelentékenyebb szerepet fogja játszani a Kárpátok által körülvett óriási arénában.” Az idézett figyelemreméltó gondolatokat **Elisée Reclus** francia földrajztudós írta le.⁴¹ Két fontos körülményre hívta fel a figyelmet: a Kárpát-medence geopolitikai egységére és a magyar nemzet súlyponti elhelyezkedésére ebben a medencében. A túlhajtott és önző gazdasági és politikai versengés ezt a több mint ezer éve összetartozó tájat felbontotta, ezzel a Duna középső medencéjének geopolitikai terét leértékelte, az itt élő népeket kicsív tette. Mindez még akkor is igaz, ha egyesek kaján elégtételt éreznek a magyar nemzet nyomorúságán. Ez a nyomorúság bizony közös. A történelem tanulsága szerint a Kárpát-medencét erőhatalommal fel lehet ugyan osztani, de ettől az itt élő népek nem lesznek sem erősebbek, sem boldogabbak, még azok sem, akik pillanatnyilag szerencsés nyertesnek érzik magukat. Épp Masaryk mondta valahol: könnyebb felemelkedni, mint fennmaradni. A magyarság ezer évnél is tovább tartja magát a Kárpát-medencében, amelynek ma is jelentékeny és súlyponti tényezője. Az újkéletű, túlhajtott nacionalizmus miatt huzatossá vált a Kárpát-medence: táj- és téridegen erők vonulnak át rajta, telepednek le ideiglenesen negyven-ötven évre és a földrajzi felszín után a lelket is megpróbálják átszabni, nem minden eredmény nélkül. Minden nemzet Isten teremtő gondolata: a magyar, a cseh és a szlovák is. A színes palettán azonban Isten is csak akkor gyönyörködik, ha a színek harmóniába olvadnak.

Felolvadás nélkül. A harmóniát viszont nem szolgálja az önző versengés zsákutcáiba tévedés, csak az egymás iránti méltányos magatartás, a közös érdekek ösvényeit kereső és támogató együttműködő politika. Csak így lehet ismét a népek hazája: Hungaria Triumphans.

JEGYZETEK

- ¹ A történet megtalálható: Bánffy 1993., 49. o.
- ² A kifejezés Bibó István: Az európai egyensúlyról és békéről c. tanulmányából származik. In: Bibó 1986. A versailles-i és trianoni békeszerződések sárkányfogvetései: a diktált béke, a háborús bűnösség kimondása, a jóvátételek, a lefegyverzés. Németország esetében mindehhez még az Anschluss eltiltása társult.
- ³ A modernkori polgári nacionalizmus térségünkbeni megszületésének gazdag irodalmából ld. Niederhauser 1977.; Arató 1975., 1983.
- ⁴ Ján Kollárról és a pánszlávizmusról ld. Arató 1971. Kollár „Slávy dcéra” (Dicsőség leánya) c. költeményfűzérének, amelynek első kiadása 1824-ben Pesten jelent meg, leírása 160-161. o. Kollárról ld. még: Balassa 2006. 46-48. o.
- ⁵ Ilija Garašaninról ld. Ress 2004: Ilija Garašanin magyarpolitikájának nemzetközi háttere (1848. március – 1849. február) 135-163. o.
- ⁶ Šafárikról ld. Wagner 1878. Šafárik Feketepatak (Schwarzbach, Kobeliarovo) faluban, Csetnek mellett, Gömör vármegyében született.
- ⁷ v.ö. Fodor 1936.
- ⁸ Gabriel Viktor 1999., 151. o.
- ⁹ Steier 1927., 379. o.
- ¹⁰ uo: 380-381. o. A szabadságharc alatti szlovák magatartást levéltári források alapján részletesen feldolgozta uő: Steier 1937. „A tót kerület magában foglalná Pozsony, Nyitra, Komárom, Trencsén, Turóc, Árva, Liptó, Zólyom, Szepes, Gömör, Sáros, Torna, Abaúj, Bars, Hont, Nógrád megyéket, tehát tizenhét megyét” I. k. 349-350. o.
- ¹¹ A kiegyezésről legújabban ld. Cieger (szerk.) 2004.
- ¹² A korszak magyar történetét a nemzetközi összefüggésekbe helyezve részletesen tárgyalja Horváth 2004.
- ¹³ A nemzetközi élet történetét részletesen tárgyalja és bibliográfiát ad Diószegi 1994.
- ¹⁴ ld. Steier 1912.
- ¹⁵ Czambel életrajzát megírta Steier 1937.
- ¹⁶ a csehszlovák egységről ld. Czambel 1902. Eredetileg a Felvidéki Híradóban jelent meg. A csehszlovák egység terjedelmes vitájához ld. még Steier 1919.
- ¹⁷ A korabeli határterveket ismerteti Olay 1932.; u.ő 1930.
- ¹⁸ Kuffner 1918. Műve cseh és német nyelven jelent meg, a vonatkozó részt Kádár István kéziratosa magyar fordításából idézzük, akinek ezúton mondunk köszönetet.
- ¹⁹ ld. Fodor 1936., 45. o.
- ²⁰ Az 1918. évi őszi-téli eseményeket, Felső-Magyarország csehek általi megszállását részletesen tárgyalja Horváth 1939. A cseh és szlovák beismerésről: „Hodzsa Milán 1928-ban a Slovenský denník c. pozsonyi napilapban azt állította, hogy a fegyveres megszállás célja az a törekvés volt, hogy a népszavazás elkerülhető legyen, amit Beneš is megerősített, amikor azt mondotta, hogy a forradalmi kormánynak népszavazás iránt benyújtott kérelme nagy gondot okozott neki mindaddig, amíg azt a szövetséges és társult hatalmaknál valahogyan ellensúlyozni tudta. 40. o.
- ²¹ David Hunter Miller naplójának magyar vonatkozású részleteiről ld. Horváth 2004., 182-197. o. Ember Győző összeállítása nyomán.
- ²² A békekonferenciához benyújtott cseh emlékiratokat közreadja: Raschhofer 1937.
- ²³ A népszavazás elutasításáról: Horváth 1939. 137-138. o. Idézi: Major 2003. XX. század Intézet 218-219. o.
- ²⁴ Major 2004.
- ²⁵ ld. Ormos 1975.
- ²⁶ ld. Bánffy 1993., 49-50. o.
- ²⁷ Pályi 1927.
- ²⁸ A Rothermere-akcióról legújabb összefoglaló: Bencsik 2002.
- ²⁹ ld. Aldo Dami 1933.
- ³⁰ Seton-Watson, R.W. 1934. A lehetséges határkorrekciókról térkép a 76. o.-n
- ³¹ Zeidler 2001. Jellemző ebből a szempontból a Kultusz és közvélemény

c. fejezet, 159-190. o.

³² Bánffy 1993. 116-117. o. „A hangos propaganda azonban csakis káros.”

³³ Idézi Major 2004. 52. o., Kertész életrajzi adataira ld. Kertész 1995., 509. o.

³⁴ Alapvető monográfia a témáról: Sallai 2002. A két világháború közti diplomáciáról ld. Diószegi 1974 és Herczegh 1999.

³⁵ Az első bécsi döntés visszhangjaként keletkezett tudományos irodalomból ld.: 1. Gr. Révay 1941.; 2. Kniezsa 1941.; 3. Jócsik 1943.; 4. Kovács 1938. Pótfüzet. A bécsi tárgyalásokhoz készült.

³⁶ Az 1945 utáni magyar csehszlovák kapcsolatokról ld. Janics 1989., 3. javított, 1. magyarországi kiadás. A második világháború utáni béketárgyalásokról Balogh Sándor, Fülöp Mihály, Haas György munkái mellett legújabban ld. Romsics 2006. A Párizsi Békekonferencia csehszlovák vonatkozásairól ld. különösen Romsics 212-223. o.

³⁷ Borsody 1945. 5. o.

³⁸ Petrov 1928. Petrov hibáit és elfogultságait különösen Jócsik javítja ki említett művében.

³⁹ Idézi Kertész 1995., 235. o.

⁴⁰ Borsody 1945. 8. o.

⁴¹ Az idézet megtalálható: Fodor 1925.

IRODALOM

Arató Endre

1971: Kelet-Európa története a 19. század első felében. Bp., 598 o.

1975: A feudális nemzetiségtől a polgári nemzetig. A magyarországi nem magyar népek nemzeti ideológiájának előzményei. Bp., Akadémiai kiadó, 175. o.

1983: A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája. Bp., Akadémiai kiadó, 292 o.

Balassa Zoltán

2006: Két nemzet a Kárpát-medencében A szlovákok történelme. Kassa-Budapest, 147 o.

Bánffy Miklós

1993: Huszonöt év (1945). Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Major Zoltán. Bp., Püski kiadó, 220 o.

Bencsik Gábor

2002: Igazságot Magyarországnak. Lord Rothermere és a magyar revízió. Bp., Magyar Mercurius kiadó, 253 o., 1 színes térkép

Bibó István

1986: Az európai egyensúlyról és békéről. In: Válogatott tanulmányok 1935-1944. I. kötet. Bp., Magvető kiadó, 737 o.

Borsody István

1945: Magyar-szlovák kiegyezés. A cseh-szlovák-magyar viszony utolsó száz éve Bp., Officina kiadó, 160 o.

Cieger András (szerk.)

2004.: A kiegyezés. Bp., Osiris kiadó, 644 o.

Czambel Samu

1902: A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője. Közművelődési és politikai tanulmány. Turócszentmárton

Dami, Aldo

1933: La Hongrie de demain. Paris, 317 o., 2 térkép

Diószegi István

1974: Két világháború árnyékában. Nemzetközi kapcsolatok története 1919-1939. Bp., Gondolat kiadó, 341 o.

1994: A hatalmi politika másfél évszázada. 1789-1939. Bp., MTA Tört. Tud. Int., História Könyvtár Monográfiák 4., 477 o.

Fodor Ferenc

1925: A trianoni Magyarország földrajza. In: Pethő Sándor 1925.

1936: A trianoni határ múltja és jövője. Külügyi Szemle, 13. évf. 1. sz. (január), 36-48. o.

Gabriel, Viktor

1999: 1848-49 legendája a szlovák történetírásban. Kalligram Pozsony, 199 o.

Herczegh Géza

1999: A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig Magyarország a világháborús Európában 1914-1945. Bp., Magyar Szemle könyvek, 592 o.

Horváth Jenő

1939: A magyar kérdés a XX. században. 2. köt. A trianoni békeszerződés megalkotása és a revízió útja. Bp., MTA kiad.

2004: A Millenniumtól Trianonig. Huszonöt év Magyarország történetéből. 1896–1920. Közreadja, a bevezető tanulmányt írta, a bibliográfiát és a névmutatót összeállította Major Zoltán. Bp., Nyitott Könyv Kiadó, 181+295. o.

Janics Kálmán

1989: A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után. Bp., 3. javított, 1. magyarországi kiadás, 358 o.

Jócsik Lajos

1943: A magyarság a cseh és szlovák néprajzi térképeken. Bp., A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Kisebbségjogi Intézetének kiadványai 6., 47 o., 18 színes térkép

Kertész István

1995: Magyar békeillúziók 1945–1947. Oroszország és a Nyugat között. Bp., Európa-História kiadó, Extra Hungariam sorozat, 596 o.

Kniezsa István

1941: A magyar–szlovák nyelvhatár történetéhez. Bp., 62 o., 3 színes térkép

Kovács Alajos

1938: A magyar–tót nyelvhatár változásai az utolsó két évszázadban. Századok Pótfüzet.

Kuffner, Johann / Hanns

1918: Náš stát a svetový mír. Praha

Major Zoltán

2003: Az első magyar monográfia Trianonról. In: Szidiropulosz Archimédesz: Trianon utóélete Házból-hazából kirekesztett (Irodalmi Szemle)

2004: Trianon és revíziója. Hatalmi politika és nemzetközi jog feloldhatatlan ellentétéről (1920–1940) Polisz február/március, 45-53. o.

Niederhauser Emil

1977: A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-Európában. Bp., Akadémiai kiadó, 385 o.

Olay Ferenc

1930: Csonka-Magyarország határaitól. Bp., 38 o.

1932: Térképek a nemzetiségi terjeszkedés szolgálatában. Bp., Magyar Nemzeti Szövetség kiadása, 41 o., 32 térkép

Ormos Mária

1975: Francia-magyar tárgyalások 1920-ban. Századok 5/6. sz., 904-952. o.

Pályi Ede

1927: Mikép [sic!] szereztem én meg a csehek ajánlatát az elszakított magyarok békés visszaadására? Bp.

Pethő Sándor

1925: Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története. Bp., Enciklopédia R.T. kiadása

Petrov, A.

1928: Příspěvky k historické demografii Slovenska, Praha, 300 o.,

Raschhofer, Hermann

1937: Die tschechoslovakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919/1920. Berlin, Carl Heymanns Verlag, 331 Seiten, 24 Tafeln

Ress Imre

2004: Kapesolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában. Bp., L'Harmattan kiadó, 288 o.

Révay István, gróf

1941: A belvederei magyar–szlovák határ. Bp., A Magyar Statisztikai Társaság kiadványai, 14. szám, 67 o., 3 színes térkép

Romsics Ignác

2006: Az 1947-es párizsi békeszerződés. Bp., Osiris kiadó, 279 o.

Sallai Gergely

2002: Az első bécsi döntés. Bp., Osiris kiadó, 296 o.

Seton-Watson, R.W.

1934: Treaty Revision and the Hungarian Frontiers. London

Steier Lajos

1912: A tót kérdés I. A tót nemzetiségi mozgalom fejlődésének története. Liptószentmiklós.

1919: Csehek és tótok. Bp., Táltos Könyvtár. Időszzerű kérdések 8-9. sz. 95 o.

1927: A cseh területi igények változásai. Magyar Szemle. 379-388.

1937: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. I-II. kötet, Bp., Magyar Történelmi Társulat kiadása, 670/787 o.

1937: Czambel eszméi. Pécs, 124 o.

Wagner Lajos

1878: Šafarik élete és művei. Egyetemes Philológiai Közöny. 6. füzet, 245–291. o.

Zeidler Miklós

2001: A revíziós gondolat Bp., Osiris kiadó, 256 o.

*

A dél-gömöri terület

Dél-Gömör a Duna-medence gyűjtőnéven Felvidéknek nevezett északi részeinek egy színmagyar lakosok által lakott területdarabja, amely kizárólag közlekedési szempontból került 1920-ban Szlovákiához. Nem földrajzi tájegység, történeti, sőt közigazgatási tájegységnek sem mondható. „Dél-Gömör“-ről, mint külön területegységről, csak az 1920-ban megvont határ létezése óta beszélhetünk. Déli- délkeleti határa az 1920-ban mesterségesen megvont csehszlovák országhatár, északnyugati-északi határa pedig a tömören és egyedül magyarok által lakott községek megszűnésének vonala. Az utóbbi vonal nem fedi egészen a magyar–szlovák nyelvhatár vonalát – amely ezen a tájon egyébként hosszú idő óta szokatlanul stabil –, a nyelvhatártól délebbre vontuk meg, a zártan egymásra támaszkodó magyar községek mezsgyéjén.

A csehszlovák állam határát nem tudták itten természetesen választóvonalra helyezni, mert ilyen itt messze földön nem található. Ha a Felső-Garam és a délfelé tartó gömöri völgyek vízváltójára tették volna, számtalan szlovákot vágtak volna el, ha viszont a messze délen húzódó Cserhát-Mátra-Bükk hegységek gerincére helyezték volna, még sokkal több magyart vágtak volna le anyarságuktól.

Dél-Gömör sűrű vízváltójával, észak-déli irányú vizeivel mindenkor a magyar síkvidék elválaszthatatlan, szerves tartozékát alkotta. A határmegvonásnál pusztán hatalmi érdekek és közlekedési szempontok érvényesültek.

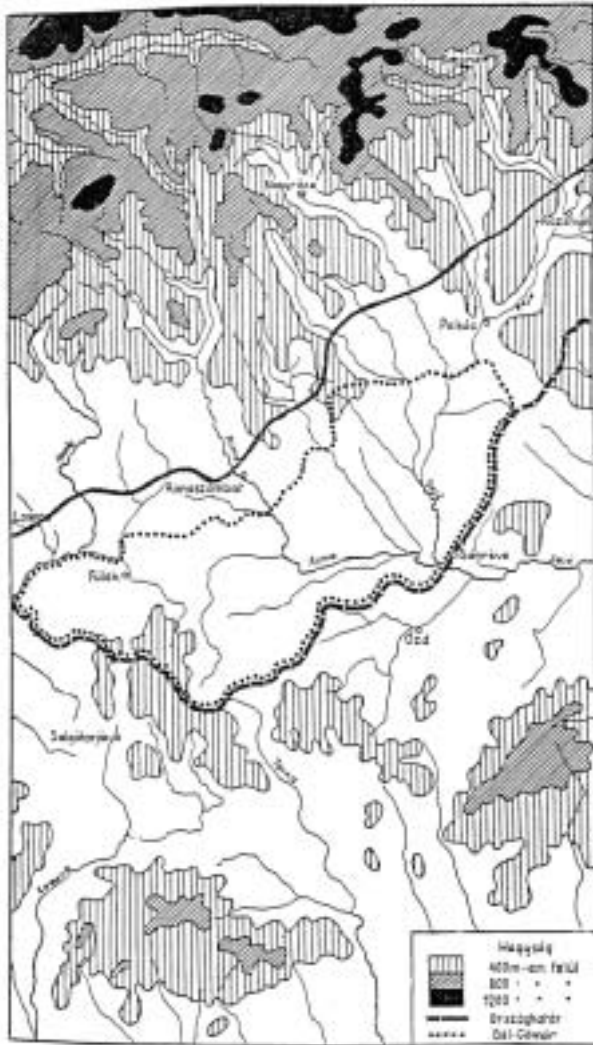
A dél-gömöri folyóvizek, amelyek Dél-Gömört szinte egészen behálózzák, a Tisza vízkörnyékéhez tartoznak. Fő vízgyűjtője a Sajó, mely a Rimával egyesülve a Hernádba ömlik*. A Sajó három főág összefolyásából keletkezik, és Csoltónál éri el Dél-Gömör területét. Beretkétől mindjobban kiszélesedő völgyben kanyarodik tovább, s Gömörpanyit, Sajógömör, Sajószárnya, Tornalja, Királyi és Méhi helységek mellett délnyugati irányt követ és Sajópüspöki mellett egyesül a Rimával. Jobbról a Turóc és Vály vizeit veszi fel. A Sajó legnagyobb mellékveze s egyben Gömör második folyója a Rima, amely északról termékeny völgyben kanyarodik délre, Serke felé. Jánosi, Pálfalva és Feled helységek mellett halad el. Serkénél keletre fordul, s Rimasimonyi, Dobóca, Mártonfala, Rimaszécs és Velkenye mellett elhaladva, Sajópüspökihez közel a Sajóba folyik. Jobboldali mellékveze a Gortva, balról pedig a Balog

* Nyilvánvaló elírás. Nem a Sajó ömlik a Hernádba, hanem éppen fordítva.

patakot vezet le. Végül idesoroljuk még az Ipolyt, mely Gömör délnyugati határszélén folyik és a Béna patak vizét vezeti le.

Ennek a sűrű vízhálózatnak az eredménye, hogy a honfoglaló magyarság Dél-Gömört már a X. sz. közepén megszállta és teljes egészében birtokába vette. **Anonymus**, **Béla király** névtelen jegyzőjének krónikájában olvassuk, hogy **Árpád** fejedelem Gömör és Nógrád várai meghódítására **Szoárdot**, **Kadocsát** és **Hubát** küldötte, akik Pásztoról kiindulva, s a Hangony vize mentén fellovagolva, e folyón a Sajó mellett keltek át; majd a Sajó és Balog völgyeit érintve a Rima völgyén haladtak a nógrádi és

I. Dél-Gömör átnézeti térképe

honti részeken, ahová szerencséjük vezette, Nyitra váráig, **Szvatopluk** székhelyéig. Ha figyelembe vesszük azt a történelmi tényt, hogy a magyarság elsősorban mindig a folyóvölgyeket szállta meg, akkor senkinek sem áll jogában kétségbevonni, hogy a honszerző magyarság Gömör megye déli részét aránylag hamar megszállta és minden veszély és pusztulás ellenére századokon keresztül fenntartotta magát és napjainkig megőrizte színtiszta magyar jellegét.

Közigazgatás szempontjából Dél-Gömör területének

94 községe – a csehszlovák közigazgatási felosztást véve alapul – három járás között osztódik meg. A Feledi járáshoz 48, a Losonci járáshoz 15, a Tornaljai járáshoz pedig 31 község tartozik.

Dél-Gömör területe 1.056.45 km², és lakosainak száma az 1940. évi népszámlálás szerint 61.498 főt tett ki. (I. sz. térkép).

Gömör megye település- és népiségtörténeti vázlata

A megye területe a magyar honfoglalás alkalmával egy rövid ideig megszállatlanul, gyepűelvének maradt. A magyar törzsi elemek, elsősorban a *Kabar*, *Keszi*, *Kér* és *Jenő* törzsekről levált részek, a X. sz. közepe után kezdtek behatolni a gömöri földre, és annak életmódjukra legalkalmasabb részeit (a Hangony és Sajó folyók völgyei) első foglalás jogán birtokukba vették. Az általuk el nem foglalt föld, a megyének mintegy 4/5 része a XI. sz. legelején a gömöri királyi vár földje lett, s a királyok azt a magyar törzsek bomlása után ezek népeivel telepítették be. Gömör magyarsága tehát összetételére azonos eredetű, törzsi származású magyarság.

Társadalmi tekintetben két részre oszlott. Az egyik részét alkották az első foglaló szabad magyarság nemzetségei: a *Hanva*, *Hangonyi*, *Tornallyay*, *Csoltói*, illetve a belőlük kivált családok. Velük teljesen azonos jogokat nyertek azok a királyi földre telepített, eredetileg ugyancsak szabad magyarok, akik eleinte a gömöri királyi várral függő viszonyban állottak ugyan, de a fejlődés folyamán – főleg katonai érdemeik révén – visszanyerték eredeti szabadságukat. Ebből a két rétegből tevődött össze a gömöri, számra nézve igen tekintélyes, sok családjában ma is ősi falvaiban élő nemesség.

A magyarság másik része az ún. jobbágy-magyarság vagy parasztság; részben az első foglaló nemzetségekkel jött szolgahadból, részben pedig azokból a magyarokból tevődött össze, melyek a királyi földre történt telepítésük után magukat a királyi vár szolgálatától függetleníteni nem tudták, s így végleges elhelyezkedésüket a paraszti társadalomban találták meg.

Mind a két elem: a nemesi és paraszti magyarság azonos eredetű, csupán a társadalmi fejlődés folyamánként jelentkező jogi különbségek miatt lett két különböző társadalomalkotó tényező. Az azonos eredet különben meglátszik az általuk végzett kultúrmunka eredményeiben: az életforma, a faluépítési, helynévadási és élelem-szerzési szokások nemességénél és parasztságnál teljesen azonosak.

A megye másik népe a szláv. Semmi bizonyíték sincs arra, hogy a szlávok már a magyar honfoglalás előtt Gömör földjén élt volna. **Eisner** csehszlovák tudós semmi nyomát nem találja itt a szláv élet legkétségteljesen határozottabb jegyének, a szláv haradistye-kulturának.¹ **Václav Chaloupecký** „valószínűnek“ tartja, hogy a szlovák föld átnyúlt Gömörbe is, de a bizonyító adatok teljes hiánya miatt panaszkodik.² **Melich János** magyar tudós úgy véli, hogy a szlovákság Gömörben minden jel szerint a magyar-

ság után jött lakos, korábról legfeljebb némi délszláv-ságot mutat ki a megye középső részén.³ A magyar **Knieszsa István** „valószínűnek” tartja, hogy a Sajónak és mellékfolyóinak völgyeiben „*valamelyes szláv-ság*” már magyar honfoglalás előtt helyezkedett el; bár ezt a területet még a XII. században is igen gyér lakosságúnak mondja.⁴

A történeti adatok átvizsgálása és kritikája után határozottan meg kell állapítani, hogy Gömörben a szláv-ság ősei a X. század előtt nem jelentek meg. Nincs semmi olyan nyelvészeti bizonyíték vagy lelet, amely a X. század előtti időre utalna. Nem található továbbá a megyében egyetlen olyan település vagy vár sem, amely a magyarság itteni megjelenése előtti időkhöz s a szláv-ságig nyúlna vissza, sőt a később szlávokkal benépesülő vidékek korai lakóhelyei is a magyarság kezdeményezésére és irányításával jöttek létre. A történeti adatokból csupán annyi tűnik ki, hogy a Szárazvölgyön és a Turóc völgyében a X. század végén, illetve a XI. század elején már ott éltek a szláv nemzetségek: a *Zágráb–Korpás* és az *Ottrokocs* ősei, ám kevesen voltak, semminemű kultúrmunkát nem végeztek, hanem elszórtan tanyáztak az erdőben.

E vidékek tájformálását is a magyarság indította el. A megye északi erdős vidékein a szláv-ság még későbbi, ide a XI. század eleje előtt alig jöhetett, amikor már a magyar gyepűvédelem kiépítése biztonságot nyújtott. A szláv helység- és földrajzi nevekből általánosságban az állapítható meg, hogy a megye területén a X. századtól élt szláv-ság igen kisszámú és minden közösségi keret nélkül, erdős vidékeken, kisebb erdei patak-völgyekben él. Itt található elnevezései is, ami a korai időben sohasem a tájformálásra, hanem inkább tájékozódásra valók.

A magyarság a XI. század végére Gömör földjét egészen a bükkerdő határáig megszállta, gyepűvédelmét pedig magában az erdőben építette ki, vagyis elvileg az egész megyét birtokba vette. Az eredeti költözködő pásztor életforma gyakorlása a nyári és téli szállások keretében történt (ld. a Hangonyi és Hanva nemzetségek szállásait), s az eredetileg közös birtok osztását a XII. században a nemzetségek szaporodása, a föld fogyása és az intenzívebb gazdálkodásra való áttérés kényszerítette ki. A későbbi, újabb osztályok további birtokelhatárolásokra vezettek és a nemzetségek egyes ágai, illetve elszaporodott családjai külön székhelyének, falvainak a megépítését vonták maguk után. A magyar települési folyamat s faluépítő munka tipikus jelei tehát az eredeti, igen nagy határú falvak, leginkább közös birtoklású nemzetségi szállások, majd ezeken belül a nemzetségi ágak és családok osztályokban jutott földjei és azokon épített falvai.

Minthogy a tipikusan magyar faluépítő munka jelenségei a megye északi részein, bent az erdőben is megtalálhatók (Pelsőc, Lice, Kövi, Csetnek), megállapítható, hogy a kultúrmunka megindítója, a tájformálás irányítója az egész megyében egyformán a magyarság volt, még ha magát a munkát a szláv-ság végezte is. A magyar kultúrmunka további jellegzetessége a helynévadásokban az

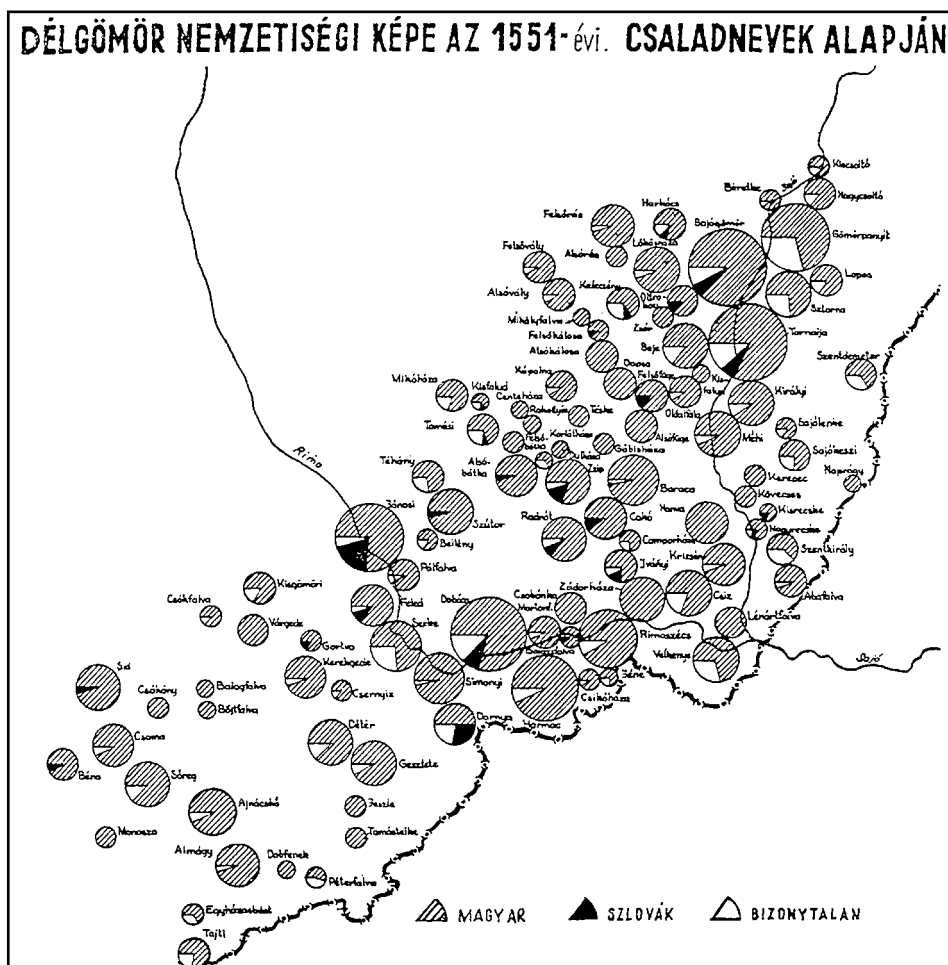
egész megyében egyformán megfigyelhető. A nagy terület eredeti elnevezése rendszerint valamely személynév, a birtokos vagy nemzetségszó stb. neve: Bátka, Fige, Jéne, Lice, Kövi, Vály stb. Az osztályokon épült helységek megkülönböztető névtípusai a -falva, -háza, -földs s -telke szavakból meg az építő tulajdonos nevéből alkotott nevek: Abafalva, Gergelyfalva, Jánosfalva, Lénártfalva, Mihályfalva stb., Bárciháza, Bataháza, Bozókháza, Centeháza, Csomósháza, Habókháza, Korlátháza, Páskaháza stb., Bakosfölds, Bárcfölds, Comporfölds stb., Mikateleke, Kázmerteleke, Vigteleke stb.

A megyében a magyar néptalaj a falu-, a jobbágy- és a földrajzi nevekből, meg a mindennapi beszélt nyelvből, az iskolák tanítási nyelvéből, az élelemszerzési szokásokból és a népi hagyományokból levont következtetések alapján mind a közép-, mind az újkorban, a XVIII. század végéig a Pelsőc–Lévárt–Sáncfalva–Felsőbalog vonaltól délre terjedt. E terület, Dél-Gömör 254 középkori falunéve közül 213, kerekén 84% magyar vagy magyar helynévadási szokásoknak megfelelően keletkezett név, csak 12%-a szlovák, a többi bizonytalan. A falvakról a XVIII–XIX. századból fennmaradt 738 földrajzi név közül magyar 608, 81,40%, s csak 59, vagyis 8%-a szlovák; a többi bizonytalan, azaz nyelvi nem minősíthető, illetve szlovák–magyar összetétel, de az összetétel régebbi, szlovák nyelvű tagjai már a tiszta szláv nevek között is szerepelnek, azaz az eredményt nem befolyásolják.

Végül a XIV–XV. századból, 1550-ig erre a területre megmaradt az oklevelekben 674 jobbágynev, melyek közül 549, azaz 81,45% a magyar s mindössze 31, 4, azaz 4,6% a szlovák. A többi nyelvi bizonytalan, de kétségtelen, hogy jó része a magyarság hányadát gyarapítja. Ha hozzávesszük mindehhez, hogy Dél-Gömör fő folyói, a Sajó és Balog, valamint a kisebb folyók egy része (Vály, Hangony stb.) ugyancsak magyar elnevezések, több patak neve (mint Gortva, Hanva) nyelvi megmagyarázhatatlan ugyan, azonban a szlovákból nem értelmezhető⁵, akkor teljes bizonyossággal kell megállapítani, hogy Dél-Gömörben a faluépítő, tájformáló, nevet adó ősi lakosság a középkorban a magyar, a néhány százaléknyi szlovák jórészt beszívárgás eredménye, amely a sok magyar faluban szétszóródva – s nevével eltekintve – nyomtalanul felszívódott.

Az 1427-ben az egész megyéről készült adójegyzék falvainak portaszámát véve alapul, Dél-Gömör magyar néptalaján ekkor a megye nemesi és paraszti lakosságának kétharmada élt, melynek 80–90%-a eredeti, színmagyar lakosság, s a népességnek csupán egyharmada él Észak-Gömör szlovák néptalajának számító erdős és hegyi falvaiban. Nem változik a helyzet 1551-re sem. Az ebben az évben készített dézsmajegyzékek a magyar eredetű és lakosságú dél-gömöri falvakban még mindig legfeljebb 10%-nyi szlovák névre utalnak, ez is eloszlik 117 magyar faluban, következésképp népiségi szempontból teljesen elhanyagolható színfolt.

Az 1551. évi dézsmajegyzékek Dél-Gömör területén 1.898 családnevet tartalmaznak, amelyek közül 1.647,

II. Dél-Gömör nemzetiségi megoszlása az 1551. évi családnevek alapján

azaz 86,9% a magyar, s mindössze 54, azaz 2,8% szlovák, a többi 197, azaz 10,3% bizonytalan. Biztosra vehető, hogy az utóbbinak egy része szintén magyar volt, ami csak növeli a magyarság számarányát. Ez is minden kétséget kizáróan mutatja, hogy Dél-Gömör lakossága a XVI. sz. folyamán abszolút magyar többségű volt (II. sz. térkép).

A dél-gömöri lakosság nemzetiségi viszonyaira vonatkozólag hasonló képet kapunk, ha az 1668–1715 közötti időből származó családneveket vesszük vizsgálat alá. Ebből a korból 1.592 név áll rendelkezésünkre. A névelmezés eredményeként 1.342, azaz 84,3%-a magyar, 45, azaz 2,8%-a szlovák és 205, azaz 12,9% bizonytalan eredetű név mutatható ki. Tehát a szlovákság száma a XVII. század második felében és a XVIII. század elején oly kevés lehetett, hogy Dél-Gömör népességi szempontjából egyáltalán nem jön számításba⁶ (III. sz. térkép).

A Dél-Gömör területén élő nemesség ugyancsak magyar eredetű, hiszen két nemzetséget kivéve mind a középkori, törzsi eredetű magyarság leszármazója. Az *Ottrokocs* és *Zágráb-Korpás* ugyan szláv eredetű nemzetség, de hadi érdemeikkel a magyar nemesség soraiba kerültek és mindkettő számos családja magyar neveket visel és a magyar nemességben teljesen felolvadt. Ottrokocs 37 középkori földrajzi neve közül pl. 35 magyar név s csak 2 a szlovák név.

A megye népeinek sorsát a XVII-XVIII. században török

hódoltság, s annak szörnyű adó- és robotterhe, a zsoldos hadak garázdálkodása, beszállásolása és élelmezése, a katonai ingyenmunka, az elviselhetetlen hadiadó, az ún. „porció” a nagy pestisek, állatvérszek, elemi csapások, éhínségek, drágaság stb. formálták. A magasan fekvő északi falvak közel sem érezték annyira a sok viszontagságot, mint Dél-Gömör népe, amelyet elsősorban érintett minden csapás, hiszen „útba esett”. A sok viszontagság és csapás miatt Dél-Gömör lakossága a XVII. század végére mintegy 50%-kal csökkent, a nép a török elől „elfutott”, a hadak fosztogatása elől más vidékre ment, le az Alföldre és ott kereste boldogulását. Míg 1427-ben, de 1551-ben is itt élt a megye népességének kétharmada, az 1773-as úrbéri tabellák tanúsága szerint már csak alig több mint egynevede. Míg 1754-ben, a korabeli adójegyzék bizonyossága szerint 1427-hez viszonyítva

magyar néptalajon egészen jelentéktelen népi gyarapodás észlelhető, addig az északi erdős résznek 80-90%-ban szlávok által lakott falvai kevés híján megháromszorozódtak. Bár a földesurak, a nemesség és részben a hivatalos szervek is a lehetőséghez képest védték a népet, a veszélyeknek elsősorban kiszolgáltatott magyar falvak e védelemnek igen kevés hasznát látták. Míg a megye felső részein a szlávok (legalábbis a XVIII. század legelejétől) már békében élt, természetes szaporulata és a beköltözés révén nyert utánpótlása igen nagy, addig a magyar falvak tovább pusztulnak, népességük egyre fogy, mert a mostoha idők miatt mind a természetes szaporulat, mind a beköltözés kiesik. A magyarság számának fogyását tehát kizárólag az okozta, hogy elszorított nagy vérvesztésére semmiféle utánpótlást nem kapott. Az elköltözött vagy elmenekült lakosság helyére katolikus szlovákokat telepítettek. A **Koháryak** és **Serényiek** falvaiban, Dobócán, Cakóban, Rimaszécsen ugyan találunk még kisebb számú, szintén odatelepített szlovák lakosságot, számuk azonban az uralkodó magyar népiséget nem befolyásolja. A megyén belüli természetes kicserélődéssel érkeztek e jövevények az északi szlovák falvakból a magyar községek elpusztult vagy elvándorolt magyar parasztjainak üres telkeire, gyorsan felveszik itt a magyarság szokásait és nyelvét, ha addig nem ismerték volna, megtanulják, s csupán nevük emlékeztet idegen származásukra.

III. Dél-Gömör nemzetiségi megoszlása az 1668-1715 közötti családnevek alapján

A népességi viszonyok 1773 után

A hódoltság és a háborúk következtében a népességnek példátlan arányú megfogyatkozása mit sem változtatott Dél-Gömör magyar népi jellegén. Az 1773-ban készült úrbéri tabellák névsorai világosan mutatják, hogy a lakosság mindenütt magyar, kivéve Dobóca községet, ahonnan a református magyar lakosságot az 1747. január 3-án hozott úriszéki határozattal kiűzték és helyükbe a Koháryak murányi jószágai nagy népszaporulatából katolikus szlovákokat telepítettek.⁷ Így lett Dobóca⁸ földesúri parancsszóra szlovák helységgé, azonban 1773-ra annyira elmagyarosodott, hogy az úrbéri pontokat magyarul vallotta be, sőt a **Mária Terézia** által ebben az esztendőben készített helységnévtár összeállításánál magyar községnek nyilvánították.

A Lexicon⁹ Dél-Gömör összes községét, Cakó és Méhi kivételével, magyarnak tünteti fel. Cakó magyar-szlovák nemzeti összetételű, Méhi pedig szlovák nyelvű községként szerepel. Dél-Gömör etnikuma 1773-ban tehát e két község kivételével szüntiszta magyar jellegű. Egyébként mindkét helység eredeti lakói magyarok, a szlovák réteg csak a hódoltság utáni telepítés eredménye. A csekély számú szlovákság a magyar többségben hamarosan felszívódott és már a XIX. század közepére magyarrá vált.

Cakó a Balogvölgy települési viszonyai és a község elnevezése alapján kétségtelenül magyar alapítás. Szép

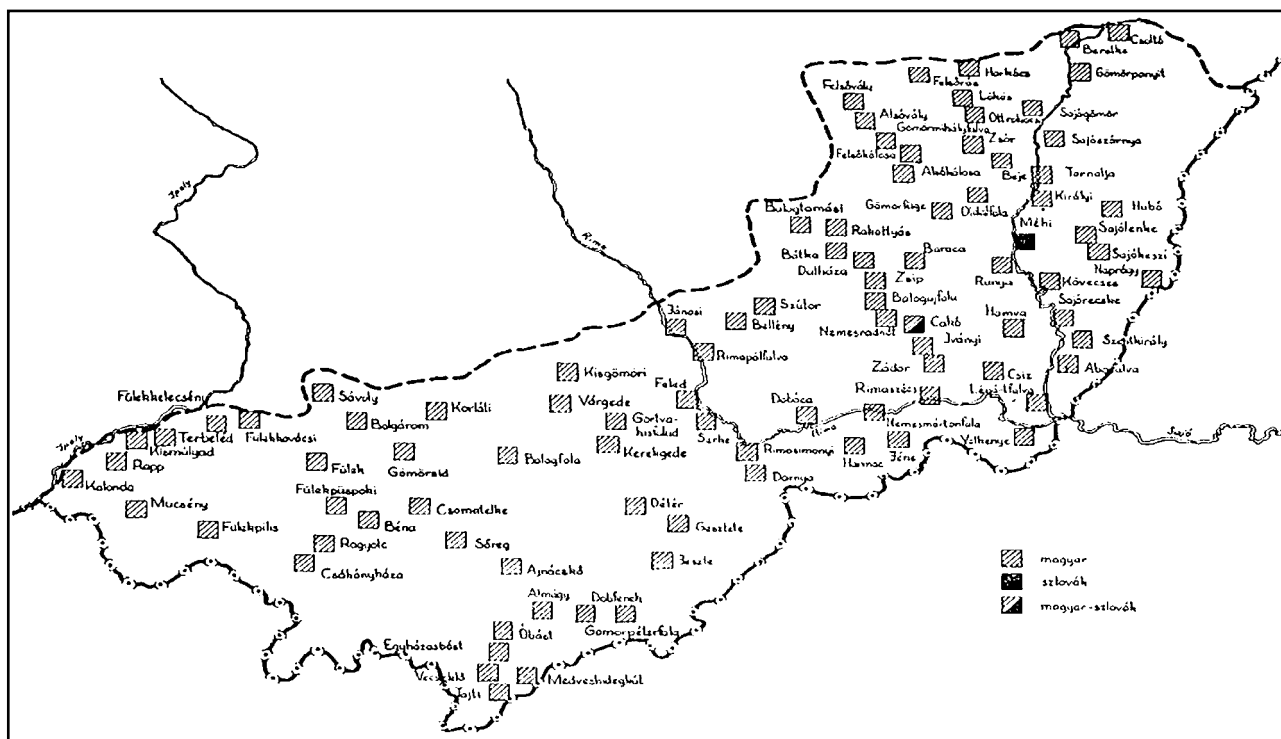
számban megmaradt korai jobbágynevei is bizonyítják, hogy első lakossága teljesen magyar eredetű. A falu lakossága a középkorban nagyobb zavarok nélkül gyarapodhatott. A török hódoltság és a török állandó közelléte azonban nagy népi fogyást okozott. A falu 1567-ben és 1683-ban a török gyűjtogatása miatt teljesen elhamvadt. 1685-ben még romhalmaz, sőt a század végére is csupán 8-10 család tért vissza. Egy 1685. évi tanuallomás szerint a korábbi 15 telken ekkor csupán három gazda élt, de ezek sem Cakóban, hanem annak teljes pusztulása miatt Rimaszombatban. 1773-ban találunk ugyan még itt néhányat a régi jobbágynevezésekből, de csak egy-két családdal, mert a fiatalabb nemzedék más vidéken kereste boldogulását. Helyükbe a XVIII. század közepén, a nagy pestisjárvány után, a Koháryak úriszéki rendszeres akciói segítségével a murányi szlovák jószág

szaporulata került. Az idegen jövevények honossá tették a XVIII. sz. második felében a szlovák szót, lassan azonban felszívódtak a magyar többségbe. Az úrbéri bevallásokat 1771-ben magyar nyelven tettek meg, 1773-ban pedig egyaránt használatos a magyar és szlovák nyelv.¹⁰

Méhi Sajó völgyi magyar kisközség. 1773-ban, a Lexicon kimutatása szerint egyetlen szlovák nyelvű helység. Kétségtelenül magyar alapítású hely. Állítólag **IV. Béla** itt ütközött meg a tatárokkal és eredeti neve nem Méhi, hanem Muhi volt. E mellett szól a környéken található rengeteg csont. Az összeírásokban szereplő nevek alapján magyar község. Majd pusztulásnak esett áldozatul és szlovákokat telepítettek a községbe. 1786-ban összesen 62 házban, 80 család lakta, lakóinak a száma 420, akik közül 26 nemes, a többi telepes. Nemzetiségre nézve magyar nyelvűek.¹¹ Tehát ha 1773-ban szlovák helységgént is szerepel, lakossága nyelvileg hamarosan felszívódott a magyarság közé (IV. sz. térkép).

Czoernig 1850. évi statisztikájában¹² az egyetlen Dobóca kivételével Dél-Gömör összes községeit magyarnak tünteti fel. Nyilvánvaló, hogy a XVIII. sz. közepe után ide telepített szlovákság még 1850-re is megőrizte származási nyelvét. 1826-tól kezdődőleg az istentiszteleti nyelv felváltva szlovák és magyar, 1860-tól kezdve csak magyar.¹³ (Dobóca településtörténetét lásd fentebb.)

Mind a Lexicon, mind az osztrák összeírás eredmé-

IV. Dél-Gömör nemzetiségei 1773-ban

nyeit objektívnek kell tartanunk, annál is inkább, mert Gömör etnográfiai viszonyaival nemcsak hazai, de több külföldi kutató is foglalkozott, köztük a kérdés kiváló szakértője, a szláv származású **Petrov**.¹⁴ Az etnikai határt Dél-Gömör területén az általunk felsorolt községek vonalától jóval északabbra jelölték meg valamennyien. Különösen jelentős tényezőnek számít, ha figyelembe vesszük, hogy a XVIII. század folyamán a modern értelemben vett nyelvi kérdés ismeretlen fogalom volt, azaz **Mária Terézia** idejében a nyelv még nem számított egy nemzet öncélú törekvéseinek megvalósítására a leghatásosabb eszköznek.¹⁵

A népszámlálások

Dél-Gömör népességi adataiban lényegesebb változás a népszámlálások idején sem állott be. Az 1880., 1890., 1900. és 1910. évi népszámlálások teljes magyar többségről tanúskodnak. 1920-ban és 1930-ban Csehszlovákia számlálta meg Dél-Gömör lakosságát, de lényegében nagyobb eltérés nem mutatkozik az előbbi magyar népszámlálások eredményeivel szemben. 1940-ben ismét a magyar népszámlálás szolgáltatja az adatokat. 1880-ban Dél-Gömör területén 44.481 főt számláltak össze. Ebből 43.156 (97,0%) magyar, 577 (1,3%) szlovák és 1,9 százaléknyi egyéb szerepel. A szlovákság arányszáma egy községben sem éri el az 5,0%-ot.

1890-ben Dél-Gömörben a lakosság 97,4%-a magyar, 1,2%-a szlovák, 1,4% egyéb. A magyarság minden egyes községben abszolút többséget ér el. Egyedül Dobócán jelentkezett 25%-os szlovák réteg. Ezen kívül még Fülekpilis is 4,1% a szlovákság aránya.

Az 1900. évi népszámláláskor a magyarság arányszáma javul, vagyis 98,0%-os magyar többséggel szemben

csak 1,0% szlovák szerepel. A szlovákság 5%-ot meghaladó arányszámot mindössze öt községben ér el:

Csomatelke	5,2%	Otrokoc	8,0%
Dobfenek	6,6%	Terbeléd	5,1%
Fülekpilis	7,2%		

1910-ben 98,0%-os magyar többséggel szemben csak 1,1% a szlovákok aránya. Számuk csak két községben haladja meg az 5%-os arányszámot: Csomatelke 14,4%, Harmac 5,9% szlovák lakossal (VI/a. sz. térkép).

Az 1920. évi csehszlovák népszámlálás eredményeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a magyarság aránya az 1910. évi népszámlálással szemben 98,0%-ról 90,1%-ra süllyedt le, míg a szlovákság arányszáma 1,1%-ról 6,3%-ra emelkedett. A magyarság arányszáma valamelyest javul, ha figyelembe vesszük a külföldieket nyilvántartó rovatot, ahol szintén jelentős számú magyar szerepel. Számuk 1920-ban Dél-Gömör területén 613, azaz 1,2% volt. Figyelembe kell venni azt is, hogy közvetlenül az államfordulat után hány magyar hagyta el önként Csehszlovákia területét, s ezzel szemben mennyi csehszlovák állami hivatalnok, határőr, csendőr és katona – akik kizárólag 1918 után telepedtek le – került számlálás alá. Mondani sem kell, hogy ez a körülmény a szlovákság arányszámát feltétlenül befolyásolta. A magyarság ettől függetlenül minden községben abszolút többséget ért el. A 94 község közül, összesen 21 helységben található 5%-nál erősebb szlovák réteg (VI/b. sz. térkép).

Ajnácskő	11,2%
Balogfala	6,2%
Csákányháza	21,9%
Csíz	8,5%

Dobóca ¹⁶	21,4 %
Feled	11,7%
Fülek	25,0%
Fülekkelecsény	10,0%
Fülekpilis	13,9%
Gortvakisfalud	6,1%
Harmac	8,3%
Kalonda	15,9%
Kismulyad	6,1%
Korláti	28,4%
Mucsény	20,4%
Ragyolc	16,1%
Rapp	27,8%
Rimaszécs	5,4%
Sajószárnya	7,2%
Terbeléd	16,7%
Tornalja	6,9 %

Rimaszécs	12,0	5,4
Sávoly	13,2	4,0
Slavikovo	90,4	--
Sőreg	11,8	1,0
Szútor	15,8	--
Terbeléd	17,8	16,7
Tornalja	24,1	6,9
Várgede	31,2	2,7

1940-ben Dél-Gömör területén a 92,8%-os magyarsággal szemben 6,3% szlovák lakost számláltak össze. A magyarság minden községben (kivéve Bellényt és Fülekpilist) abszolút többséget alkot. Bellényben 67,5%, Fülekpilisen pedig 51,2% a visszamaradt szlovák telepesek arányszáma. E két községen kívül még 13 olyan község sorolható fel, ahol a szlovákság aránya a 10%-ot meghaladja (V/d. sz. térkép).

Az 1930. évi csehszlovák népszámlálás Dél-Gömör területén 74,5% magyart és 14,7% szlovákot mutatott ki. A magyarság száma tehát apadó, míg a szlovákságé növekedő tendenciát mutat. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a 4,1% külföldit, valamint az egyéb szóval nevezett, 6,7% maradékot (zsidók, cigányok stb.). A magyarság még 1930-ban is, kivéve Bottovo és Slávikovo új, telepeseközségeket, valamint Bellényt és Fülekpilist, mindenütt abszolút többséggel szerepel, annak ellenére, hogy a kitűnően megszervezett Slovenská Liga¹⁷ iskolahálózata, valamint a csehszlovák földreform végrehajtása során letelepített szlovákok és csehek száma 1930-ban jelentős mértékben befolyásolta Dél-Gömör nemzetiségi összetételét. Az egész területen mindössze 29 olyan község mutatható ki, ahol a szlovákság arányszáma a 10%-ot meghaladta (V/c. sz. térkép).

	1930-ban (%-ban)	1920-ban (%-ban)
Abafalva	13,4	0,9
Ajnácskő	13,3	8,3
Bellény	66,5	0,0
Bottovo	97,2	0,0
Csákányháza	20,9	21,9
Csíz	11,4	8,5
Dobóca	19,4	21,4
Feled	40,5	11,7
Fülek	27,3	25,0
Fülekkelecsény	32,6	10,0
Fülekkovácsi	11,6	3,8
Fülekpilis	54,0	13,9
Gortvakisfalud	11,6	6,1
Jánosi	19,5	3,6
Kalonda	14,0	15,9
Királyi	10,9	4,2
Kismulyad	12,2	6,9
Korláti	34,6	29,4
Mucsény	21,2	20,4
Ragyolc	41,3	16,1
Rapp	16,5	27,8

	1940-ban (%-ban)
Csákányháza	24,6
Gortvakisfalud	12,8
Gömörmihályfalva	25,3
Feled	17,2
Harmac	10,7
Jánosi	19,6
Kerekgede	12,2
Mucsény	14,6
Ragyolc	22,4
Sajószárnya	12,2
Szútor	18,0
Terbeléd	19,3
Várgede	23,9

Ezekben a községekben is visszamaradt csehszlovák telepesek adták ki a 10%-ot meghaladó kisebbségeket.

Népmozgalom

Év	szaporodás		évenkénti szaporulat	
	szám	%	%	%
1880–1890	2.416	5,4		0,5
1890–1900	2.572	5,5		0,6
1900–1910	2.634	5,3		0,5
1910–1920	203	0,5		0,0
1920–1930	7.719	14,8		1,8
1930–1940	1.352	2,3		0,2

A népesség az 1880-tól 1940-ig eltelt 60 esztendő alatt 16.896 lélekkel, azaz 38%-kal szaporodott. Az első három évtized szaporodása közel egyenlő mértékű volt, évente mintegy fél százalékkal növekedett a lakosság. Az 1910-től 1920-ig terjedő évtized hatalmas esést mutat, mit részben az első világháború vesztesége is okoz. Az 1920-tól 1930-ig terjedő évtized magas arányszámát viszont a csehszlovákok bevándorlása (hivatalnokok, szlovák telepesek és katonaság) teszi érthetővé. A következő évtized (1930-tól 1940-ig) évenkénti arányszáma már nem emelkedett vissza a népszaporodás háború előtti magasságára, csak 0,2 % volt.

A dél-gömöri magyar etnikum fejlődéstörténetének eddig ismertett vázlatából kitűnik, hogy ez a terület a honfoglalástól egész napjainkig megszakítás nélkül mindig szintiszta magyar volt. Dél-Gömör egységes magyar jellegéhez kétség nem fért soha. Tehát Dél-Gömör lakossága nem mesterséges és erőszakos magyarosításnak vagy a statisztikai adatok meghamisításának az eredménye, hanem a magyarság települési viszonyaiból és többségéből adódó természetes folyamat következménye.

Dél-Gömör gazdasági helyzete

Dél-Gömör fizikai földrajzi képeinek megfelelő a vidék gazdasági képe is. A mezőgazdaság jelentősége már nem túlnyomó, 43,5%. Nagy területet alkot az erdő (27,1%) és a füves terület. Az egész terület 0,8%-a Csehszlovákia területének, pontosan ugyanez (0,8%) a szántóterület jelentősége, az erdőterület százalékos aránya az egész Csehszlovák Köztársasághoz 0,7%.

A vidék mezőgazdasági termelésében a gabonaművek vezetnek; a búza az összes vetőterület 31,2%-át, a rozs 6,3%-át, az árpa 9,8%-át, a zab 11,4%-át foglalja el. A négy gabonamű együttes részesedési aránya 58,7%. A kukorica már sokkal kisebb szerepet játszik. A hűvösebb éghajlat következtében vetésterületi aránya mindössze 5,4%. A burgonya szintén klimatikus okokból már sokkal előnyösebb helyzetben van, 8,0%-ot foglal el az összes vetésterületből. A hat főtermény mellett csak a takarmánynövények jelentősek, a kereskedelmi és ipari növények termelése alig játszik szerepet, a vetésterületben való részesedésük mindössze 1,7%. Nem érdektelen az egyes növények vetésterületét az egész ország vetésterületéhez viszonyítani. Már említettük, hogy a szántóterület aránya 0,8%. Ezzel szemben a búza vetésterületben való részesedése 1,6%, ami a magyarság nagyobb búzaforgasztásával függ össze; a rozs 0,3%-os, az árpa 0,7%-os, a zab 0,7%-os aránnyal szerepel, tehát a szántóterületi arány alatt; feltűnő a különbség a rozsnál, ami viszont a csehek nagyobb rozsfogyasztásában leli magyarázatát. A kukorica vetésterületi részesedése természetesen a legnagyobb, 2,2%. A kukorica termesztésének klimatikus határa a Kárpátok déli lejtőjén van túlnyomórészt, így Cseh- és Morvaországban nincs számottevő kukoricatermesztés. A burgonyatermesztésben való 0,4%-os részesedés viszont csak a fele a terület országos jelentőségének.

A terület jelentősége Magyarország számára elsősorban erdeiben van, mert Magyarország erdőterületi aránya mindössze 11,8%, míg vidékünké 27,1%.

Három bányát is találunk ezen a vidéken, melyek Magyarország számára fontosak; 1920-ban a salgótarjáni szénmedence északi részét, Csákányházát Csehszlovákiához csatolták. Ezzel a magyar bányák alig néhány száz méterre kerültek a határtól. A termelés biztonsága tehát megkívánja, hogy a határ bizonyos távolságra északra helyeztessék, ami kellő stratégiai védelmet biztosítana Magyarországon ezen igen fontos bányavidékének.

Magyarország medencefenéki ország, tehát közutainak kiépítése állandó nehézségekbe ütközik az útkövezés-

re alkalmas, kellő mennyiségű kő hiánya miatt. A meglévő kevés kőbánya elosztása is igen szerencsétlen, mert túlnyomórészt a Dunántúlon vannak, az Alföldre való szállításuk tehát hatalmas költségeket eredményez. Vidékünkön, az Alföldnek szinte az északi peremén viszont két hatalmas kőbányát is találunk. (Korlátiban andezitbányát és Ragyolc-Sátoroson bazaltbányát), melyeknek termelése nagyban megkönnyítené közúti hálózatunk újjáépítését és továbbfejlesztését.

Vasipari ellátásunk szempontjából fontos a füleki vasgyár termelése, amelyet a magyar állam a felvidéki terület visszacsatolása után vett állami kezelésbe, és amelyet hatalmas arányokban fejlesztett. Míg a vállalat Csehszlovákiában, mint a *Sphynx* konzern ötödik üzeme, kizárólag exportra dolgozott, addig 1938 után a magyar vasipari termelés egyik legfontosabb tényezője lett. A vállalatnak úgy nyersanyag, mint tüzelőanyag ellátottsága lényegesen kedvezőbb Magyarországon, mint Csehszlovákiában. Az ezt mutató szám adatok a következők:

Nyersvas és vaslemez

Ózd	61 km Fülektől
Witkowitz	303 km

Idomvas

Ózd	61 km Fülektől
Podbrezová	127 km

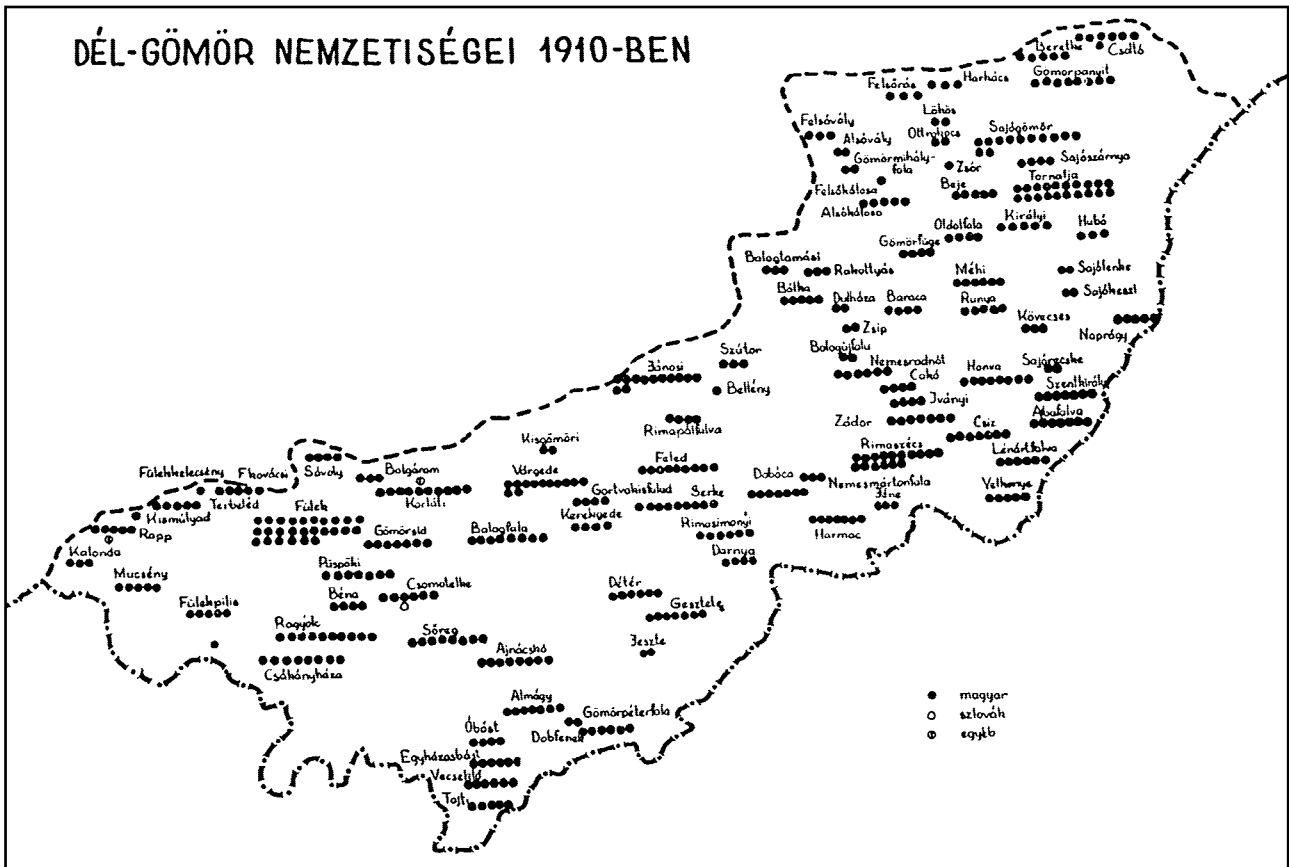
Szén

Salgótarján	25 km Fülektől
Sajószentpéter	78 km
Handlová	147 km
Mor, Ostrava	297 km

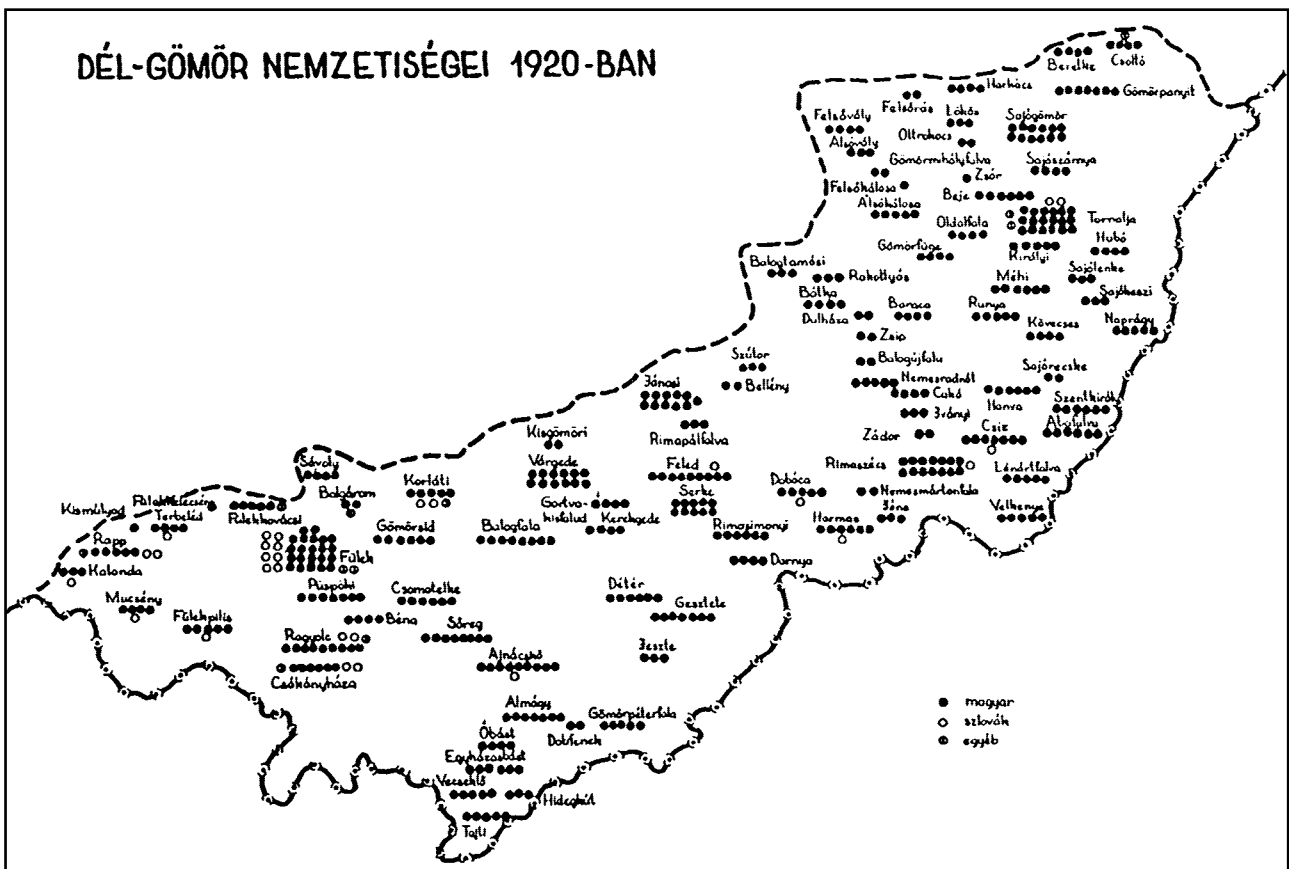
Ha a csehszlovák állam a füleki gyár földrajzi fekvésének hátrányait fuvarkedvezmények nyújtásával teljesen el akarná tüntetni, 63%-os fuvarkedvezményt kellene a gyár részére biztosítani. A gyár termékeinek fogyasztópiaca Magyarország volt; mutatják ezt a gyár termelési adatai is.

Év	A termelés értéke	Index 1928 = 100
1928	6.358.983	100,0
1929	5.891.683	92,6
1931	4.340.750	68,3
1935	5.930.973	93,3
1936	7.464.615	117,4
1937	7.280.306	114,5
1939	5.965.168	93,8
1940	11.035.544	173,5
1941	15.069.684	236,9
1942	17.564.219	276,2

A gyártelep földrajzi fekvése a kész gyártmányok eladását is jelentősen befolyásolja, azonos fuvarbázisra átszámítva, a csehszlovák viszonylat az önköltséget 3,6%-kal emeli. A különbség eltüntetéséhez szükséges fuvar-

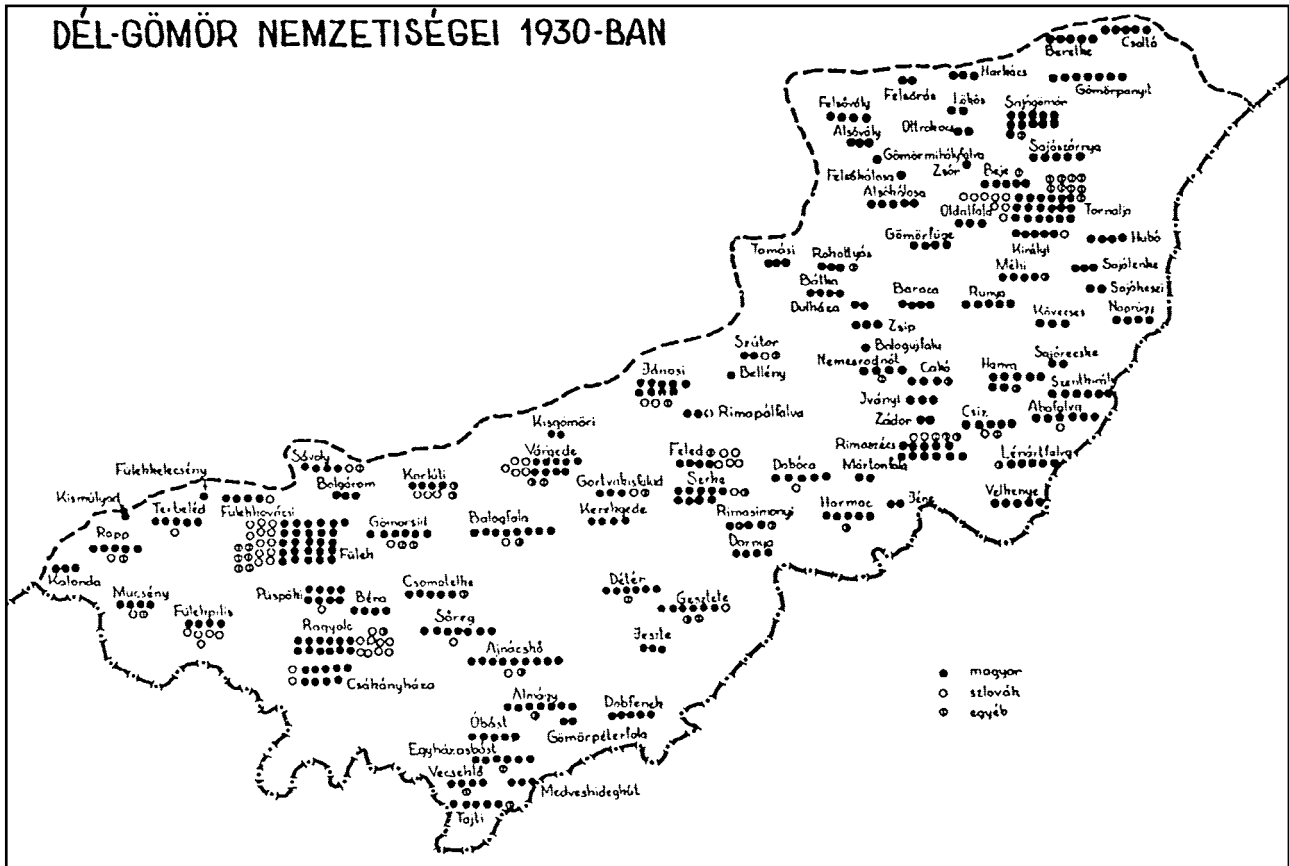

V/a. Dél-Gömör nemzetiségi felosztása 1910-ben

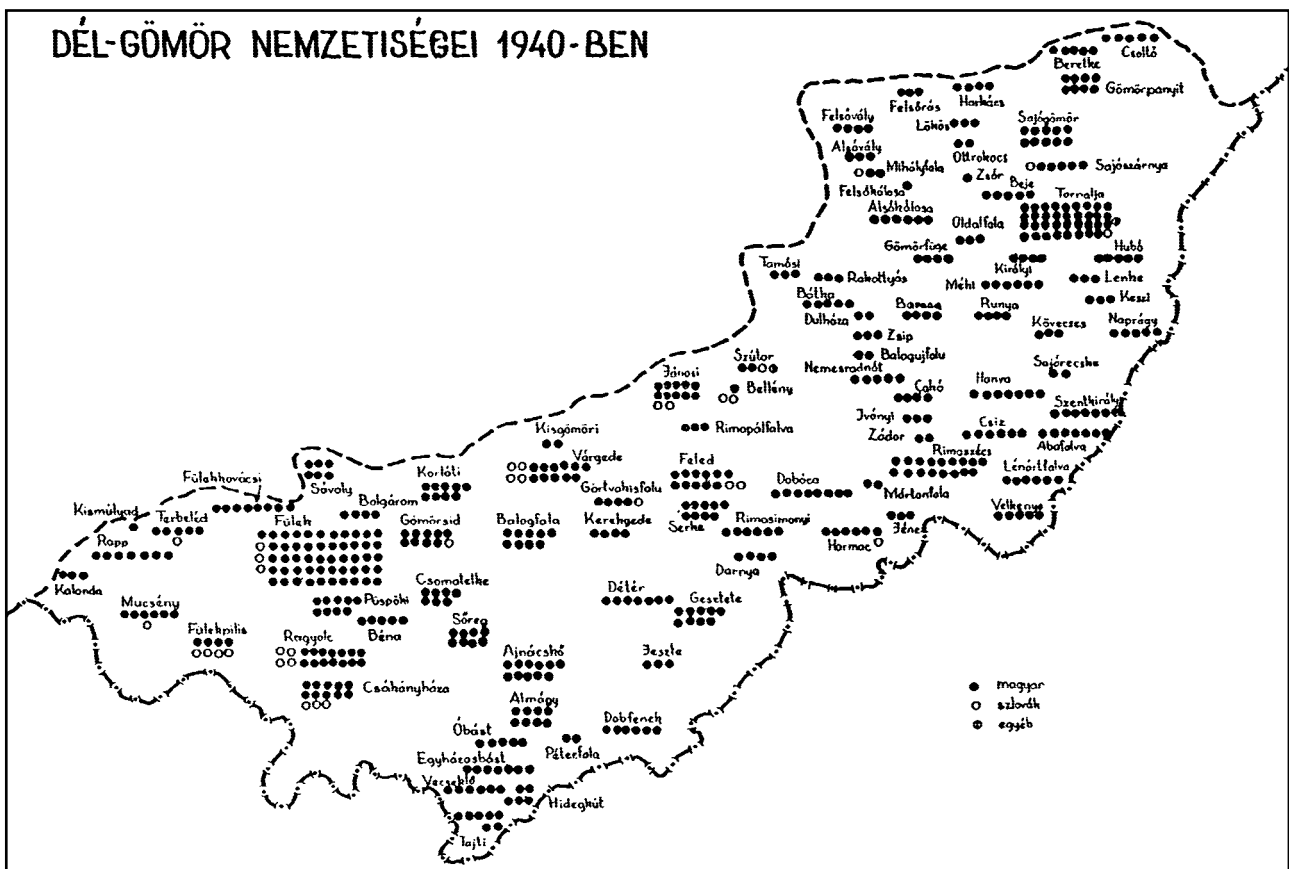

V/b. Dél-Gömör nemzetiségi felosztása 1920-ban

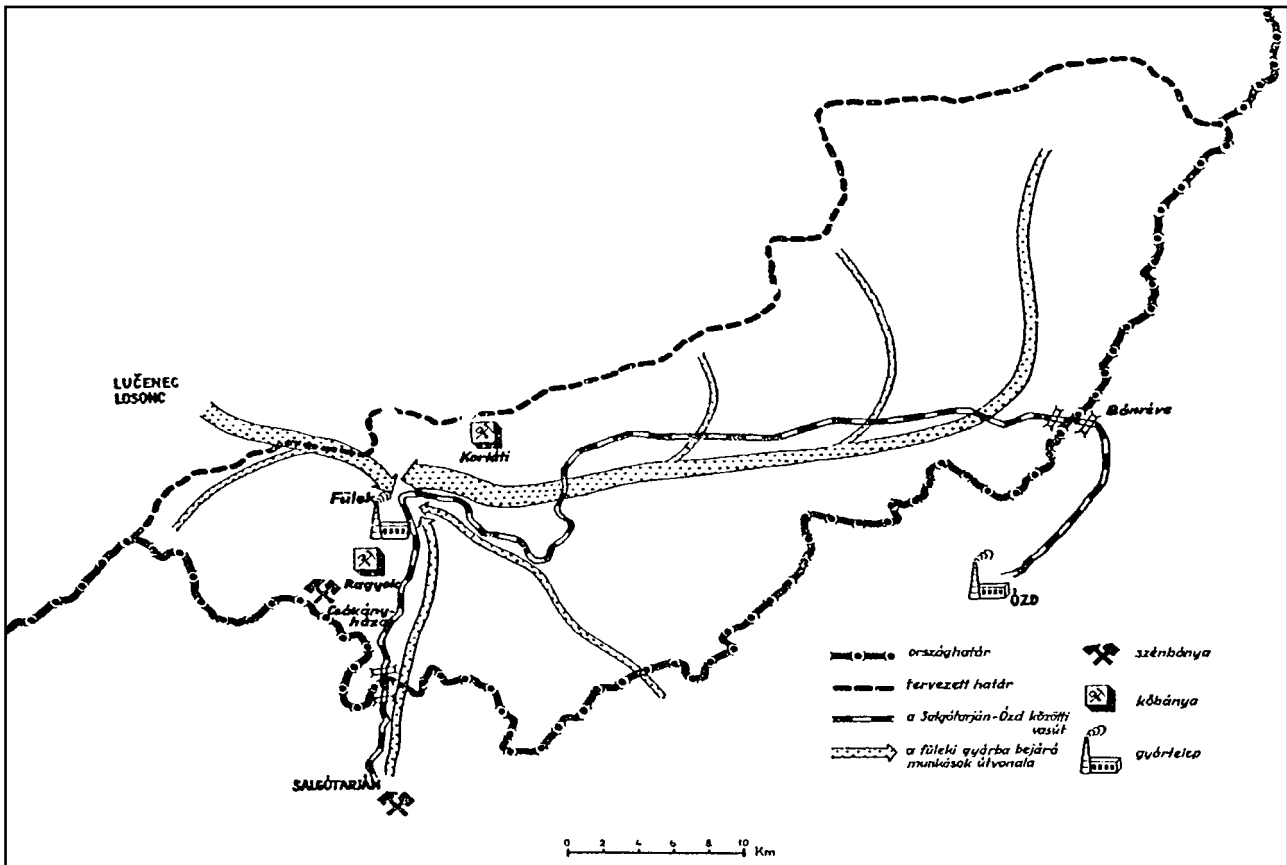

V/c. Dél-Gömör nemzetiségi felosztása 1930-ban

V/d. Dél-Gömör nemzetiségi felosztása 1940-ben

VI. Dél-Gömör gazdasági jelentősége

kedvezmény több mint 30%-os.

Fontos szerepet tölt be Dél-Gömör a Rimamurány-Salgótarjáni RT. két feldolgozó telepe: Ózd és Salgótarján közötti forgalomban, melyet az 1920-ban megvont határ kerülő útirányba terelt. Ózd és Salgótarján egymás közötti forgalma (666 000 q) a Fülek-Bánrévei útirányon át 85 km-es utat tenne meg, míg a Miskolcon átvezető kerülő útirányon 231 km-t. A bevezetett ingajáratoknak ez közel 400%-os igénybevételi többletet jelent. A Fülek-Bánrévei útirány vonzó, és útrövidítő jellege nemcsak Ózd és Salgótarján forgalmában nyilvánul meg, hanem érezheti hatását Ózdnak egyéb forgalmában is. Budapest-Ózd távolsága Füleken át 211 km, Miskolcon át 244 km, ezen az útvonalon átlagosan kb. 2 millió q vállalati áru szállítása bonyolódik le.

Fülek fontos közlekedési szerepén kívül nagy szerepet játszik a vidék munkaerő-feleslegének levezetésében is. A füleki vasgyár a környék mintegy 80 községéből toborozta munkásait. Különösen a magyar uralom alatt, 1938–1944 között bekövetkezett hatalmas fejlődés tette lehetővé a környék munkásságának felszívását. 1938-ban a gyár munkáslétszáma 2.700, 1944-ben 4.500 volt. Ebből 2.900-3.000 munkás volt bejáró. Naponta 7-szer közlekedett Fülekre munkásvonat Bánrévéről, Salgótarjából. Az 1938 előtti Magyarországból átjáró munkások száma is meghaladta a 300-at (VI. sz. térkép).

A csehszlovák földreform végrehajtása

Csehszlovákiában a földbirtokreform végrehajtását szabályozó jogszabályok nem kizárólag földbirtok-politikai célokat, hanem főleg nemzetpolitikai érdekeket szolgáltak. Ezért a földreform végrehajtása Dél-Gömör területének magyar lakosságát sérelmesen érintette.

Az 1919. évi 215. törvény minden 200 ha-nál nagyobb földbirtokot lefoglalt, és intézkedett annak mielőbbi igénybe vételéről.

Dél-Gömör kiterjedése 105.645 ha, amelyből a földreform végrehajtása során lefoglalás alá került 36.471 ha, az egész terület 34,5%-a. Ebből az eredeti tulajdonosok kezén visszahagytak 15.865 ha-t, azaz az egész terület 15%-át, és így a csehszlovák földreform végrehajtása során igénybe vett terület összesen 20.606 ha, ami Dél-Gömör területének 19,5%-a.

Az 1920. évi 81. sz. törvény intézkedett az igénybe vett területek felhasználása, illetve juttatása felől. A csehszlovák földreform végrehajtása során az állam tulajdonába került 398 ha, a felhasználandó területek 1,9%-a; a további telepítés céljaira tartalékoltak 6.557 ha-t, a felhasználandó területek 31,9%-át, mint lefoglalt, de ki nem osztott területet. Ténylegesen a kiosztottak és juttatottak birtokába adtak 31 651 ha-t, a felhasználandó területek 66,2%-át.

A csehszlovák földreform végrehajtása során mindaz a juttatott terület, ami nem a helyi magyar őslakosság részére lett kiosztva – tehát az is, ami további telepítés céljára tartalékolva lett, és az állam részére juttatott terü-

letek – magyar sérelmi területek. Ezek szerint a magyarságot ért sérelmes juttatások a következők:

Csehszlovák telepéseknek és aprójuttatottaknak:	6.103 ha	42,7%
Csehszlovák maradékbirtokosoknak	1.248 ha	8,8%
Államosítva:	398 ha	2,7%
További telepítés céljaira lefoglalva, ki nem osztva:	6 557 ha	45,8%
Összesen:	14.306 ha	100,0%

A magyarságtól fentiek szerint elvont 14.306 ha terület Dél-Gömör összterületének 13,5%-a, a felhasznált területek pedig 69,4%-a.

Ha a felhasználandó 20.606 ha-ból a fentebb részletezett magyar sérelmes területet levonjuk, kitűnik, hogy a felhasználandó területből a magyarság összesen 6.300 ha terület juttatásban részesült, ami a felhasználandó területek 30,6%-a.

A csehszlovák földreform végrehajtása során Dél-Gömör területén 18 kisebb-nagyobb telep létesült, amelyre 413 csehszlovák családot telepített a földreform végrehajtása során az *Országos Földhivatal*.

A csehszlovák földreform végrehajtására vonatkozó fenti adatok a csehszlovák Országos Földhivatalnak (*Štátny pozemkový úrad*) kiadásában megjelent Hivatalos Közlöny (*Zprávy Státního Pozemkového Úřadu*) 1931. februárjában megjelent V. évfolyamának 21. és 22. számaiban közzétett adatok alapján állítottatott össze.

Dél-Gömör elcsatolásának története

A dél-gömöri kompakt magyar vidék és Nógrád megye Losonctól délre eső magyar vidéke kizárólag a rajta végigfutó Fülek–Pelsőci vasútvonal miatt került Csehszlovákiához. Természetes választóvonal nincs ezen a részen, a néprajzi és gazdasági szempontokat pedig alárendelték az egyetlen, közlekedési szempontnak. Úgy vonták meg a csehszlovák határt, hogy a vidék meglévő transzverzális irányú vasútvonala az állam határain belül kerüljön. Hogy a közgazdasági szempontokat mennyire figyelmen kívül hagyták, világosan mutatja az a körülmény, mely szerint a nemzetközi viszonylatban is számottevő Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű R.T. telepeit az új határral kettévágták. A vállalat feldolgozó telepei Magyarországon maradtak, bánya és lelőtelepei – csekély kivételtől eltekintve – viszont mind Csehszlovákiához kerültek. Hasonlóképpen mellőzték a nemzetiségi szempontot is. Olyan területrészt csatoltak itten Szlovákiához, melynek magyar mivoltát csehszlovák részről sem vonták kétségbe. A magyar–szlovák nyelvhatár nógrád–gömöri szakaszán ugyanis egyéb szakaszainál is nagyobb stabilitást árul el, vonulása régtől fogva állandó és éles. A nyelvhatár nógrádi szakaszáról a cseh **Niederle** professzor írja, hogy „teljesen éles”¹⁸ a nyelvhatártól délre fekvő Füleki járásról – vagyis tárgyalt területünk nógrádi részéről – pedig éppen a ha-

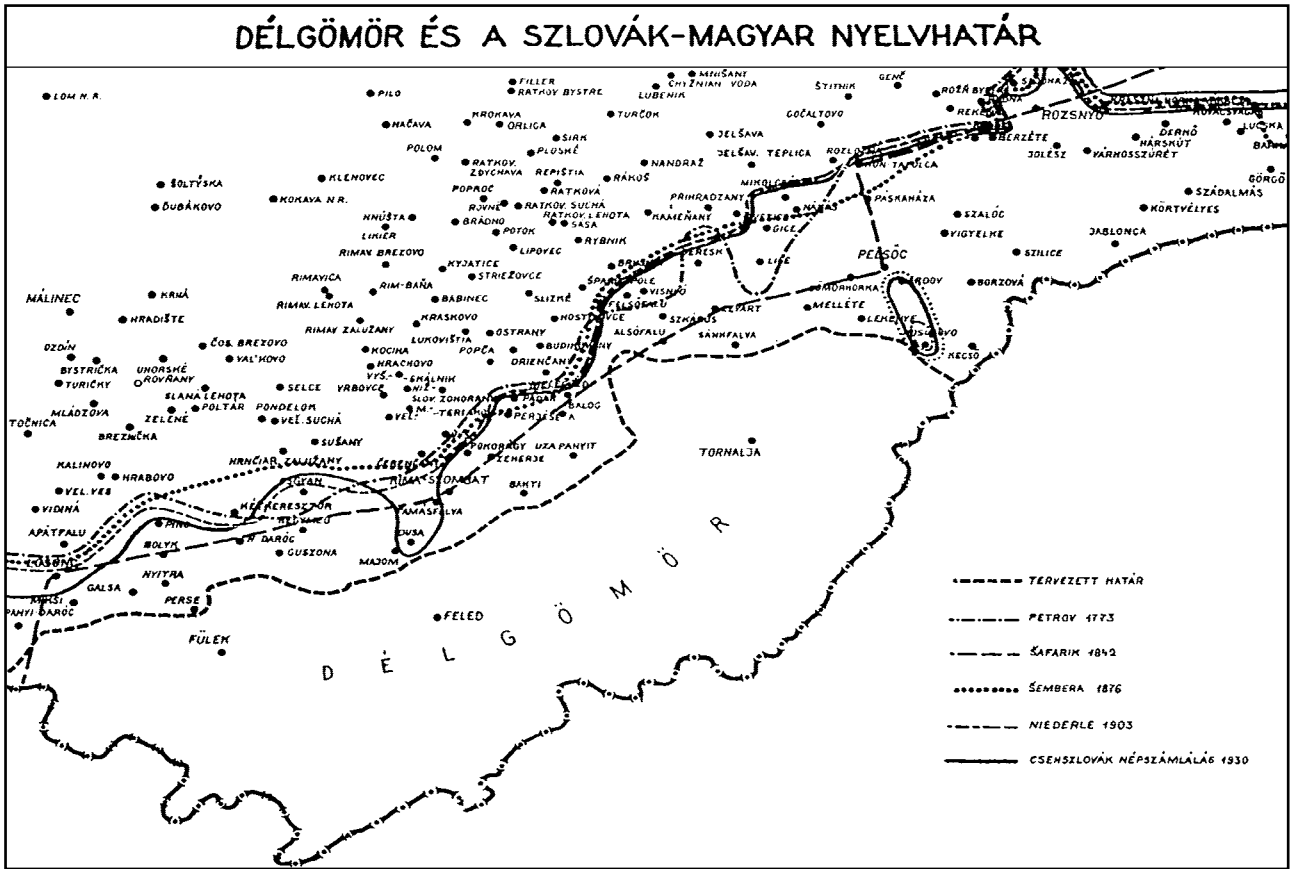
tármegállapítás idejében, 1919-ben, írja a szlovák **Stodola**, hogy területén csak jelentéktelen szlovák szórványok találhatók¹⁹. Ugyanilyen magyar szóban forgó területünk gömöri része is. Ha egybevetjük az 1773. évi adatokon felépülő és a *Cseh Tudományos Akadémia* kiadásában megjelent Petrov-féle nemzetiségi térképet **Safárik**nak, a nagytekintélyű szlávistának 1842-ből származó vonalával, a cseh **Sembera** 1876-ban meghatározott nyelvhatárvonalával, az ugyancsak cseh Niederle 1903. évi nyelvhatárával, úgy azt látjuk, hogy a 150 évet felölelő csehszlovák forrású adatok nyelvhatárvonalai szinte tökéletesen fedik egymást és a nyelvhatár alatti területet egyöntetűen teljesen magyarnak mutatják²⁰ (VII. sz. térkép).

Az 1920. évi békeszerződés – ahelyett, hogy egy, a szlovák nyelvhatár felett kijelölendő vasutat rendelt volna kiépíteni – a meglévő vasút miatt olyan zárt magyar területdarabot vágott le ezen a részen, amely sohasem szerepelt a szlovák követelési területek között és sohasem képezte szlovák aspiráció tárgyát. A jelentékeny magyar területi és nagyjelentőségű magyar közgazdasági áldozat árán megítélt vasútvonal a csehszlovák állam részére viszont kizárólag közlekedési értékű, stratégiai szempontból semmit sem jelent, mert közvetlenül a határ mellett halad, és semmilyen természetes védővonal nem fedezi.

Fedor Houdek szlovák szakíró írja²¹, hogy Szlovákiának a Duna–Ipoly-i szakasztól keletre eső déli határát jellege szerint „*vízválasztó határ*”-nak kell tekinteni. Azt azonban nem teszi hozzá, hogy bár a határ itt sok helyütt tényleg vízválasztóvonalon fut, ezek csupán kis mellékpartok vízválasztói, jelentéktelen kis dombvonulatok, melyek távolról sem választanak el völgyrendszereket vagy tájegységeket. Ez a megállapítás elsősorban a gömöri részre vonatkoztatható. Itt a határt a vasútvonal mellett húzódó két dombvonulatra helyezték, melyek annyira jelentéktelen természetes vonalak, hogy a határmegállapításkor egy község esetében (Susa) például kétség merült fel a tekintetben, hogy a vízválasztó melyik oldalán fekvőnek tekintendő. A kérdést a határkiigazító bizottságnak a helyszínen kellett eldöntenie, és a községet a helyszíni megállapítás alapján utólag az ellenkező oldalhoz tartónak ítélték, és visszaesatolták Csehszlovákiától Magyarországhoz.

Az 1861. évi szlovák memorandum, mely a *Szlovák Nemzeti Tanács* területi követelését első ízben konkretizálta, nem terjesztette ki igényét a gömör–nógrádi magyar vidékre. A memorandum határtervezete ettől a vidéktől északra futott, és a nyelvhatárhoz alkalmazkodott (VIII. sz. térkép).

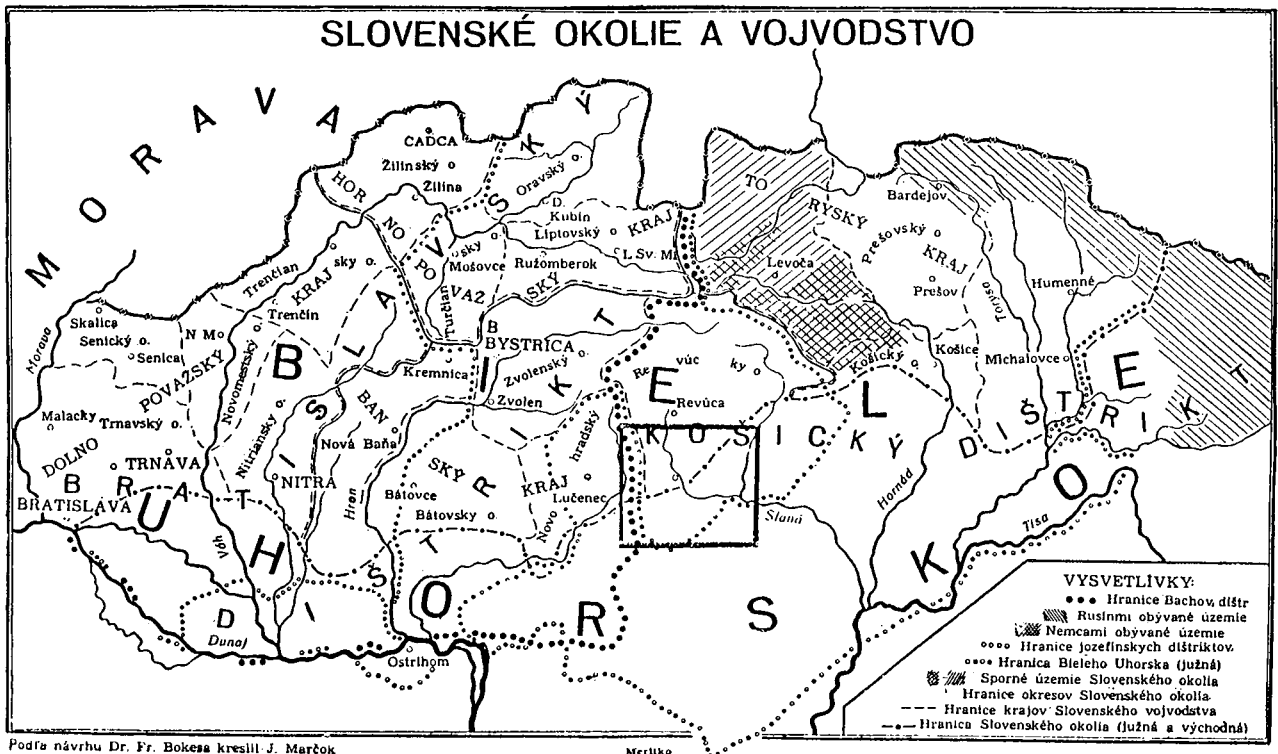
Amikor az első világháború idején a csehszlovák állam felállításának terve hadicéllá lett, az új állam leendő határai tekintetében számos csehszlovák és szövetséges terv látott napvilágot. Ezek a tervek általában a nyelvhatárhoz tartották magukat és a dél-gömöri vidéket nem kívánták a Csehszlovák Köztársasághoz csatolni. Így a Masaryk egyik írását kiegészítő *The New Europe* című folyóirat 1917. évi évfolyamában megjelent csehszlovák térkép és **Ernest Denis** párizsi egyetemi tanár, Masaryk közeli munkatár-

VII. Dél-Gömör és a szlovák-magyar nyelvhatár

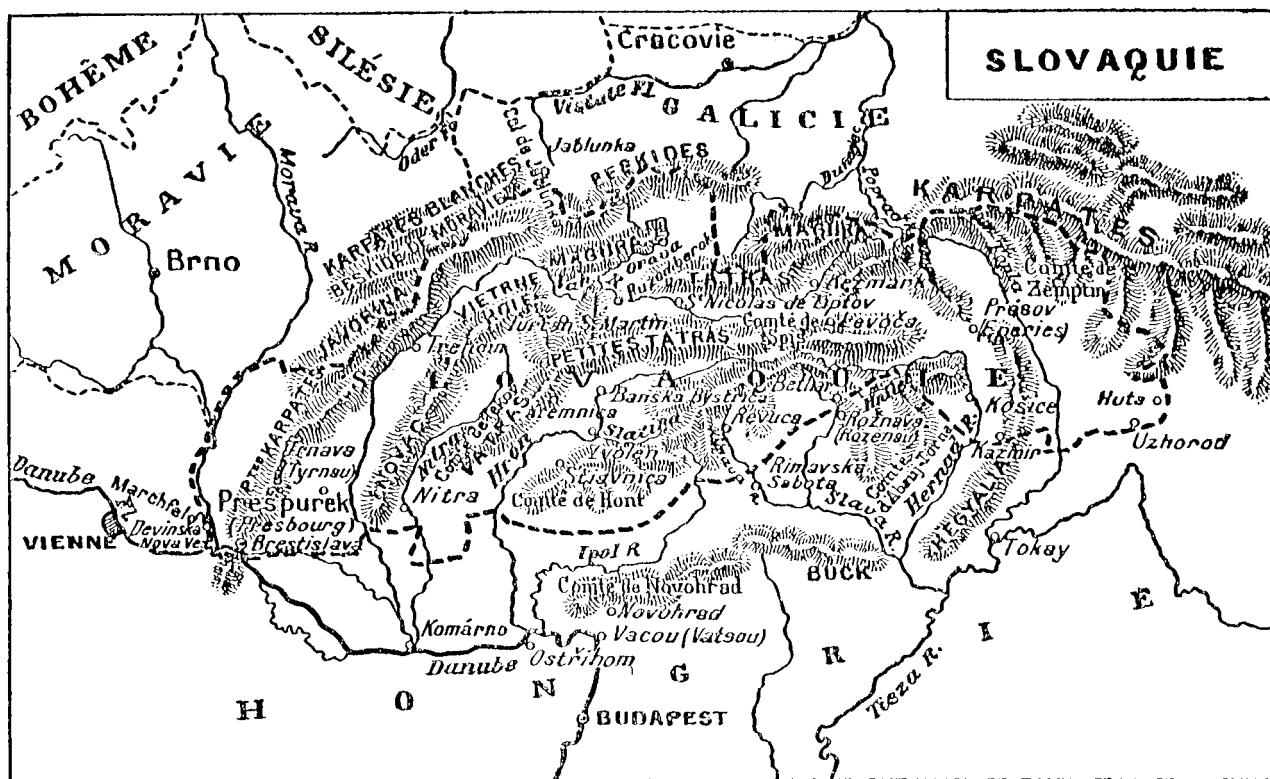
sának ugyancsak 1917-ben megjelent *Les Slovaques* című munkájának térképmelléklete (IX. sz. térkép) sem. Ez a két térkép feltétlenül mérvadónak tekintendő.

A fegyverletétel után, 1918. december 7-én **Milan Hodža**, Csehszlovákia budapesti megbízottja és **Vyx** francia alezredes, a szövetséges hatalmak budapesti megbí-

Podľa návrhu Dr. Fr. Bokosa kreslil J. Marčok

VIII. A Szlovák Nemzeti Tanács 1861. évi határterve

IX. B. Denis térképe „Les slovaques“ c. munkájából (Paris, 1917)

zottja magyar–csehszlovák demarkációs vonal megállapítására vonatkozó egyezményt kötött a magyar kormánnyal. Ez a vonal – amely a Szlovák Nemzeti Tanács követelési vonalaként szerepelt – messze elkerülte Dél-Gömört, Losonctól (Lučenec) északra, Nagyrócén (Revúca) át haladt²² (X. sz. térkép).

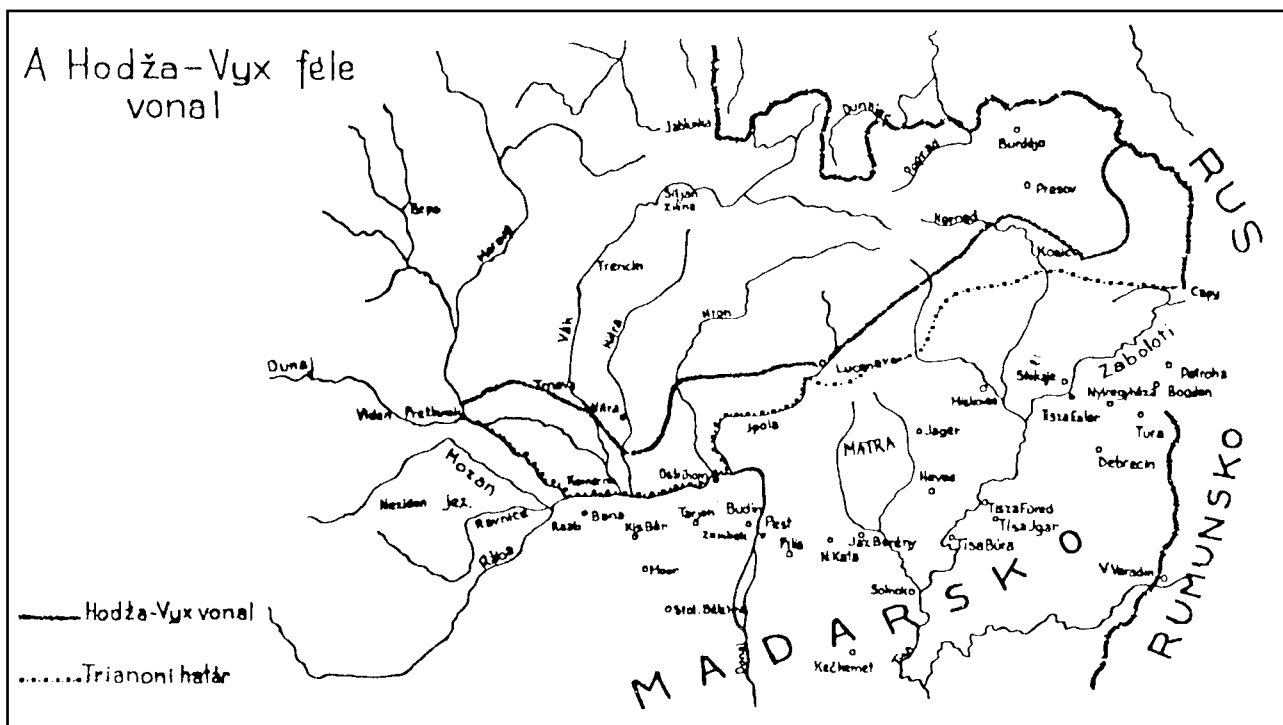
A Hodža–Vyx-vonal december 23-áig volt érvényben, mert ekkor Vyx alezredes megkapta a hatalmak által meghatározott végleges demarkációt. A végleges demarkációs vonal szerint a csehszlovákok megszállták a Duna–Ipoly vonalát, mely vonal azután az ország határa lett. A nógrád-gömöri részen más volt a helyzet, itt a végleges demarkációs vonal jelentősen eltért a később meghatározott országhatár vonalától, attól jóval északabbra futott és a dél-gömöri magyar lakosságú terület legnagyobb részét a magyar oldalra hagyta²³ (XI. sz. térkép).

A nógrád-gömöri határszakasz megvonása a békekonferencián is komoly gondot okozott. Természetes választóvonal itt nem található, a csehszlovákok pedig kiterjedt magyar lakosságú területet követeltek. Az amerikai delegációt nyugtalanította az, hogy ezen a részen is annyi magyar kerüljön Csehszlovákiához és javaslata az volt, hogy a határt a Rima és a Sajó folyókra helyezték. Ezen az alapon Dél-Gömör jelentékeny része Magyarországnál maradt volna²⁴ (XII. sz. térkép). Végül is a határt úgy rögzítették, hogy a Fülek–Bánrévei és a Bánréve–Pelsőci vasútvonalak Csehszlovákiához kerüljenek.²⁵

Mindezek igazolják, hogy a határ dél-gömöri szakaszának kijelölése etapoként, több alternatíva után történt meg. Nemzetiségi fogyatékosága mellett a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű RT. telepeinek szétszakítása

jelentett itt külön problémát. A bonyolult kérdés megoldására a magyar és csehszlovák kormány 1923-ban megállapodást kötött, amelynek értelmében a csehszlovák oldalra került falvak munkásságának lehetővé tették azt, hogy határátlépési igazolvánnyal átjárhasson magyarországi munkahelyére és szabályozták a vállalat két Magyarországon maradt feldolgozótelepe, Ózd és Salgótarján között a vasúti szállítási forgalmat, az őket összekötő, de csehszlovák oldalra került Bánréve–Füleki vonalszakaszon.

Az új határ gyengéi és tévedései hamarosan mutatkozni kezdtek. 1921. március 14-én az ausztriai Bruckban a magyar és csehszlovák kormányküldöttség folytatott tárgyalást. Ez alkalommal Beneš hajlandónak mutatkozott bizonyos feltételek mellett 300.000 magyar lakos által lakott területrészt Magyarország számára visszabocsátani.²⁶ Megállapodás nem jött létre, de amennyiben e két kormány ez alkalommal megegyezésre tudott volna jutni, úgy ez az ajánlat Dél-Gömör színmagyar vidékére – mint határszéli mély és kompakt magyar vidékre – okvetlenül vonatkozott volna. Tehát közvetlenül a békekötés után, már 1921-ben felvetődött a határok jobbá tételének a kérdése. A kérdés szakadatlanul a felszínen maradt. 1923 legelején Masaryk tett olyan nyilatkozatot, mely szerint Csehszlovákia a határszéli magyar vidékeket bizonyos feltételek mellett hajlandó volna Magyarország számára visszajuttatni. Az elnök **Pályi Ede** magyar publicista előtt tett nyilatkozata alkalmával **Igor Hrušovský** szlovák képviselő térképvázlatot is átnyújtott Pályinak. A visszajuttatás szempontjából számba jöhető területek között Dél-Gömör is szerepel a térképen, mégpedig igen jelentékeny

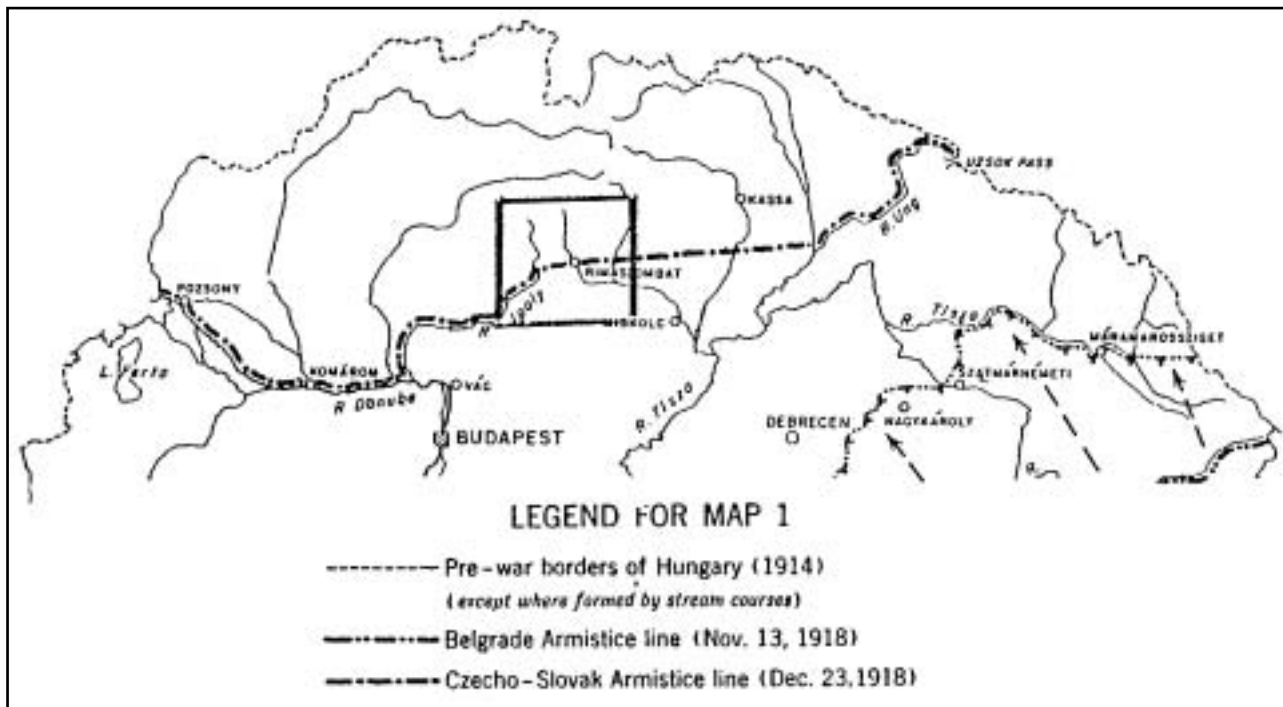
X. A Hodža Milan által 1918-ban követelt demarkációs vonal

terjedelemben: Losonc–Rimaszombat–Rozsnyó városok vonaláig²⁷ (XIII. sz. térkép). Masaryk a magyar területek visszacsatolásának lehetősége tekintetében vallott álláspontját a következő években többször is megismételte.²⁸

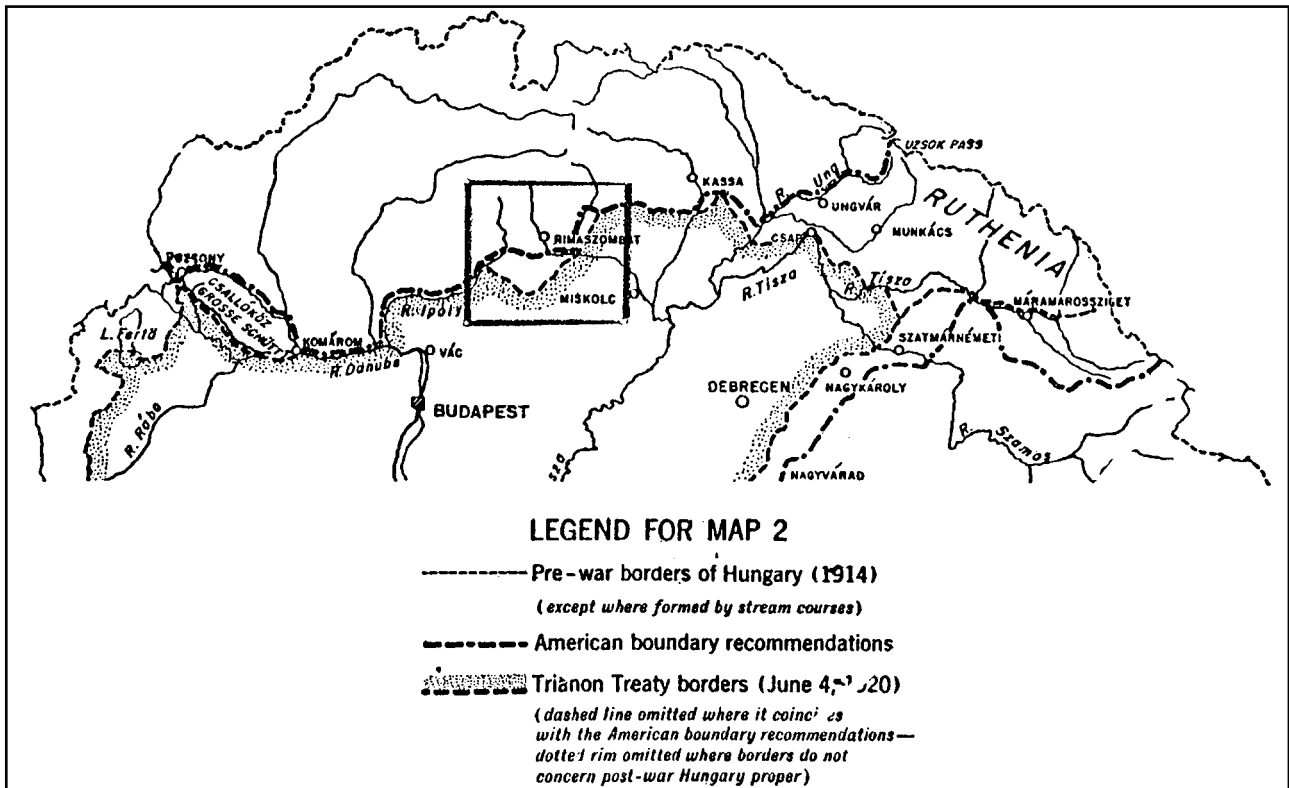
Seton-Watson, a csehszlovák nép nagy angol barátja és a csehszlovák kérdés kiváló ismerője, 1934-ben írt könyvében Dél-Gömör területét a Magyarországnak esetlegesen visszaadható területek közé sorolta. Elvileg ugyan ellenzi a határok megváltoztatását, de arra az eset-

re, ha a megbékélés minden egyéb eszköze kimerülne, bizonyos színmagyar területrészekben népszavazást ajánl. Nem minden, Magyarország határához tapadó magyar területet bíralt így el, Dél-Gömört azonban a népszavazási zónák közé vette²⁹ (XIV. sz. térkép).

1938 őszén, az október 13-án tett második számú csehszlovák területi ajánlat volt az, melyet mértékadó szlovák részről utólag is „egyedül igazságosnak” ismertek el.³⁰ Ezen ajánlat Dél-Gömör legnagyobb részét magában

XI. 1918. évi demarkációs vonal

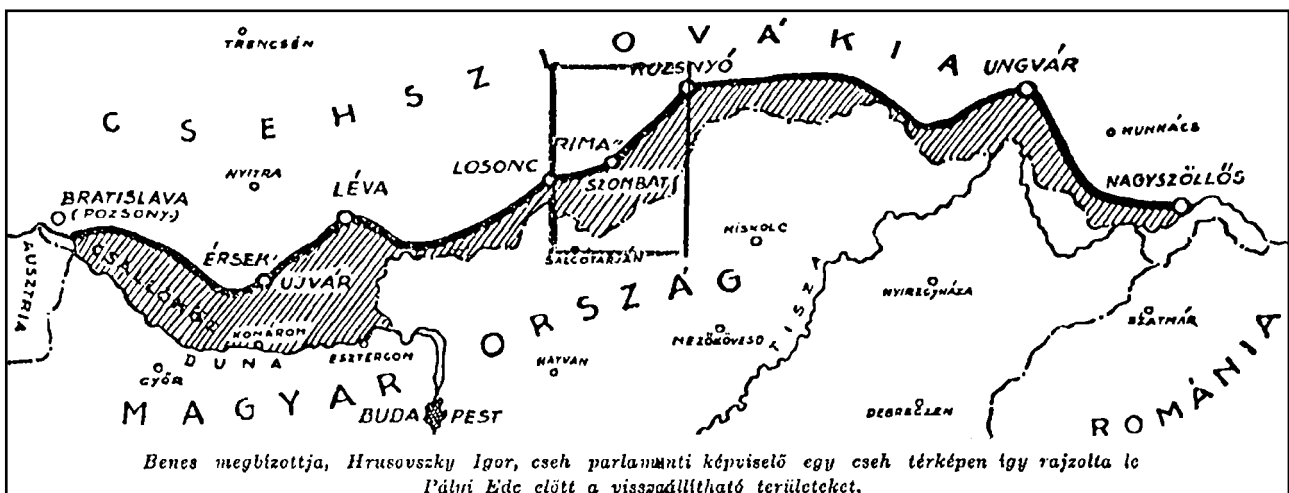

XII. Az amerikai béke delegáció 1919. évi határterve

foglalta³¹ (XV. sz. térkép).

1938 és 1944 között az egész gömör-nógrádi magyar-lakta rész magyar közigazgatás alá került, és a szlovák állam megkezdte annak a vasútvonalnak a megépítését, melynek hiánya miatt 1919-ben Dél-Gömört Csehszlovákiához csatolták. Az új vasútvonal végig szlovák nyelvterületen fut, és emellett ugyanazon területrészeket kapcsolja be az ország közlekedési hálózatába, melyek miatt 1919-ben a Fülek-Pelsőci vonalat az állam területéhez kellett venni. A XVI. számot viselő térképünk – mely egy szlovák vasúti térkép másolata – mutatja, hogy a vonal négy összekötő vonalrész megépítése útján épül ki. A négy szakasz: Rimavská Kokava–Rimavská Baňa, Tisovec–Revúca, Hyžňianská Voda–Slavošovce, és Štútnik–Nižná Slaná.

1945 tavaszán visszatért Dél-Gömörbe a csehszlovák közigazgatás, mégis – mint az 1945 novemberében és 1946 januárjában kiadott hivatalos tájékoztatás mondja³² – a csehszlovák kormány a vasútépítkezés folytatását határozta el, és a vonalak építése folyik. Most már létezni fog az a vasútvonal, amelynek hiánya miatt Dél-Gömört 1919-ben Csehszlovákiához kellett csatolni, mely körülményről **H. Nicolson** *Peacemaking* című művében megírja, hogy **Mance** tábornok egy alkalommal kimutatta neki, hogy Szlovákiában igen kis költséggel egy helyettesítő vasútvonal volna kiépíthető, minek következtében a magyarok ezrei maradhatnának meg Magyarországon kebelében.³³

XIII. Igor Hrušovský csehszlovák képviselő térképe

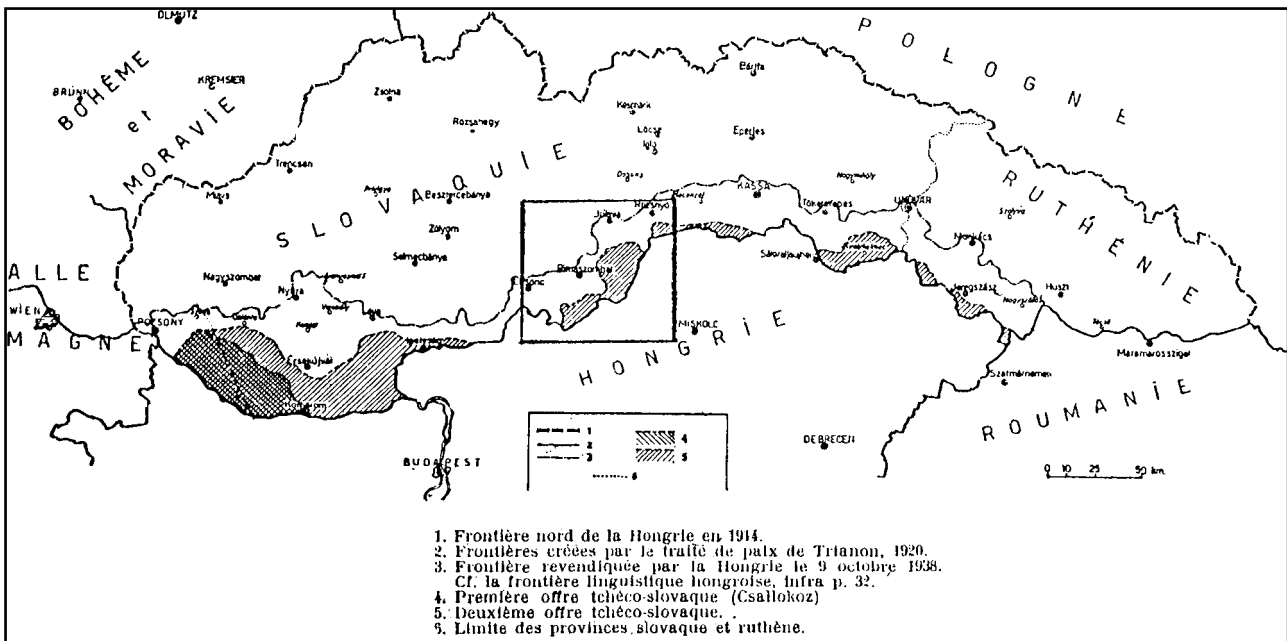

XIV. Seton Watson térképe 1934-ből. Dél-Gömör átnézeti térképe

Dél-Gömör visszacsatolásának szempontjai

Felsoroltuk Dél-Gömör Szlovákiához való csatolásának speciális körülményeit és a hovatartozandósága körül azóta lejátszódott fejleményeket. Láttuk, hogy ezt a tömör magyar területrészt kizárólag közlekedésügyi szempontból vágták el Magyarországtól, figyelmen kívül hagyván minden más szempontot, úgymint saját lakosságának érdekét és Magyarország azon, országos viszonylatban is fontos közgazdasági érdekét, mely az Ózd-Salgótarján közötti közvetlen vasúti összeköttetés birtoklásához fűződik. Ha

feltesszük, hogy az akkori döntés azért szólt Csehszlovákia javára, mert a Dél-Gömört átszelő vasút hiányában nagyobb szlovák etnikai tömbök vasúti összeköttetés nélkül maradtak volna, úgy ma ez az ok megszűnt, mert már épülőben van az a vonal, amely nélkülözhetővé teszi Csehszlovákia számára ezt a nemzetiségi körzetet. Megvan tehát a lehetősége annak, hogy Csehszlovákia kis területrészt leadásával egy felesleges kisebbségi ballaszttól mentesítse magát és ugyanakkor Magyarország egy fontos közgazdasági érdeke kielégítést nyerjen.

XV. Az 1938-as második területi ajánlat

XVI. Az épülő szlovák vasút

Nemzeti és etnikai szempontból Dél-Gömör havatartozandóságának kérdése nem vitatható. A nagy magyar etnikummal tökéletesen összefüggő területrésztől van szó, ahol a magyarság 10 évtized óta lakik megszakítatlanul és tömören. A szlovákságnak itt még töredéknek is alig nevezhető részei fordulnak csak elő, melyek távolról sem jelenthetnek jogcímet a területrészt birtoklására.

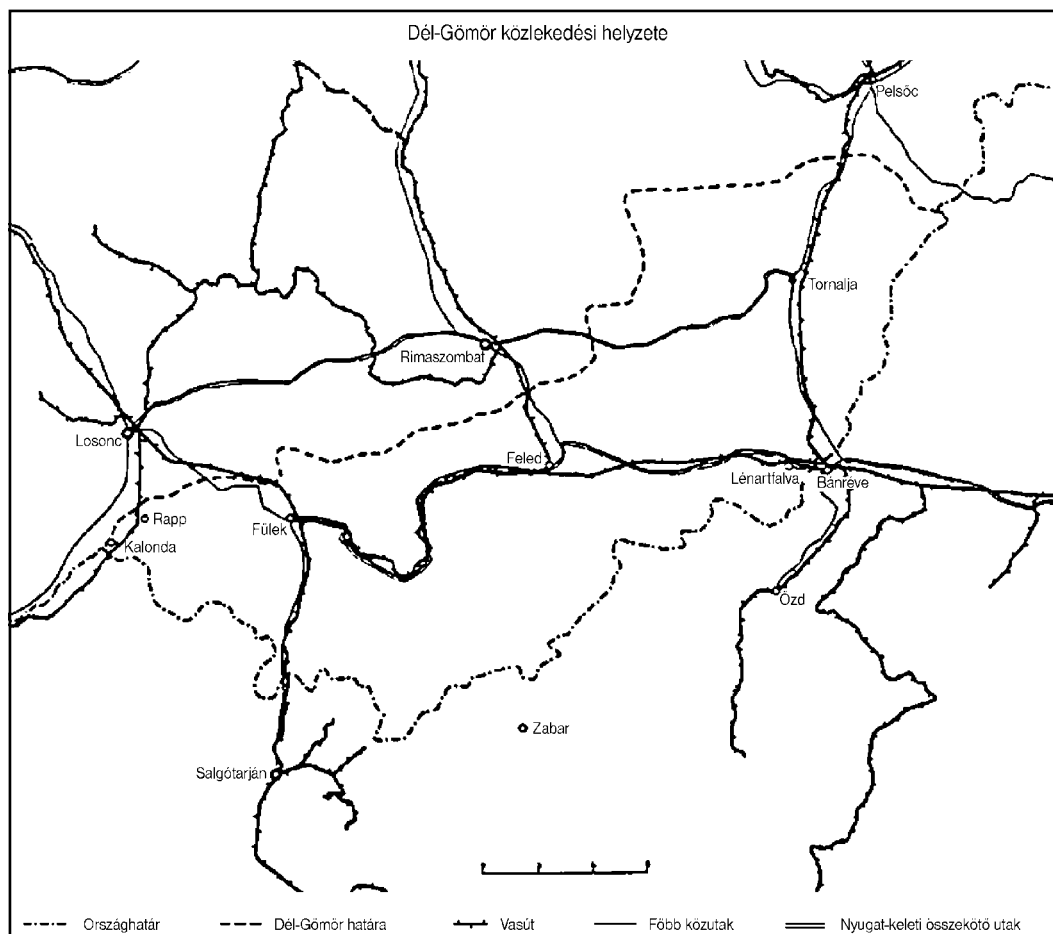
Áll ez földrajzi tekintetben is, mert Dél-Gömör nem olyan területrészt, amely a szlovák etnikumba ékelődik, vagy két szlovák etnikai rész között a területi összeköttetést képezi, hanem ellenkezőleg: a szlovák etnikumtól élesen, egyenes vonalú nyelvhatárral választódik el, és leszakítottági helyzetében a zárt magyar etnikumból kihasított öblöt jelent. Ami egyúttal azt is jelenti, hogy egy itt megvalósuló népcserre vitathatatlan sérelme lenne a magyarságnak, mert ősi és zárt etnikumának megbontását jelentené.

Geopolitikai tekintetben Dél-Gömör nógrádi része – mint az Ipoly bal parti része – a folyó irányát követve, délnyugati vonzású. Ezt igazolja – és mintegy jelképezi is –, hogy a bánrévei vonalak dél felé, Salgótarján irányában, nem pedig Lučenec-Losonc felé kötötték be az egykori Budapest-Lučenec (Losonc)-Vrútky-i fővonalba.³⁴

A gömri rész vonzása viszont a Rima és Sajó vizeit követi és délkeleti irányú. Mivel az ajnácskői nyereg sima közlekedési átjárót képez az Ipoly és a Rima folyók vízgyűjtőterületei között, az együttes Dél-Gömör vonzása egyenesen nyugat-keleti irányúnak mondható. E terület közvetíti a forgalmat a Miskolc-Diósgyőr-Ózd-i iparvidék és a salgótarjáni szén- és iparvidék között. Ezzel el is

érkeztünk ezen vidék hovatartozási problémájának legdöntőbb szempontjához, a közlekedési szempontozáshoz. Az új szlovák vasút kiépítésének befejezése után az a helyzet áll majd elő, hogy a Vepor–Murány-i heglánc és a Mátra–Bükk hegységek közötti tér mindkét tranzverzális irányú vasútvonala csehszlovák kézen lesz. Magyarországnak pedig nemcsak, hogy nem lesz itt ilyen irányú vonala, hanem egy Salgótarján és Ózdot összekötő vonal kiépítésére alkalmas lehetőség sem marad számára.³⁵ Dél-Gömör visszacsatolása esetén Magyarország a számára közgazdasági szempontból annyira fontos Fülek–Bánrévei vonal útján megkapná a két vonal egyikét³⁶, Csehszlovákia számára pedig megmaradna a Lučenec–Poltár–Rimavská Sobota–Tisovec–Revúca–Slavošovce–Plešivec–Rožňava–Dobšiná összeköttetés. Országutak tekintetében a helyzet ugyanaz. Szlovákia ma három tranzverzális országúttal rendelkezik ezen a területen: a Podkriván–Hnúšťa–Jelšava–Štítňik–Rožňavaival – mely a csehszlovák idők óta épült, és befejezéséhez közeledik, a Lučenec–Rimavská Sobota–Tornaljai úttal és végül a Fülek–Feled–Bánréve (Lénártfalvai országhatár) úttal. Magyarországnak viszont nincsen országútja és Salgótarjánból az ózdi vidékre csak nagy kerülővel (Kisterenyén, Egeren át) és mellékutakon lehet eljutni. A határmódosítás által a Fülek–Feled–Bánrévei út Magyarországnak jutna, és a két iparvidék közötti összeköttetésének kérdése megoldódna.

A közlekedési szempontok megtárgyalása kapcsán ezen területrészt visszacsatolásának közzgazdasági jelentősége is kidomborodott. Ha az Ózdot és Salgótarján ellátó bányatelepek etnikai fekvésük miatt nem is kerülhetnek Magyarországhoz, óriási jelentősége lenne és nagy

XVII. Dél-Gömör közlekedési helyzete

könnyebbé jelentene, ha legalább a két telepet összekötő vonalakat elnyerné. A füleki vasárugyár nagy hiányt pótolna Magyarországon, Csehszlovákiában földrajzi fekvése miatt csakis tarifális kedvezményekkel tudja fenntartani üzemét és versenyképességét. Mezőgazdasági szempontból ez a vidék jelentéktelen. Két kőbányája (Ragyolc-Sátoros és Korlát) Magyarországnak sokkal többet jelent, mint Csehszlovákiának, a salgótarjáni szénvidék Szlovákiába átnyúló nyúlványainak munkás-szociális, tarifális és közgazdasági érdeke, hogy bányavidékük zömével egyesüljenek.

A jelenlegi határ stratégiai szempontból jelentéktelen Csehszlovákia számára, viszont tarthatatlan Magyarország számára. Csehszlovákia részére azért kedvezőtlen, mert legfeljebb névleg mondható vízválasztó határnak, miután a valóságban csupán mellékpatkokat választó kis nyergeken fut. Magyarország részére viszont azért rendkívül hátrányos a jelenlegi határ, mert a salgótarjáni szénbányákat oly mértékben közelíti meg, hogy egy konfliktus esetén nem csak hogy tartásuk lehetetlen, hanem úgyszólván félóra alatt megszállhatók.

Szociális tekintetben elsősorban figyelembe kell venni, hogy az itteni földek népességtartó ereje következtében a lakosság egy része az iparban és bányákban kénytelen kenyerét megkeresni. Már most, a mai határ létezése esetén a helyzet az, hogy ennek a vidéknek lakos-

sága két bánya és ipari góc között, mindkettő közvetlen közelében és mégis mindkettőtől elvágván él. Az északgömöri szlovák etnikum közelében fekvő bányák munkalehetőségét lefoglalják a hegyvidék zárt völgyeinek szlovák munkásai, ott Dél-Gömör munkássága legfeljebb másodsorban jöhet számításba.

A csehszlovák földreform – mint minden magyar vidékre – ide is sok szlovák és cseh telepet hozott. A szlovák és cseh telepesek és maradékbirtokosok a dél-gömöri területre 14.306 ha földet vontak el a helyi magyar földműves lakosság elől. 1938 után – néhány szlovák telepes csoport kivételével, akik a magyar kormány engedélyével helyben maradhattak – a szlovák és cseh telepesek eltávoztak, földjeiket a helyi magyarság kapta meg. Amennyiben Dél-Gömör Csehszlovákiánál marad, a magyar őslakoságnak ismét vissza kell adnia a földet az idegenből jött jövevények számára, ami az 1938 után bekövetkezett jóvátétel után kirívó szociális sérelme lenne az őslakos magyar parasztságnak.

Kulturális fejlődés szempontjából, az anyaországhoz való tartozás előnyeivel túlmenően, az itteni vidéki lakosság művelődési emelkedése jóval gyorsabb ütemű lenne, ha tőszomszédos ipari körzetek lakosságának és munkásságának művelődési és szociális fejlődésével együtt haladhatna.

Politikai tekintetben a jövőbeni harmonikus

fejlődés szempontjából nem volna helyes Magyarország egy annyira nyomós közgazdasági érdekét kielégületlenül hagyni, mint amelyet a fontos ipari és bányavidék vasúti összeköttetésének hiánya jelentene. Főként, ha az egy színmagyar területtel kapcsolatos és olyan vasútvonallról van szó, melyet immár egy másik vonal tökéletesen helyettesít.

Az új határ terve

A Magyarországhoz visszacsatolandó Dél-Gömör kiterjedését a Fülek–Bánrévei-i vasúti vonal és a szorosan hozzátapadó tömör magyar terület határozná meg. A pontosan a nyelvhatáron fekvő, úgynevezett vásárvárosok: Lučenec (Losonc), Rimavská Sobota (Rimaszombat) és Rožňava (Rozsnyó) környékükkel együtt Csehszlovákiánál maradnának. Ugyancsak Csehszlovákiánál maradna a tőlük közvetlenül délre elhúzódó magyar és vegyes területsáv is, amely biztosítaná a városok déli felvevő-területét és a közlekedési vonalaikat. Az új határ a következőképpen alakulna: Kalondánál – ahol az eddigi határ az Ipoly folyó vonaláról letér – tovább az Ipolyon, majd annak Szuha nevű mellékvizén haladna Sávoly községig. Itt a határ a Szuha és Gortva patakok vízválasztójára kanyarodna fel, és úgy érné el a Rima folyót, hogy Kisgömöri községét és az ezen község határában eredő Kis-patak völgyét is befogná. A magyaroldali határközségek itt Sávoly, Bolgárom, Korláti, Várgede és Kisgömöri lennének. (Ez az új határ eddig a pontig azonos lenne azzal a vonallal, melyet az amerikai delegáció 1919-ben határ-

ként ajánlott.) A Rimától a Sajó folyóig Jánosi, Tamási, Rakottyas, Gömörmihályfalva, Alsó- és Felsővály, Rás, Harkács és Beretke községek képeznék a folytatólagos határt. A határnak ez a szakasza Rimavská Sobota (Rimaszombat) és Tornalja vonzóterületeinek választóvonalára, Rakottyas és Harkács között egyúttal patakközi vízválasztón haladna. A Sajótól keletre az új határ akként érné el az eddigi határt, hogy a szlovák-magyar Hosúsovo (Hosszúszó) a szlovák oldalon maradjon, a magyar oldalon pedig Csoltó képezné a határt³⁷ (XVIII. sz. térkép).*

* A kéziratot az OSzK Kézirattára őrzi 407846-os sz. alatt. Másolata a Telekei László Intézetben is fellelhető. Az utóbbi helyen található kéziratra Puntigán József hívta fel a figyelmet. Szívességét ezen a helyen is köszönöm. A közölt szövegben csak kisebb, a tartalmat nem érintő stíláros változtatásokat tettünk. A térképmelléletek közül az eredetileg II. szám alattit (Gömör vármegye honfoglalás települési képe) technikai okokból elhagytuk, s ennek megfelelően az eredetileg utána következőket átszámoltuk. Az I. sz. Függelék (családnevek elemzése) terjedelmi okokból maradt ki. Az eredetileg lapalji jegyzetapparátust – a tartalom megőrzése mellett – a folyóiratunkban szokásos gyakorlatnak megfelelően átdolgoztuk. (a szerk.)

JEGYZETEK

¹ Eisner 1933., 301, 314-325.

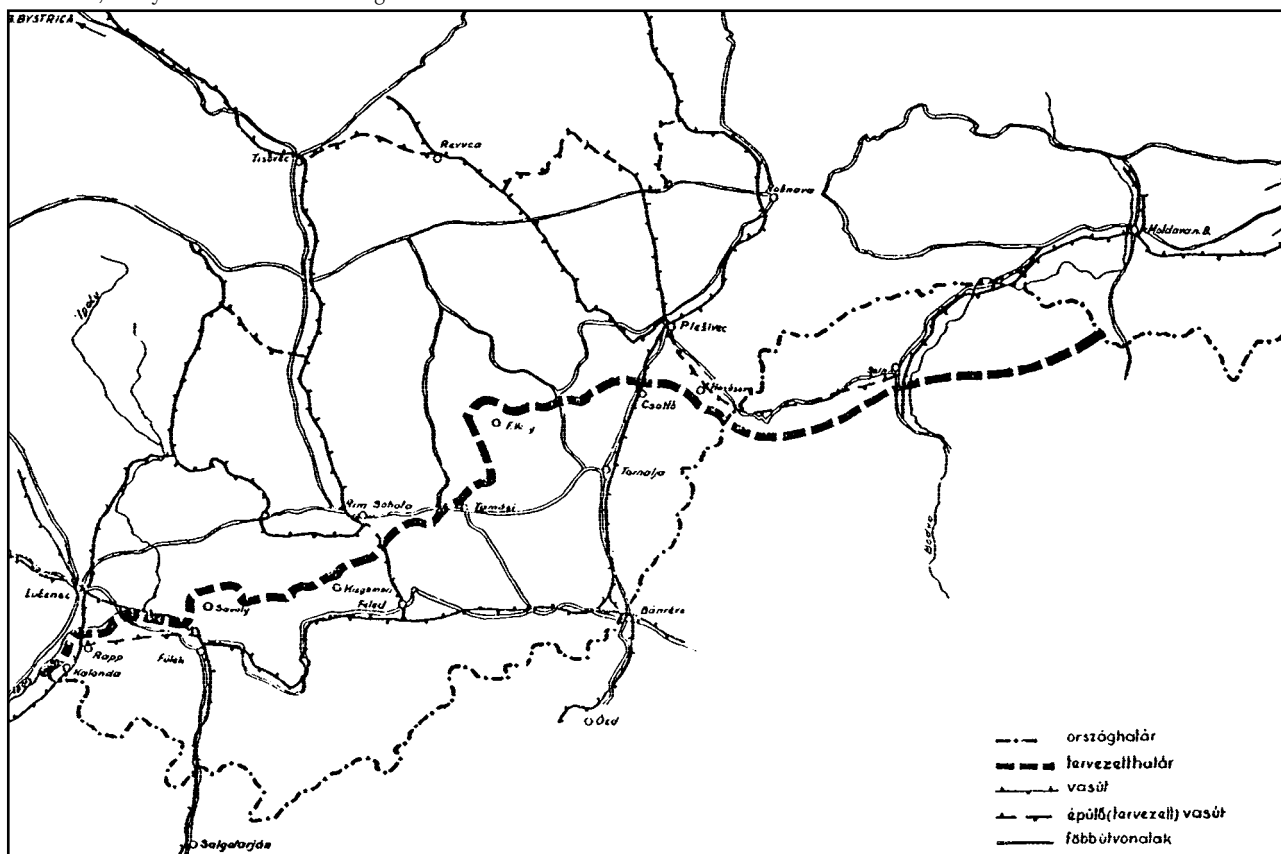
² Chaloupecký 1923. Különösen 17., 23., 53., 54., 99-104., 139., 143. o.

³ Melich 1925-29., 332-343, 114 o. Tudományos elveit elfogadták az imént idézett csehszlovák írók is.

⁴ Kniezsa 1938.

⁵ Vö.: Vladimír Šmilauer 1932.

⁶ A családnevek elemzésének részletes statisztikáját lásd az 1. sz. füg-

XVIII. Az új határ tervezete a dél-gömöri szakaszon

gelékben.

⁷ Ila Bálint 1944., 206-7. o.

⁸ Dobóca az egyetlen szláv nevű helység a Rima déli szakaszán. A Rima t.i. az Árpád-korban jóval délebbre folyt és Harmac meg Jéne feküdt mellette; maga Dobóca távolabb feküdt tőle. Amint pedig a név magyar jelentése igazolja, a vidék tölgyes, vagyis a szlávok valóban erdős területen jelentkezik. A magyarság az ilyen tájra mindig csak a nagy völgyek és síkságok megszállása után hatolt be. Így történt ez a jelen esetben is. Bizonyíték rá a névnek orrhang nélkül való, tehát a 11. század második fele utáni átvétele. A helységet megszálló magyarok a régi nevet átvették, magukat a szlávokat pedig a falu kereteibe szervezték. Az 1487-ből megmaradt jobbágynevek bizonyossága szerint a szláv elem eltűnt, tehát kezdetben sem lehetett jelentékeny. A 15. század közepétől számítható háborús idők nem kedveztek fejlődésének. Ettől kezdve lakossága nem gyarapodott, sőt a török hódoltság első harmadában egytizedére apadt. 1683-ban a Fülek felé menetelő török hadak elhamvasztották, s az életben maradt jobbágyai más vidékre széledtek el.

⁹ Lexicon. 1920.

¹⁰ Ila Bálint 1944., 136-138. o.

¹¹ Bartholomeides Ladislaus 1806-1808., 621. o.

¹² Czoernig 1850.

¹³ Kőrösy József 1898: a Gömör megyei fejezetének kézírata.

¹⁴ Petrov 1928.

¹⁵ Csehszlovák részről dr. Rapant Dániel (1927-1931) ugyanígy vélekedik a nyelv kérdéséről.

¹⁶ Dobócaival kapcsolatban Dr. Hubo Hassinger: Die Tschechoslovakie. A 139. oldalon az 1921. évi népszámlálás végrehajtásának körülményeiről írja: „... Dobócan egyetlenegy személy jelentkezett szlováknak, amire a megyei előjáró új számlálót nevezett ki, aki 114 szlovákot jelentett...”

¹⁷ A Liga társadalmi szervezet, célja volt: létesíteni, fenntartani és segíyezni szlovák iskolákat magyar és vegyes lakosságú területeken.

¹⁸ Niederle 1903., 59. o.

¹⁹ Stodola 1919., 52. o.

²⁰ Dél-Gömör területén a Petrov-féle térképen egyetlen szlovák sziget-község van (Méhi), továbbá egy magyar-szlovák község (Cakó); Šafárik 2 szlovák szigetközséget említ (Ragyolc, Csákányháza); Šembera nem mutat ki szlovák községet; Niederle 1 szlovák községet jelez (Dobóca). Az 1930. évi csehszlovák népszámlálás két szlovák szigetközséget (Bottovo, Slávikovo) és 2 szlovák többségű falut (Pilis, Bellény) mutat ki, de ezek mind a csehszlovák földreform útján 1920 és 1930 között idetelepedett szlovákok.

²¹ Houdek 1932., 369. o.

²² L. Slovenský denník bratislavai kormánylap 1929. január 22. és 23. számát, valamint Magyar Szemle 1927. évi 12. sz., 387. o.

²³ Deák 1942. 594. o. után, map. 1.

²⁴ ugyanott, map. 2.

²⁵ Magát Bánrévét az innen kiágazó ózdi vasútvonal miatt Magyarországnak hagyták. A határt úgy állapították meg, hogy a nevezett két vasúti vonalat a bánrévei állomás mellett egy hurokvágánnyal csehszlovák területen össze lehessen kötni.

²⁶ Deák 1942. 342. o.

²⁷ Pályi 1927., 19-27. o.

²⁸ Magyar Szemle, 1931, 2. sz., 188-189. o.

²⁹ Seton-Watson 1934. 39., 62., 76. o.

³⁰ Varsík 1940., 7. o.

³¹ La Dokumentation Internationale politique juridique et économique, Paris, 1939., 57-58. sz., 27-29. o.

³² A sajtó közölte (pl. a Sloboda c. budapesti szlovák hetilap. 1945. nov. 24. sz., 6. o. és 1946. jan. 26. sz., 6. o.)

³³ Id. munka német kiadás, 128-129. o.

³⁴ Ezáltal a mai Plešivec-Vrútky-i fővonalon Fülek állomáson a mozdonyokat át kell állítani és a szerelvények fordítva folytatják útjukat.

³⁵ Volt egy elgondolás, mely egy Zabar községen átfutó vonal megépítése útján kísérte volna meg a Salgótarján és Ózd közötti vasúti összeköttetés megteremtését. A nehéz hegyes terep azonban szokatlanul költségessé tenné ezt a megoldást és bebizonyosodott, hogy megvalósítása szintén leküzdhetetlen akadályokba ütközik.

³⁶ Füleknél össze kellene kötni az Ipoly-völgyi vasúttal, ennek Rapp állomásával. (Id. utolsó térképünkön.) A távolság csak néhány km.

³⁷ Ha Dél-Gömör elvesztéséért Csehszlovákiát esetleg kárpótolni kellene, úgy erre olyan terület jöhetne számba, mely közlekedési szempontból

nagy jelentőségű volna Szlovákia számára és némileg etnikai tekintetben is indokolható lenne. Ez a terület rész Dél-Gömörtől északkeletre fekszik és 17 községet foglal magában. Ezek a községek: 1 község (Derenk) kivételével ma mind magyar jellegűek, de származás tekintetében, 1773. évi adataink szerint (Lexicon) 4 szlovák (Derenk, Szin, Bodvarákó, Tornaszentandrás) további három pedig magyar-szlovák (Szögliget, Bódvaszilás, Komjáti). Amennyiben Szlovákia ezen terület rész birtokába jutna, megvalósíthatná a Košicét (Kassa) Gömörrel és Közép-Szlovákiával összekötő tranzverzális vasúti vonalat. Egy ilyen összeköttetés megteremtése a szlovák vasúthálózat közismert hiányát pótolná. Mindezekig nem volt megvalósítható, mert a Szlovákiához tartozó terület rész terepviszonyai nem alkalmasak megépítésére. Egy Turňa nad Bodvou (Torna)-Rožňava (Rozsnyó) autóbúszvonal helyettesíti csupán. A szóbanforgó terület részén a Bódva folyónak egy olyan mellékvölgye halad, amelyen keresztül a Bodvavölgy-i vasút könnyen összeköthető (Szin állomástól, Hosusovon keresztül) Plešiveccel (Pelsőc). Ennek a vonalszakasznak a megépítése megvalósítana egy Košice-Moldava n. Bodvou-Plešivec-Revúca-Tisovec-Banská Bystrica közvetlen összeköttetést, melynek közlekedési, közgazdasági (gömöri bányák és idegenforgalmi (Domicia-Aggteteleki cseppkőbarlang) jelentősége igen nagy lenne.

IRODALOM

Bartholomeides, Ladislaus

1806-1808: Inlyti Superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis Notitia Historico-Geographico-Statistica. Lőcse

Czoernig

1850: Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie. Wien

Deák, Francis

1942: Hungary at the Peace Conference. New-York

Eisner, Ján

1933: Slovensko v praveku. Bratislava

Hassinger, Hubo

1925: Die Tschechoslovakie. Wien

Houdek, Fedor

1932: Vznik hraníc Slovenska. Bratislava

Chaloupecký, Václav

1923: Staré Slovensko. Bratislava

Ila Bálint

1944: Gömör megye. II. kötet (Magyarság és nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiségtörténet köréből. Szerkeszti: Mályusz Elemér. I. sorozat, 3. kötet) Budapest

Kniezsa István

1938: Magyarország népei a XI. században. Bpest.

Kőrösy József

1898: A felvidék eltötosodása. Nemzetiségi tanulmányok Pozsony-, Nyitra-, Bars-, Hont-, Nógrád-, Pest-, Gömör-, Abauj-, Zemplén- és Ungmegyék területéről. Pest

Lexicon

1920: universonum Regni Hungariae Locorum, populorum A. 1773. Magyarországnak a kancellária által hivatalos használatra 1773-ban készült helységnévtára, amely feltünteti az egyes helységek lakosainak a nyelvét, vallását és tanfőjét. Kiadta a magyar béke delegáció, Budapest

Melich János

1925-1929: A honfoglaláskori Magyarország. Bp.

Niederle, Lúbo

1903: Národopisná mapa uherských Slováku. Praha

Pályi Ede

1927: Miképp szerezték én meg a csehek ajánlatát az elszakított magyarok békés visszaadására? Budapest

Petrov, A.

1928: Príspevky k historickej demografii Slovenska. Praha

Rapant, Daniel

1927-1931: K počiatkom maďarizácie I-II. Československé zemědělské muzeum

Stodola, Emil

1919: Slovenské menšiny na rozhraní maďarsko-slovenskom.

Šmilauer, Vladimír

1932: Vodopis starého Slovenska. Bratislava

Seton-Watson, Robert William

1934: Treaty Revision and the Hungarian Frontiers. London

Varsík, Branislav

1940: Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach. Bratislava

MEGJEGYZÉS:

Némely település hivatalos megnevezése a tárgyalt időszakban módosult. Ezek:

Hidegkút – Medveshidegkút

Lenke – Sajólenke

Mihályfalva – Gömörmihályfalva

Pálfala – Rimapálfalva

Péterfala – Gómörpéterfala

Radnót – Nemesradnót

Rás – Felsőrás

Recske – Sajórecske

Síd – Gömörsíd

Simonyi – Rimasimonyi

Sztárnya – Sajószárnya

A könnyebb áttekinthetőség és követhetőség végett (és a kézirattal ellentétben) az egész időszakon át a legkorábbi névalakot használjuk (a szerk.)

FÜGGELÉK

Az 1880-1940. évi népszámlálások községenkénti részletes eredményei

Sr.	Járás és község neve	1 8 8 0-b a n				1 8 9 0-b e n					
		összesen	m.	%	szl.	%	összesen	m.	%	szl.	%
	<u>Feledi járás</u>										
1.	Ajnácskő	560	509	91,0	8	1,5	670	646	96,4	6	0,9
2.	Almágy	428	425	99,3	2	0,2	540	534	98,9	2	0,3
3.	Balogfala	589	583	98,9	6	1,1	632	631	99,9	6	0,1
4.	Balogtamási	291	289	99,4	2	0,6	298	275	92,3	10	3,4
5.	Balogújfalva	209	209	100,0	-	-	190	190	100,0	-	-
6.	Bátka	562	556	98,9	-	-	535	527	98,6	3	0,5
7.	Bellény	197	197	100,0	-	-	185	185	100,0	-	-
8.	Cakó	369	357	96,7	5	1,4	385	373	96,9	2	0,5
9.	Csíz	545	504	92,4	1	0,2	555	555	100,0	-	-
10.	Csometelke	370	368	99,4	1	0,3	417	413	99,1	4	0,9
11.	Darnya	455	453	99,5	2	0,5	483	481	99,6	2	0,4
12.	Détér	501	499	99,6	-	-	548	543	99,1	3	0,5
13.	Dobfenek	184	178	96,6	-	-	199	192	96,5	1	0,5
14.	Dobóca	805	798	99,1	4	0,5	753	560	74,4	188	25,0
15.	Dulháza	198	186	93,8	2	1,0	222	222	100,0	-	-
16.	Egyházasbást	490	484	98,8	-	-	502	502	100,0	-	-
17.	Feled	837	813	97,2	18	2,1	849	833	98,1	10	1,2
18.	Gesztete	612	606	99,1	2	0,3	655	650	99,3	4	0,6
19.	Gortvakisfalud	423	418	98,8	3	0,7	462	459	99,4	-	-
20.	Hanva	926	918	99,2	-	-	915	904	98,8	8	0,8
21.	Harmac	637	632	99,2	3	0,5	686	680	99,1	5	0,7
22.	Hidegkút	262	259	98,8	3	1,2	312	311	99,7	1	0,3
23.	Iványi	406	406	100,0	-	-	395	388	98,3	1	0,2
24.	Jánosi	1.265	1.235	97,6	19	1,5	1.270	1.092	86,4	22	1,6
25.	Jéne	326	323	99,1	1	0,3	343	342	99,8	1	0,2
26.	Jeszte	163	163	100,0	-	-	192	192	100,0	-	-
27.	Kerekgede	356	355	99,7	-	-	380	375	98,7	5	1,3
28.	Kisgömöri	214	213	99,5	1	0,5	222	221	99,6	1	0,4
29.	Korláti	168	157	93,3	10	6,1	170	170	100,0	-	-
30.	Lénártfalva	554	553	99,8	1	0,2	523	501	95,8	1	0,2
31.	N.mártonfalva	307	295	96,0	4	1,3	302	302	100,0	-	-
32.	Obást	338	338	100,0	-	-	374	374	100,0	-	-
33.	Pálfala	393	388	98,7	4	1,0	436	430	98,7	6	1,3
34.	Péterfala	450	438	97,3	1	0,2	515	507	98,5	1	0,1
35.	Radnót	655	637	97,1	1	0,2	627	626	99,9	-	-
36.	Rakottyás	299	298	99,7	1	0,3	292	284	97,3	2	0,6
37.	Rimaszécs	1.518	1.383	91,1	74	4,9	1.522	1.490	97,9	23	1,5
38.	Serke	983	973	98,9	9	1,0	975	975	100,0	-	-
39.	Síd	433	431	99,6	1	0,2	466	462	99,2	4	0,8
40.	Simonyi	680	679	99,8	1	0,2	685	682	99,6	3	0,4
41.	Sőreg	732	730	99,8	1	0,1	845	839	99,4	5	0,5
42.	Szútor	369	367	99,4	2	0,6	355	341	96,1	2	0,5
43.	Tajti	255	255	100,0	-	-	304	304	100,0	-	-
44.	Várgede	834	809	97,1	18	2,1	910	879	96,6	27	2,9
45.	Vecseklő	324	312	96,1	8	2,6	331	331	100,0	-	-
46.	Velkenye	528	525	99,4	1	0,2	506	506	100,0	-	-
47.	Zádorfala *	177	177	100,0	-	-	714	714	100,0	-	-
48.	Zsíp	269	269	100,0	-	-	296	295	99,7	-	-

* Az eredeti helyen szereplő Zádorfalva alak nyilvánvaló elírás, mivel az utóbbi a Putnoki járásba tartozott. Tárgyalt területünkön Zádorháza található, Iványi és Rimaszécs között, a Balog völgyében. Az 1890-re megadott népességszám is csak az előbbire lehet érvényes (a szerk. megj.)

Sr.	Járás és község neve	1 8 8 0-b a n				1 8 9 0-b e n					
		összesen	m.	%	szl.	%	összesen	m.	%	szl.	%
<u>Losonci járás</u>											
1.	Béna	340	340	100,0	-	-	357	357	100,0	-	-
2.	Bolgárom	258	230	89,1	2	0,8	268	265	98,9	1	0,3
3.	Csákányháza	575	541	94,1	6	1,0	634	632	99,8	1	0,1
4.	Fülek	1.697	1.593	93,9	57	3,3	1.904	1.820	95,6	52	5,7
5.	F.kelecsény	419	414	98,8	3	0,7	87	87	100,0	-	-
6.	F.kovácsi	127	117	92,2	5	3,9	433	396	91,5	3	0,7
7.	Kalonda	365	346	94,6	-	-	334	330	98,9	3	0,8
8.	Kismulyad	153	131	85,5	1	0,7	145	143	98,6	1	0,7
9.	Mucsény	360	300	83,4	7	2,0	473	455	96,2	8	1,7
10.	Pilis	488	480	98,3	8	1,7	490	466	95,1	20	4,1
11.	Püspöki	604	603	99,8	1	0,2	620	612	98,8	2	0,3
12.	Ragyolc	689	687	99,7	2	0,3	809	730	90,2	17	2,1
13.	Rapp	558	501	89,8	4	0,7	620	564	91,0	5	0,8
14.	Sávoly	375	373	99,4	2	0,6	374	364	97,4	10	2,6
15.	Terbeléd	455	425	93,3	8	1,9	567	562	99,1	2	0,3
<u>Tornaljai járás</u>											
1.	Abafalva	660	652	98,6	6	1,0	688	685	99,6	-	-
2.	Alsókálósa	428	395	92,3	8	1,9	446	408	91,5	2	1,4
3.	Alsóvály	278	262	94,0	8	3,0	241	234	97,1	7	2,9
4.	Baraca	388	388	100,0	-	-	365	365	100,0	-	-
5.	Beje	464	463	99,8	-	-	534	528	98,9	4	0,7
6.	Beretke	414	386	93,2	3	0,7	450	447	99,4	2	0,4
7.	Csoltó	429	422	98,4	3	0,7	491	491	100,0	-	-
8.	Felsőkálósa	428	395	92,3	8	1,9	120	120	100,0	-	-
9.	Felsővály	399	367	91,8	5	1,3	339	339	100,0	-	-
10.	Gömörfüge	394	394	100,0	-	-	439	439	100,0	-	-
11.	Gömörpanyit	679	650	95,7	19	2,7	759	748	98,6	4	0,5
12.	Harkács	370	356	96,0	12	3,4	349	342	98,0	7	2,0
13.	Hubó	450	434	96,3	2	0,5	430	413	96,1	-	-
14.	Királyi	459	448	97,5	8	1,8	496	493	99,4	-	-
15.	Kövecses	326	325	99,7	-	-	322	317	98,5	5	1,5
16.	Lenke	258	258	100,0	-	-	261	261	100,0	-	-
17.	Lőkösháza	244	237	97,0	3	1,3	237	229	96,6	6	2,5
18.	Méhi	623	612	98,1	7	1,2	692	687	99,3	3	0,4
19.	Mihályfalva	194	191	98,4	3	1,6	238	229	96,3	5	2,1
20.	Naprágy	613	591	96,5	2	0,3	580	578	99,8	1	0,1
21.	Oldalfalva	360	359	99,7	1	0,3	406	406	100,0	-	-
22.	Otrokocs	272	271	99,6	1	0,4	242	242	100,0	-	-
23.	Rás	277	258	93,1	5	1,9	326	323	99,1	3	0,9
24.	Recske	232	231	99,6	1	0,4	202	194	96,1	6	3,0
25.	Runya	469	468	99,8	-	-	502	500	99,8	1	0,1
26.	Sajógömör	1.192	1.129	94,7	47	4,0	1.204	1.172	97,4	28	2,3
27.	Sajókeszi	239	223	93,2	-	-	253	253	100,0	-	-
28.	Szentkirály	453	450	99,3	1	0,2	485	484	99,8	1	0,2
29.	Sztárnya	351	322	91,6	7	2,1	365	363	99,5	-	-
30.	Tornalja	1.115	1.083	97,1	20	1,8	1.510	1.416	96,8	23	1,5
31.	Zsór	114	105	91,9	1	0,9	110	110	100,0	-	-
Összesen:		44.481	43.156	97,0	577	1,3	47.140	45.932	97,4	587	1,2

Sr.	Járás és község neve	1900-ban				1910-ben					
		összesen	m.	%	szl.	%	összesen	m.	%	szl.	%
	<u>Feledi járás</u>										
1.	Ajnácskő	678	675	99,7	2	0,2	830	821	99,0	8	0,9
2.	Almágy	669	665	99,4	2	0,3	677	676	99,9	1	0,1
3.	Balogfala	682	677	99,3	4	0,5	783	778	99,4	1	0,1
4.	Balogtamási	282	282	100,0	-	-	298	285	98,4	-	-
5.	Balogújfalú	185	185	100,0	-	-	195	194	99,5	1	0,5
6.	Bátka	491	491	100,0	-	-	475	467	98,4	1	0,2
7.	Bellény	157	156	99,4	1	0,6	146	146	100,0	-	-
8.	Cakó	438	436	99,6	-	-	397	397	100,0	-	-
9.	Csíz	667	658	98,7	7	1,0	691	686	99,3	2	0,2
10.	Csometelke	591	553	93,6	31	5,2	706	587	82,8	101	14,4
11.	Darnya	438	438	100,0	-	-	418	416	99,6	2	0,4
12.	Détér	534	534	100,0	-	-	553	552	99,9	1	0,1
13.	Dobfenek	185	185	100,0	-	-	198	198	100,0	-	-
14.	Dobóca	758	708	93,4	50	6,6	752	745	99,1	6	0,8
15.	Dulháza	187	186	99,5	-	-	210	180	85,8	2	0,9
16.	Egyházasbást	540	539	99,9	-	-	610	609	99,9	1	0,1
17.	Feled	881	863	98,0	14	1,5	878	867	98,8	9	1,0
18.	Gesztete	693	693	100,0	-	-	722	714	98,9	8	1,1
19.	Gortvakisfalud	474	470	99,2	2	0,4	411	390	95,0	20	4,8
20.	Hanva	852	851	99,9	-	-	811	808	99,7	2	0,2
21.	Harmac	658	657	99,9	-	-	706	663	94,0	42	5,9
22.	Hidegkút	394	387	98,3	-	-	445	445	100,0	-	-
23.	Iványi	382	379	99,3	-	-	358	358	100,0	-	-
24.	Jánosi	1.273	1.217	95,6	54	4,2	1.269	1.220	96,2	49	3,8
25.	Jéne	319	319	100,0	-	-	315	315	100,0	-	-
26.	Jeszte	216	216	100,0	-	-	218	218	100,0	-	-
27.	Kerekgede	393	391	99,5	2	0,5	423	421	99,6	-	-
28.	Kisgömöri	237	236	99,6	1	0,4	225	222	98,7	2	0,8
29.	Korláti	358	312	87,2	13	3,6	1.145	1.046	91,4	-	-
30.	Lénártfalva	584	584	100,0	1	0,2	559	559	100,0	-	-
31.	N.mártonfalva	285	281	98,6	-	-	278	278	100,0	-	-
32.	Óbást	387	387	100,0	-	-	449	448	99,8	-	-
33.	Pálfala	402	402	100,0	-	-	361	361	100,0	-	-
34.	Péterfala	591	586	99,1	5	0,9	608	608	100,0	-	-
35.	Radnót	594	594	100,0	-	-	577	575	99,7	2	0,3
36.	Rakottyás	307	306	99,7	-	-	317	316	99,7	-	-
37.	Rimaszécs	1.680	1.660	98,8	15	0,8	1.653	1.644	99,5	7	0,4
38.	Serke	1.017	1.005	98,9	11	1,0	955	945	99,0	6	0,6
39.	Síd	522	502	96,2	8	1,5	748	738	98,8	5	0,6
40.	Simonyi	673	672	99,9	1	0,1	584	584	100,0	-	-
41.	Sóreg	795	793	99,8	2	0,2	795	783	98,5	11	1,4
42.	Szútor	346	346	100,0	-	-	321	317	98,8	4	1,2
43.	Tajti	373	373	100,0	-	-	483	482	99,8	1	0,2
44.	Várgede	1.042	1.042	100,0	-	-	1.275	1.245	97,7	28	2,1
45.	Vecseklő	426	422	99,1	3	0,7	478	477	99,8	1	0,2
46.	Velkenye	493	493	100,0	-	-	505	504	99,9	-	-
47.	Zádorháza*	759	758	99,9	-	-	708	708	100,0	-	-
48.	Zsíp	267	267	100,0	-	-	226	226	100,0	-	-

* Az eredeti helyen szereplő Zádorfalva alak nyilvánvaló elírás, mivel az utóbbi a Putnoki járásba tartozott. Tárgyalt területünkön Zádorháza található, Iványi és Rimaszécs között, a Balog völgyében. A megadott népességszám is csak az előbbire lehet érvényes (a szerk. megj.)

Sr.	Járás és község neve	1900-ban				1910-ben					
		összesen	m.	%	szl.	%	összesen	m.	%	szl.	%
<u>Losonci járás</u>											
1.	Béna	394	391	99,3	2	0,5	410	410	100,0	-	-
2.	Bolgárom	358	339	94,7	15	4,2	327	316	96,7	6	1,8
3.	Csákányháza	730	719	98,5	10	1,4	786	785	99,9	-	-
4.	Fülek	2.191	2.098	95,8	67	3,0	2.665	2.567	96,7	42	1,5
5.	F.kelecsény	106	104	98,2	-	-	135	135	100,0	-	-
6.	F.kovácsi	475	468	98,5	7	1,5	541	541	100,0	-	-
7.	Fülekpilis	458	424	92,6	33	7,2	558	533	95,6	22	3,9
8.	Fülekpüspöki	644	631	98,0	13	2,0	718	717	99,9	1	0,1
9.	Kalonda	313	301	96,2	-	-	330	305	92,5	5	1,5
10.	Kismulyad	156	155	99,4	1	0,6	142	138	97,2	4	2,8
11.	Mucsény	482	472	98,0	3	0,6	559	544	97,4	5	0,9
12.	Ragyolc	914	851	93,1	11	1,2	1.059	1.013	95,7	19	1,7
13.	Rapp	606	590	97,4	16	2,6	617	525	85,1	15	2,4
14.	Sávoly	404	397	98,3	7	1,7	450	439	97,6	4	0,8
15.	Terbeléd	546	517	94,7	28	5,1	510	484	95,0	24	4,8
<u>Tornaljai járás</u>											
1.	Abafalva	768	766	99,8	1	0,1	738	737	99,9	1	0,1
2.	Alsókálosa	444	442	99,6	2	0,4	471	461	97,9	10	2,1
3.	Alsóvály	331	326	98,5	3	0,9	254	238	93,8	3	1,2
4.	Baraca	394	394	100,0	-	-	387	385	99,5	2	0,5
5.	Beje	508	507	99,9	1	0,1	539	534	99,1	4	0,7
6.	Beretke	480	479	99,9	1	0,1	501	501	100,0	-	-
7.	Csoltó	554	552	99,7	-	-	571	571	100,0	-	-
8.	Felsőkálosa	108	108	100,0	-	-	118	118	100,0	-	-
9.	Felsővály	326	326	100,0	-	-	309	309	100,0	-	-
10.	Gömörfüge	470	470	100,0	-	-	422	416	90,6	6	1,4
11.	Gömörpanyit	768	763	99,5	3	0,3	821	817	99,6	-	-
12.	Harkács	303	300	99,1	3	0,9	368	344	93,5	6	1,6
13.	Hubó	358	358	100,0	-	-	343	343	100,0	-	-
14.	Királyi	515	508	98,7	6	1,1	520	517	99,5	1	0,1
15.	Kövecses	345	342	99,2	2	0,5	311	310	99,7	-	-
16.	Lenke	244	244	100,0	-	-	227	227	100,0	-	-
17.	Lökösháza	243	243	100,0	-	-	249	249	100,0	-	-
18.	Méhi	687	687	100,0	-	-	640	639	99,9	-	-
19.	Mihályfalva	188	188	100,0	-	-	167	167	100,0	-	-
20.	Naprágy	562	562	100,0	-	-	549	549	100,0	-	-
21.	Oldalfalva	409	409	100,0	-	-	410	410	100,0	-	-
22.	Otrokocs	213	194	91,1	17	8,0	210	210	100,0	-	-
23.	Rás	256	256	100,0	-	-	283	282	99,7	-	-
24.	Recske	238	237	99,6	-	-	211	210	96,6	1	0,4
25.	Runya	511	510	99,9	1	0,1	481	476	99,0	5	1,0
26.	Sajógömör	1.336	1.328	99,4	4	0,3	1.267	1.248	98,6	13	1,0
27.	Sajókeszi	266	266	100,0	-	-	222	222	100,0	-	-
28.	Szentkirály	665	664	99,9	-	-	651	658	99,6	-	-
29.	Sztárnya	393	392	99,7	-	-	402	391	97,3	6	1,5
30.	Tornalja	1.793	1.749	97,6	25	1,3	2.033	1.995	98,2	16	0,7
31.	Zsór	110	110	100,0	-	-	115	115	100,0	-	-
Összesen:		49.718	48.969	98,0	510	1,0	52.352	51.327	98,0	573	1,1

1920-ban

Sr.	Járás és község neve	összesen	m.	%	szl.	%	külföldi	%	egyéb	%
<u>Feledi járás</u>										
1.	Ajnácskő – Hajnáčka	1.024	882	86,2	115	11,2	1	-	27	2,6
2.	Almágy – Almád	726	722	99,5	4	0,5	-	-	-	-
3.	Balogfala – Blhovce	807	751	93,1	50	6,2	6	0,7	-	-
4.	Balogtamási - Tomašovce	304	299	98,4	4	1,3	-	-	1	0,3
5.	Balogújfalva – Vieska n./Blh.	158	157	99,4	1	0,6	-	-	-	-
6.	Bátka – Batka	406	398	98,1	7	1,7	1	0,2	-	-
7.	Bellény – Belín	152	152	100,0	-	-	-	-	-	-
8.	Cakó – Cakov	367	359	97,8	-	-	8	2,2	-	-
9.	Csíz – Číž	747	662	88,6	64	8,5	2	0,3	19	2,6
10.	Csomatelke – Čoma	571	560	98,1	8	1,4	1	0,2	2	0,3
11.	Darnya – Darňa	412	410	99,6	1	0,2	1	0,2	-	-
12.	Détér – Détér	631	615	97,5	-	-	16	2,5	-	-
13.	Dobfenek	213	209	98,2	-	-	-	-	4	1,8
14.	Dobóca – Dubovce	692	528	76,3	148	21,4	-	-	16	2,3
15.	Dulháza – Dulovo	189	189	100,0	-	-	-	-	-	-
16.	Egyházasbást – Kost. Bašta	635	629	99,1	1	0,1	5	0,8	-	-
17.	Feled – Felednice	1.031	896	86,9	121	11,7	1	0,4	10	1,0
18.	Gesztete – Hostice	725	657	90,6	27	3,7	41	5,7	-	-
19.	Gortvakisfalud – Gortva	455	411	90,4	28	6,1	16	3,5	-	-
20.	Hanva – Chanava	779	772	99,1	2	0,3	-	-	5	0,6
21.	Harmac – Chrámec	709	640	90,3	59	8,3	10	1,4	-	-
22.	Hídegkút – Studená	330	325	98,5	4	1,2	-	-	1	0,3
23.	Iványi – Ivanice	308	307	99,7	-	-	1	0,3	-	-
24.	Jánosi – Jánošovce	1.187	1.123	94,6	43	3,6	21	1,8	-	-
25.	Jéne – Jéne	281	279	99,3	-	-	2	0,7	-	-
26.	Jeszte – Jestice	253	252	99,6	-	-	1	0,4	-	-
27.	Kerekgede – Hodejovce	365	363	99,5	2	0,5	-	-	-	-
28.	Kisgömöri – Gemerček	211	205	97,2	-	-	-	-	6	2,8
29.	Korláti – Korlát	828	525	63,4	235	28,4	18	2,1	50	60,1
30.	Lénártfalva – Linhartovce	564	545	96,6	10	1,7	6	1,1	3	0,6
31.	N.mártonfalva – Martinová	256	245	95,8	6	2,3	3	1,1	2	0,8
32.	Obást – Stará Bašta	448	439	98,0	-	-	3	0,7	6	1,3
33.	Pálfala – Pavlovce	355	337	94,9	5	1,4	-	-	13	3,7
34.	Péterfala – Petrovce	538	506	94,1	9	1,6	16	2,9	7	1,4
35.	Radnót – Ranovce	521	503	96,6	3	0,6	15	2,8	-	-
36.	Rakottyás – Rokytník	317	308	97,2	-	-	3	0,9	6	1,3
37.	Rimaszécs – Rim. Seč	1.506	1.401	93,0	82	5,4	11	0,7	12	0,9
38.	Serke – Širkovce	1.017	981	96,5	22	2,1	8	0,7	6	0,7
39.	Šíd – Šíd	679	628	92,5	12	1,8	39	5,7	-	-
40.	Simonyi – Šimonovce	607	577	95,1	29	4,8	-	-	1	0,1
41.	Sőreg – Šóreg	790	768	97,2	8	1,0	14	1,8	-	-
42.	Szútor – Sutor	301	301	100,0	-	-	-	-	-	-
43.	Tajti – Tajty	543	542	99,8	1	0,2	-	-	-	-
44.	Várgede – Hodejov	1.273	1.197	94,0	35	2,7	9	0,7	32	2,6
45.	Vecseklő – Večeklov	504	488	96,9	15	2,9	-	-	1	0,2
46.	Velkenye – Velkyňa	456	455	99,8	1	0,2	-	-	-	-
47.	Zádorháza* – Zádor	167	167	100,0	-	-	-	-	-	-
48.	Zsíp – Žíp	250	249	99,6	1	0,4	-	-	-	-

* Az eredeti helyen szereplő Zádorfalva alak nyilvánvaló elírás, mivel az utóbbi a Putnoki járásba tartozott. Tárgyalt területünkön Zádorháza található, Iványi és Rimaszécs között, a Balog völgyében. A megadott népességszám viszont az utóbbira vonatkozik (a szerk. megj.).

1920-ban

Sr. Járás és község neve	összesen	m.	%	szl.	%	külföldi	%	egyéb	%
Losonci járás									
1. Béna – Béna	418	418	100,0	-	-	-	-	-	-
2. Bolgárom – Bulhary	289	217	75,1	5	1,7	12	4,2	55	19,0
3. Csákányháza – Čakanovce	816	572	70,1	179	21,9	4	0,5	61	7,5
4. Fülel – Fiľakovo	3.219	2.157	67,0	806	25,0	37	1,1	219	6,9
5. F.kelecsény – Fiľ. Kľačany	100	87	87,0	10	10,0	-	-	3	3,0
6. F.kovácsi – Fiľ. Kováče	542	464	85,7	21	3,8	4	0,7	53	9,8
7. Fülekpilis – Pleš	617	518	83,9	86	13,9	6	0,9	7	1,3
8. Fülekpüspöki – Biskupice	715	677	94,7	29	4,1	4	0,6	5	0,6
9. Kalonda	358	287	80,2	57	15,9	12	3,3	2	0,6
10. Kismulyad – Muľadka	131	120	91,7	9	6,9	2	1,4	-	-
11. Mucsény – Mučín	550	425	76,2	114	20,4	18	3,2	1	0,2
12. Ragyolc – Raďovce	1.203	884	73,1	194	16,1	20	1,6	111	9,2
13. Rapp – Rapovce	754	473	62,7	210	27,8	4	0,6	67	8,9
14. Sávoly – Šávoľ	451	429	95,2	18	4,0	4	0,8	-	-
15. Terbeléd – Terbelovce	534	438	82,0	89	16,7	6	1,1	1	1,2
Tornaljai járás									
1. Abafalva – Abovce	656	623	95,0	6	0,9	26	3,9	1	0,2
2. Alsókálosa – Nižná Káloša	512	472	92,2	8	1,5	32	6,3	-	-
3. Alsóvály – Nižné Valice	265	260	98,2	-	-	5	1,8	-	-
4. Baraca – Barca	362	360	99,5	2	0,5	-	-	-	-
5. Beje – Behynce	580	553	95,3	2	0,5	-	-	-	-
6. Beretke – Bretka	454	446	98,3	8	1,7	-	-	-	-
7. Csoltó – Čoltovo	518	449	86,7	7	1,3	-	-	62	12,0
8. Felsőkálosa – Vyšná Káloša	115	115	100,0	-	-	-	-	-	-
9. Felsővály – Vyšné Valice	413	411	99,6	1	0,2	1	0,2	-	-
10. Gömörfüge – Figa	437	433	99,1	4	0,9	-	-	-	-
11. Gömörpanyit – Gem. Panita	715	677	94,7	20	2,8	2	0,2	16	2,3
12. Harkács – Hrkáč	371	351	94,7	16	4,3	2	0,5	2	0,5
13. Hubó – Hubovo	387	370	95,7	11	2,8	-	-	6	1,5
14. Királyi – Králik	479	459	95,8	20	4,2	-	-	-	-
15. Kövecses – Štrkovec	365	353	96,7	9	2,5	3	0,8	-	-
16. Lenke – Lenka	281	264	94,0	-	-	11	3,9	6	2,1
17. Lőkősháza – Levkuška	260	260	100,0	-	-	-	-	-	-
18. Méhi – Mehý	615	603	98,1	7	1,1	2	0,3	3	0,5
19. Mihályfalva – Michalovce	154	154	100,0	-	-	-	-	-	-
20. Naprágy – Naprad’	483	451	93,4	10	2,1	10	2,1	12	2,4
21. Oldalfalva	387	383	99,0	3	0,7	1	0,3	-	-
22. Otrókocs – Otročok	230	207	90,0	7	3,1	15	6,6	1	0,3
23. Rás – Rašice	243	243	100,0	-	-	-	-	-	-
24. Recske – Riečka	206	202	98,1	3	1,5	1	0,4	-	-
25. Runya – Rumince	486	477	98,2	2	0,4	7	1,4	-	-
26. Sajógömör – Gemer	1.239	1.176	94,9	44	3,6	3	0,2	16	1,3
27. Sajókeszi – Kesovce	256	250	97,7	4	1,5	1	0,4	1	0,4
28. Szentkirály – Svätý Kráľ	647	620	95,8	15	2,3	10	1,5	2	0,4
29. Sztárnya – Starňa	428	363	84,8	31	7,2	8	1,9	26	6,1
30. Tornalja – Tornaľa	2.195	1.811	82,5	153	6,9	56	2,6	175	8,0
31. Zsór – Žiar	111	111	100,0	-	-	-	-	-	-
Összesen:	52.149	46.986	90,1	3.396	6,3	613	1,2	1.154	2,4

1930-ban

Sr. Járás és község neve	összesen	m.	%	szl.	%	külföldi	%	egyéb	%	
<u>Feledi járás</u>										
1. Ajnácskő – Hajnáčka	1.107	877	79,3	148	13,3	26	2,3	56	5,1	
2. Almágy – Almád'	884	737	83,4	13	1,4	62	7,0	72	8,2	
3. Balogfala – Blhovce	908	762	83,9	78	8,5	8	0,9	60	6,7	
4. Balogtamási – Tomašovce	313	274	87,6	9	2,8	4	1,3	26	8,3	
5. Balogújfalva – Vieska n./Blh.	155	133	85,8	2	1,3	4	2,6	16	10,3	
6. Bátka – Bátka	468	402	85,9	40	8,5	17	3,6	9	2,0	
7. Bellény – Belín	254	85	33,5	169	66,5	-	-	-	-	
8. Cakó – Čakov	370	307	83,0	7	1,9	10	2,8	46	12,3	
9. Csíz – Číž	706	541	76,7	81	11,4	33	4,6	51	7,3	
10. Csomatelke – Čoma	579	452	78,1	5	0,8	17	2,9	105	18,2	
11. Darnya – Darňa	399	353	88,5	20	5,0	5	1,3	21	5,2	
12. Détéř – Dětér	669	562	84,0	4	0,6	33	4,9	70	10,5	
13. Dobfenek	234	213	91,1	1	0,5	11	4,7	9	3,7	
14. Dobóca – Dubovce	599	472	78,8	116	19,4	10	1,7	1	0,1	
15. Dulháza – Dulovo	192	155	80,8	13	6,7	1	0,5	23	12,5	
16. Egyházassbást – Kost. Bašta	675	588	87,1	13	1,9	17	2,5	57	8,5	
17. Feled – Feledince	1.357	687	50,6	550	40,5	33	2,4	87	6,5	
18. Gesztete – Hostice	852	608	71,4	57	6,7	94	11,0	93	10,9	
19. Gortvakisfalud – Gortva	510	318	62,4	59	11,6	18	3,5	115	22,5	
20. Hanva – Chanava	780	650	83,4	22	2,8	20	2,5	88	11,3	
21. Harmac	702	535	76,3	65	9,2	32	4,5	70	10,0	
22. Hidegkút – Studená	333	323	97,0	2	0,6	-	-	8	2,4	
23. Iványi – Ivanice	286	282	98,6	2	0,7	-	-	2	0,7	
24. Jánosi – Janošovce	1.252	928	74,2	245	19,5	68	5,4	11	0,9	
25. Jéne – Jéne	320	242	75,7	26	8,1	44	13,7	8	2,5	
26. Jeszte – Jestice	304	275	90,5	15	4,9	-	-	14	4,6	
27. Kerekgede – Hodejovec	392	352	89,8	38	9,7	-	-	2	0,5	
28. Kisgömöri – Gemerček	225	205	91,2	17	7,5	-	-	3	1,3	
29. Korláti – Korlát	903	355	39,4	313	34,6	203	22,4	32	3,6	
30. Lénártfalva – Linhartovce	596	492	82,6	20	3,3	15	2,5	69	11,6	
31. N.mártonfalva – Martinová	220	201	91,4	9	4,1	8	3,7	2	0,8	
32. Óbást – Stará Bašta	503	497	98,8	1	0,2	-	-	5	1,0	
33. Pálfala – Pavlovce	341	301	88,3	12	3,5	13	3,8	15	4,4	
34. Péterfala – Petrovce	567	498	87,8	31	5,4	34	6,0	4	0,8	
35. Radnót – Radnovce	523	417	79,8	11	2,1	7	1,3	88	16,8	
36. Rakottyás – Rokytník	336	264	78,7	6	1,7	9	2,6	57	17,0	
37. Rimaszécs – Rim. Seč	1.625	1.119	68,9	196	12,0	68	4,2	242	14,9	
38. Serke – Širkovce	1.107	857	77,5	74	6,6	32	2,8	144	13,1	
39. Síd – Šíd	826	583	70,6	69	8,3	64	7,7	110	13,4	
40. Simonyi – Šimonovce	554	418	75,5	24	4,3	3	0,5	109	19,7	
41. Sóreg – Šóreg	796	666	83,7	94	11,8	9	1,1	27	3,4	
42. Szútor – Sutor	342	211	61,7	54	15,8	2	0,6	75	21,9	
43. Tajti – Tajty	583	486	83,4	25	4,3	15	2,5	57	9,8	
44. Várgede – Hodejov	1.635	917	56,1	511	31,2	30	1,8	177	10,9	
45. Vecseklő – Večeklov	506	402	79,5	3	0,5	51	10,0	50	10,0	
46. Velkenye – Velkyňa	509	454	89,2	31	6,1	23	4,5	1	0,2	
47. Zádorháza* – Zádor	158	152	96,2	2	1,3	3	1,9	1	0,6	
48. Zsíp – Žíp	278	251	90,3	8	2,9	12	4,3	7	2,5	

* Az eredeti helyen szereplő Zádorfalva alak nyilvánvaló elírás, mivel az utóbbi a Putnoki járásba tartozott. Tárgyalt területünkön Zádorháza található, Iványi és Rimaszécs között, a Balog völgyében. A megadott népességszám viszont az utóbbira vonatkozik (a szerk. megj.).

1930-ban

Sr. Járás és község neve	összesen	m.	%	szl.	%	külföldi	%	egyéb	%
<u>Losonci járás</u>									
1. Béna – Béna	457	442	96,8	11	2,4	3	0,6	1	0,2
2. Bolgárom – Bulhary	354	300	84,8	17	4,8	2	0,6	35	9,8
3. Csákányháza – Čakanovce	1.107	851	76,9	231	20,9	21	1,9	4	0,3
4. Fülel – Fiľakovo	4.291	2.551	59,5	1.170	27,3	226	5,2	344	8,0
5. F.kelecsény – Fiľ. Kľačany	132	52	39,4	43	32,6	8	6,0	29	22,0
6. F.kovácsi – Fiľ. Kováče	559	434	77,7	65	11,6	3	0,6	57	10,1
7. Fülekpilis – Pleš	844	377	44,7	456	54,0	11	1,3	-	-
8. Fülekpüspöki – Biskupice	897	806	89,9	57	6,3	20	2,3	14	1,5
9. Kalonda	355	280	78,9	50	14,0	6	1,7	19	5,4
10. Kismulyad – Muľadka	139	122	87,8	17	12,2	-	-	-	-
11. Mucsény – Mučín	655	423	63,6	141	21,2	1	0,1	100	15,1
12. Ragyolc – Rad’ovce	2.244	1.168	52,1	928	41,3	137	6,1	11	0,5
13. Rapp – Rapovce	696	470	67,5	115	16,5	4	0,6	107	15,4
14. Sávoly – Šávoľ	576	436	75,7	76	13,2	6	1,1	58	10,0
15. Terbeléd – Terbelovce	618	481	77,8	110	17,8	25	4,1	2	0,3
<u>Tornaljai járás</u>									
1. Abafalva – Abovce	779	636	81,7	105	13,4	33	4,2	5	0,7
2. Alsókálosa – Nižná Káloša	552	517	93,7	27	4,9	7	1,2	1	0,2
3. Alsóvály – Nižné Valice	278	232	83,5	22	7,9	8	2,8	16	5,8
4. Baraca – Barca	441	388	88,0	43	9,7	6	1,4	4	0,9
5. Beje – Behynce	604	504	83,5	20	3,3	47	7,8	33	5,4
6. Beretke – Bretka	468	451	96,4	2	0,4	12	2,5	3	0,7
7. Csoltó – Čoltovo	567	535	94,4	6	1,0	17	3,0	9	1,6
8. Felsőkálosa – Vyšná Káloša	115	96	83,5	5	4,3	-	-	14	12,2
9. Felsővály – Vyšné Valice	392	366	93,4	16	4,1	10	2,5	-	-
10. Gömörfüge – Figa	427	357	83,6	37	8,7	-	-	33	7,7
11. Gömörpanyit – Gem. Panita	764	715	93,6	32	4,1	11	1,4	6	0,9
12. Harkács – Hrkáč	352	306	87,0	25	7,1	9	2,6	12	3,3
13. Hubó – Hubovo	386	370	95,9	16	4,1	-	-	-	-
14. Királyi – Králik	539	477	88,6	57	10,5	4	0,7	1	0,2
15. Kövecses – Štrkovec	299	266	89,0	6	2,0	21	7,0	6	2,0
16. Lenke – Lenka	294	273	92,9	9	3,0	9	3,0	3	1,1
17. Lőkösháza – Levkuška	257	221	86,0	3	1,1	14	5,5	19	7,4
18. Méhi – Mehy	648	531	82,0	18	2,8	81	12,5	18	2,7
19. Mihályfalva – Michalovce	155	147	94,9	2	1,3	6	3,8	-	-
20. Naprágy – Naprad’	458	417	91,1	27	5,9	7	1,5	7	1,5
21. Oldalfalva	363	327	90,1	9	2,5	12	3,3	15	4,1
22. Otrokocs – Otročok	211	184	87,3	4	1,9	12	5,7	11	5,1
23. Rás – Rašice	246	208	84,6	12	4,9	3	1,2	23	9,3
24. Recske – Riečka	250	244	97,6	2	0,8	3	1,2	1	0,4
25. Runya – Rumince	505	467	92,5	26	5,1	12	2,4	-	-
26. Sajógömör – Gemer	1.197	1.078	90,1	49	4,1	63	5,2	7	0,6
27. Sajókeszi – Kesovce	237	219	92,5	1	0,4	12	5,1	5	2,0
28. Szentkirály – Svätý Kráľ	594	562	94,6	17	2,8	12	2,1	3	0,5
29. Sztárnya – Starňa	569	501	88,1	40	7,0	21	3,7	7	1,2
30. Tornalja – Tornaľa	3.469	1.772	51,1	835	24,1	326	9,4	536	15,4
31. Zsór – Žiar	132	132	100,0	-	-	-	-	-	-
Összesen:	59.868	44.562	74,4	8.884	14,3	2.430	4,1	3.988	6,7

1940-ben							
Sr. Járás és község neve	összesen	m.	%	szl.	%	egyéb	%
<u>Feledi járás</u>							
1. Ajnácskő	1.115	1.097	98,4	14	1,2	4	0,4
2. Almágy	789	785	99,6	2	0,2	2	0,2
3. Balogfala	978	937	95,9	37	3,7	4	0,4
4. Balogtamási	342	326	95,4	16	4,6	-	-
5. Balogújfalú	153	153	100,0	-	-	-	-
6. Bátka	480	466	97,1	14	2,9	-	-
7. Bellény	314	102	32,5	212	67,5	-	-
8. Cakó	354	353	99,8	1	0,2	-	-
9. Csíz	646	633	98,0	4	0,6	9	1,4
10. Csomatelke	697	673	96,6	21	3,0	3	0,4
11. Darnya	368	367	99,8	1	0,2	-	-
12. Détér	710	707	99,6	2	0,2	1	0,2
13. Dobfenek	238	238	100,0	-	-	-	-
14. Dobóca	814	772	94,9	38	4,6	4	0,5
15. Dulháza	171	169	98,8	1	0,6	1	0,6
16. Egyházasbást	739	737	99,8	2	0,2	-	-
17. Feled	1.348	1.103	81,9	233	17,2	12	0,9
18. Gesztete	869	860	99,0	2	0,2	7	0,8
19. Gortvakisfalud	504	439	87,2	65	12,8	-	-
20. Hanva	740	732	99,0	7	0,9	1	0,1
21. Harmac	626	559	89,3	67	10,7	-	-
22. Hidegkút	468	464	99,2	4	0,8	-	-
23. Iványi	260	258	99,3	2	0,7	-	-
24. Jánosi	1.191	950	79,8	234	19,6	7	0,6
25. Jéne	312	312	100,0	-	-	-	-
26. Jeszte	309	309	100,0	-	-	-	-
27. Kerekgede	409	359	87,8	50	12,2	-	-
28. Kisgömöri	181	174	96,2	7	3,8	-	-
29. Korláti	911	881	96,8	13	1,4	17	1,8
30. Lénártfalva	572	567	99,2	1	0,1	4	0,7
31. Nemesmártonfalva	191	191	100,0	-	-	-	-
32. Óbást	456	456	100,0	-	-	-	-
33. Pálfala	296	292	98,7	4	1,3	-	-
34. Péterfala	588	583	99,2	3	0,5	2	0,3
35. Radnót	530	525	99,1	5	0,9	-	-
36. Rakottyás	331	318	96,1	13	4,0	-	-
37. Rimaszécs	1.714	1.684	98,2	23	1,3	7	0,5
38. Serke	987	946	95,9	41	4,1	-	-
39. Síd	968	914	94,5	54	5,5	-	-
40. Simonyi	968	914	94,5	54	5,5	-	-
41. Sőreg	796	787	98,3	13	1,6	1	0,1
42. Szútor	359	214	61,2	63	18,0	73	20,8
43. Tajti	656	655	99,9	1	0,1	-	-
44. Várgede	1.543	1.165	75,5	370	23,9	8	0,6
45. Vecseklő	562	562	100,0	-	-	-	-
46. Velkenye	464	464	100,0	-	-	-	-
47. Zádorháza	173	173	100,0	-	-	-	-
48. Zsíp	261	260	99,7	-	-	1	0,3

1940-ben							
Sr. Járás és község neve	összesen	m.	%	szl.	%	egyéb	%
<u>Losonci járás</u>							
49. Béna	493	475	96,4	12	2,4	6	1,2
50. Bolgárom	391	374	95,7	1	0,2	16	4,1
51. Csákányháza	1.299	980	75,4	319	24,6	-	-
52. Fülek	5.416	5.084	93,9	290	5,3	42	0,8
53. Füleккеlecsény + Kovácsi	767	756	98,6	11	1,4	-	-
54. Fülekpilis	868	420	48,4	444	51,2	4	0,4
55. Fülekpüspöki	976	917	94,0	49	5,0	10	1,0
56. Kalonda	335	330	98,6	5	1,4	-	-
57. Kismulyad	127	127	100,0	-	-	-	-
58. Mucsény	750	636	84,8	109	14,6	5	0,6
59. Ragyolc	1.832	1.402	76,5	411	22,4	19	1,1
60. Rapp	733	720	98,3	12	1,6	1	0,1
61. Sávoly	623	588	94,5	34	5,4	1	0,1
62. Terbeléd	639	515	80,6	123	19,3	1	0,1
<u>Tornaljai járás</u>							
63. Abafalva	691	686	99,4	4	0,5	1	0,1
64. Alsókálósa	628	609	97,0	18	2,9	1	0,1
65. Alsóvály	282	264	93,7	1	0,3	17	6,0
66. Baraca	427	393	92,0	34	8,0	-	-
67. Beje	520	477	91,8	3	0,6	40	7,6
68. Beretke	467	462	99,0	5	1,0	-	-
69. Csoltó	505	505	100,0	-	-	-	-
70. Felsőkálósa	119	112	94,2	7	5,8	-	-
71. Felsővály	385	364	94,6	21	5,4	-	-
72. Gömörfüge	389	389	100,0	-	-	-	-
73. Gömörpanyit	774	767	99,1	-	-	7	0,9
74. Harkács	366	365	99,8	1	0,2	-	-
75. Hubó	386	376	97,5	1	0,2	9	2,3
76. Királyi	457	449	98,3	8	1,7	-	-
77. Kövecses	286	280	98,0	-	-	6	2,0
78. Lenke	266	262	98,5	4	1,5	-	-
79. Lókösháza	281	281	100,0	-	-	-	-
80. Méhi	635	622	98,0	10	1,6	3	0,4
81. Mihályfalva	201	150	74,7	51	25,3	-	-
82. Naprágy	471	471	100,0	-	-	-	-
83. Oldalfalva	347	343	98,9	4	1,1	-	-
84. Otrókocs	201	194	96,6	-	-	7	3,4
85. Rás	283	280	99,0	3	1,0	-	-
86. Recske	220	218	99,1	2	0,9	-	-
87. Runya	455	422	92,8	33	7,2	-	-
88. Sajógömör	1.197	1.036	98,3	12	1,1	6	0,6
89. Sajókeszi	278	277	99,7	1	0,3	-	-
90. Szentkirály	684	682	99,7	2	0,3	-	-
91. Sztárnya	655	533	81,4	80	12,2	42	6,4
92. Tornalja	3.799	3.546	93,3	114	3,0	139	3,7
93. Zsór	143	130	91,9	13	9,0	-	-
Összesen:	61.498	57.051	92,8	3.893	6,3	554	0,9

Kövesdi Károly
Törvénytelen halottaink
 Dúdor István apropóján

Dúdor István Bacskai Béla büsztje mellett

„Mint a Mont Blanc csúcsán a jég“ – írta **Vajda János**, igaz, más apropóból, más indíttatással. Ki ne ismerné? Húsz év múlva. De ki ízelgeti manapság? Nem divat a szerelmi líra, sőt a líra, mint olyan is, dögvóráson. Intertextualitás nyomult a helyébe, meg aztán nem fér bele a kánonba. De talán nem is ide illő a Vajda János-i párhuzam. Ha mégis, csak azért, mert a dereski angyalfestő, Dúdor Pista éppen húsz esztendeje végezte be földi pályafutását. Ez a húsz év több mint az ő emberi útjának fele, hiszen a negyvenet sem érte meg.

Ami talán a legfájóbb: nem érte meg a szabad világot. Ami vigaszt adhat: nem kellett csalódnia.

Mert tartok tőle, viszolyogva olvasná, mi mindent hordanak össze róla. Halála után, különféle évfordulókon és kiadványokban mindenki igyekezett elmondani Pistához kötődő emlékeit, meg-meglocsolva a megszépítő messzeség szirupjával, vagy a távolság jégtöréseinek tükrözve. A becsapott ajtókat, „a rokonok úgy hívták: többé itt ne lássam“-féle embertelen (vagy nagyon is emberi) pálfordulásokat senki nem veti papírra. Lehet, nem is ildomos arról írni, hogyan cipeltük, amikor megmakacsolva magát a villamossínre feküdt, hogyan szidtuk, amikor belezuhant az almárium üvegébe, összekaszabolva magát. Két képet mégis el kell mondanom, mert kifakad az oldalamon.

Az egyikén édesanyámék mellétei udvarán áll üdvözült mosollyal, lábán papucs. Honnan tudta, hogy otthon vagyok, rejtély. Tekintetében kisfiús, riadt öröm: na, mit szólsz? Te vagy a hunyó! Máskor Pozsonyban csípett el, nem tudom, hogyan, csak arra emlékszem, valami lépcsőn való legurulás után – mert eltört az álla – összedrótzott ínnyel szopogatta a vörösbort. Enni ugyanis nem tudott. Vagy nem akart. Összeszegecselt ajkakkal ott horkolt, mint **Pilinszky** farkasa, aki még akkor is mosolygott, amikor agyonverték. Reggel igyekeztem megszabadulni tőle, ha másért nem, a gyermekem lelki nyugalma miatt, aki borzadályal nézte. De hát Pista mindenkinél,

mindig, mindenütt csak úgy. Jött, és ott volt. Lett volna Taorminában, mint **Csontváry**, de neki nem volt Deresken patikája, amit eladott volna. Meg aztán hová, hogyan? Merre, meddig? A csehszlovák kalodából? És ki segítette volna? A sok szerencsétlen, kétes egzisztencia? A sunyító, lapító, kis ösvényeken bukdácsoló „felvidéki szellem“? Akinek a Sarlóg, **Fábry Zoltánig** ért a szellemi horizontja? Abban a szellemi fertőben, ahol mégiscsak élni kellett? „Élni kell, élni kell!“ – hajtogatta Pista is, s idézik is falsul sokan. Pedig nem a halállal hadakozott, hanem a koszos egzisztenciával. Hogy soha nem lehetett kiállítása Budapesten. Hogy nem jöttek az ígért pénzek, sörre, borra valók, hogy üresen porzott be a dereski busz, és nem jött látogató. Barát.

A két képet csak azért mondtam el, mert a legjellemzőbb volt Dúdor Pistára. Éltető eleme volt a szeretet lázas keresése. Az emberé, aki zsigereiben érzi az irtózatot magányt. Ehhez csak akkor lett hűtlen, ha víziói szólitották. Akkor távozott, hátat fordítva mindenkinek.

Olykor eszembe jut, mi volt embertelenebb, súlyosabb csapás az életében: amikor bolondok házába dugták, vagy amikor Melegvízre adták villanyszerelő-tanoncnak? Feltételezem, hogy az utóbbi. Mert a „vigyorgóban“ legalább lefestette a többiekét. A pálya eleje azonban egy életre meghatározza az ember sorsát. **Munkácsy** asztalosinasból fel tudta magát küzdeni. Dúdor Pista nem bírt kitörni a kalodából. Mondják róla: nem kötődött ehhez a világhoz. Nem tudott élni. Ki tudott? Vagy ha tudott, hogyan tudott? Horribile dictu: hogyan tudunk a szabad világban? Mert hogy „lemenjek“ aktuálisba: a '89 utáni sorsunk sem éppen sikertörténet. Szétzilálódunk, imbolygunk a szélben, mint a gyerekek forgói a régmúlt majálisokon, és még arra sem vagyunk képesek, amit az elemi életöszton diktál: hogy legalább összeszednénk törvénytelen halottainknak – ha nem is az összes értékét – de legalább a legjavát. Dúdor Pista életművének megmentésére volt egy próbálkozás: a Gömöri Múzeum igazgatóját azonban elcsapta az éppen ideiglenes nemzeti hatalom. Utána – hogyan másként? – a tárlatot is szétfújta a szél. Minő impertinencia: az orránál tovább látó, a közösségért munkálkodó igazgatót – aki azt tervezte, a triászt (**Szabó, Bacskai, Dúdor**), de közülük legalább kettőt behozza a méltó falak közé – is hagyták magukat közösségünk vezetőinek képzelő emberek mellékvágányra tolni. Mert amikor alkalom adódott, nem nyúltak utána.

A dominóelv így döntőgeti kockáinkat halomra. A jéghegy csúcsa így roskad alulra, mint amikor a megbillenő tömeg, nehézkedése közben, maga alá temeti a legértékesebb egytizedet. Ezért van az is, hogy Dúdor István (de Bacskai Béla, **Jakoby Gyula**, vagy mondhatnák mást is) máig szemrehányással nézhet odaátrol: mikor kerülünk a helyünkre? Mikor kerülnek helyükre a dolgok? Hát mi lesz ebből tekintetes úr?

S hogy miért törvénytelen halottaink? Mert többen vannak. De ez már külön történet.

Kovács Magda
Így rendeltetett

Olyan volt közöttünk, mint aki egy másik bolygóról tévedt ide. S akárcsak Exupéry Kis hercege, csodálkozva nézte a földi világot. Nem értette, és nem is tudott a törvényei szerint élni.

Furcsa jelenség volt, mindig úton. Nagykabátja zsebébe mélyesztve ökleit, néha mezítláb, mint egy vezeklő zarándok, homloka körül láthatatlan töviskoszorúval, valahonnan éppen érkezett vagy valahová éppen indult. Nyughatatlan vérét titkos tüzek táplálták s tartották örök hevületben. Az ősi tűz, egyenesen Prométheusz kezéből. Isteni kegy és pokoli kárhozat. S e két véglet között kifeszítve a szenvedő, hús-vér ember.

Nehéz őt nem mítikus hősként látni az emlékezés prizmáján keresztül. Hiszen már életében legendák övezték alakját. Olykor látták a munkába siető gömöriek, amint a dereski dombokat járja festőállványával, nyomában kutyájával. Vagy amint homlokára tapadó hajával őrült módjára hadonászva magyaráz valamit, Isten tudja, kinek, hogy aztán rávesse magát a kifeszített vászonra és szenvedélyes, lázas tempóban megörökítse a gömöri táj egy-egy megismételhetetlen pillanatát.

Tehetsége önpusztító jelenség volt. Az a fajta, amely minden mást kiszorítva teljesen eluralta elméjét, lelkét, egész lényét. Nem azért lett festő, mert hírnévre vágyott, pénzre, dicsőségre. Festő lett, mert így rendeltetett.

Semmi sem tudta végérvényesen az anyagi világhoz kötni. Sem szerelem, sem barátság. Pedig rengeteg barátja volt. Prága és Budapest között cseheket, szlovákokat, magyarokat kötött össze személye. Lentről felfelé tartó kisleány mosolyáért mindenki azonnal a szívébe zárta. S aztán már késő volt a megbánás. Barátsága bűvköréből többé nem vezetett visszaút. Kiszolgáltatottsága, gyámságátalansága – ahogyan Gömörben együttérzően mondják – felelősségérzetet szült az emberben. Apródonként átváltottuk külső élete terheit. Azt reméltük, egyszer majd révbe jut. Vagyis, hogy egyszer majd olyan lesz, mint mindenki más. Csak az idő múlásával, amikor egyre ritkultak, s egyre inkább keserű fintornak hatottak kisleány mosolyai, szaggatott, még a legközelebbi barátoknak is nehezen érthető beszédéből tudtuk meg, hogy menthetetlen. Belső tüze elpusztítja egy szép napon. S ez a nap egyre közelebb van.

Aztán a végzet másképp döntött. Egy reggel a korán munkába siető emberek találtak rá a földre zuhant Ikaroszra.

Dúdor István: Gömöri ballada I.

Hiznyai Zoltán
Gömöri ballada
(Dúdor István azonos című képe alá)

a történelmen túlról
mi több: ez az az egy
rögzített pillanaton túlról
kinyúl egy kéz

színek és alak nélkül
– ilyennek képzelsz el egy pontot –
de mégis nyúl a kéz

kiviszed a képet a hallba
kilógatod az erkélyről fejfelé
– a kéz, a rettenetes kéz

borotvával fölszeled a képet
mintha szétlapított tortát
a tízéves születésnapján
– a kéz

beleharapsz: saját nyelvedet nyeled le
néma torkodból kinyúl egy kéz

Zs. Nagy Lajos

„Ne üssetek agyon!”

Megyek Dúdorral az utcán. Melyik utcán? Az Isten tudja. Leszáll elénk egy galamb. Énekelni kezdenék: „Midőn Havannában hajóra szálltam én...” Pista ránéz a galambra, megörökönyödvé, s ezt mondja: „Picasso, te pizsok!”

Megyek Dúdorral egy másik utcán. Ezt az utcát ismerem, ez a mi utcánk Zabosban, naponta járok rajta, egy közhely-utca, nincs ezen semmi különös. Dúdor Pista mégis leül egy itt felejtett kódarabra, s egy bolond-nagy diófa ágain át nézi a holdat. „Ezt biztos, hogy épp én festettem!” Ezt mondja. Kedvem lenne leszakítani az égboltot holdastul. Ehelyett őt kell fölemelni, mert tisztára elment a kedve a hazajövéstől.

Szeretett összeesni, én meg nem szerettem őt emelgetni. Kétszer-háromszor azért fölemeltem, de ő összeesett negyedszer is. Otthagytam. Hazamegyek, gondoltam, bánom is én, mi lesz veled. Ötven méter után utolért, s ő támogatott engem hazáig.

De egyszer megtörtént, hogy ötször esett össze egy Zerge nevet viselő belvárosi vendéglőben. Ötödször már nem voltam hajlandó őt fölemelni. Jött a vendéglős, egy hajdani miniszter. Azt mondta, mi az, hogy mondta, parancsolta: Emelje föl! Nem emelem, mondtam én, elvégre nem a fiam, még csak nem is a testvérem. Akkor pedig ő elvitte bennünket a kijózanító állomásra!, mondta az exminiszter.

És elvittek bennünket a rendőrök. Ezeknek meg aztán hiába magyaráztam, hogy a legjobb hazai festőnket akarják megszégyeníteni, azt mondták, ha sokat szájalok, kaphatok a fejemre a gumibottal.

De az orvosnő, a kedves kis pirulós doktor néni megértett valamit, s hazaengedett bennünket. Pista megígérte, hogy megfesti őt, persze, ha lehet, meztelenül.

Mi az istent szerettem én Dúdoron, nem tudom. Képet nem kaptam tőle, helyesebben egyszer eladott nekem két kis csendéletet kétszáz koronáért. Azt a kétszáz koronát már aznap délelőtt tíz óra után elittuk, elsőröztük.

Amikor elengedtek minket a kijózanítóból, és már reggel lett, bementünk a Zergébe, és Pista öt percig nézte közvetlen közletről, kimeredt szemmel az exminisztert, az meg toporgott, arca elkékült meg elszürkült, de nem szólt semmit.

– Ezt fesse meg én? – kérdezte tőlem kétségbeesetten.

– Ha megteszed, agyonütlek! – kiáltottam.

– Ne üssetek agyon! – mondta az egyik asztalra borulva.

Mi az ördögöt szeretett bennem Dúdor, nem tudom, de ha feljött Pozsonyba, mindig fölkeresett, vagy a szerkesztőségben, vagy otthon.

Megtanult tőlem virágot enni. Valaki egyszer vett a feleségemnek egy csokor ibolyát, én meg enyhe féltékenységből, persze némi szesszel a fejemben, megettem. Erre fel Dúdor Pista Prágában, ahol akkor épp főiskolába járt, megevett egy csokor rózsát, amelyet egy lányismerősének vett valaki. Másnap megérkezett Pozsonyba, repülőgépen,

fölkeresett, és megmutatta a rózsatövisekkel összeszurkált száját. A lány is vele volt: szép cseh főiskoláslány. Szorgalmasan ápolta Pista fölsebzett ajkát.

Nem kényeztették el őt a lapok, nem versenyeztek képeiért, illusztrációiért, melyeket pedig hozzáértők sokra tartottak, mert egyéniek, furcsák, meghökkentők, izgatók voltak. Sokszor megalázták őt holmi senkiháziak, akik a bokájáig sem értek fel. Könnyen túltette magát ezeken a megaláztatásokon, kesernyés mosollyal.

– Kaputa! – szögezte le, ha késett vagy teljesen elmaradt a honorárium, amit a lapoktól várt.

Szeretett játszani a szavakkal, sőt teljesen új szavakat is kitalált, magyar, szlovák, cseh szavakat ötvözve egybe; ha két-három napig együtt voltunk, már én is úgy beszéltem, hogy anyám se értett volna meg.

Rengeteg poklot megjártunk együtt, és mindig kimászunk minden pokolból.

Most mégis agyonütötték őt.

Itt ülök a két kis sárga csendélet előtt.

És sírok.

Dúdor István: Rajz, 1979, tus, papír

Szászi Zoltán
Három fenyő

Mintha az Isten tartaná tenyérében őket. Huzatos völgy ez itt, Gömör hűvös csücske. Nadrágszíjparcellák csíkjai a falu felett. Lemeszelt Szent Kristóf a templom falán várja a jobb idők értékfeltáró kezeit. Ódon kövek néznek a falu házaira, mögöttük a régen voltak csontját ringatja a föld. Ez a köves, veres, agyagos föld. Márton-napi libaveszedelem után kuttyák marakodnak a cupákokon. Búcsú volt, vendégség. Vagy inkább csak annak halvány maradéka. A mise után szétszéledt a nép, elballagott haza, jó levesek, ludaskásák lucskos illatába merülközni. Délután meg estefelé be a kocsmába a férfinép, törzshelyre, biliárdasztalhoz, focit megbeszélni. Meg a holnapot, meg a tegnapot. Embereket, történeket, hajdani legendákat és anekdotákat. Száll a füst, komótosan habzik a sörital, koppannak a korsók, itt-ott nevetés, nehéz sóhajtások szele kavarja meg a levegőt. Emlékszel még? – hangzik el ezerszer, s jön a gyámoltalan kérdés, ugyan miért nem jöttek idén haza a búcsúra. Mert egyre kevesebben vannak már ott otthon. Nehéz a kenyér, elmentek a fiatalok, be városra, el máshová. A festő – emlékszik-e még rá valaki? –, az pedig hazajött annak idején. Látni akarta a dombokat, a Kakashegyet kéklenni fent a bányavidék felett. Nézni az öregeket, hogy veszik kezükbe a kapát, hogy formálódik a lisztből kenyér. Látni, megfesteni, belekarcolni a papírba, csorba hegyű tustollal vagy kézzel felcsapkodva a nyers festéket, ferdére formálva a tornyot, kajlára a villanyoszlopot. Isten tenyerébe tenni a temető végében álló három fenyőt, lebegtetni őket, s hagyni szétfolyni gyökerüknél a sűrű fekete tintát, hadd szívja a papír, hadd szívja be őket, úgy, mint a föld szívta be a festőt. Felette nehéz kő, fáradt angyalok tartják éjjel, ne nyomja szegényt oly nagyon. Kövön a betűk sora. Két szó csak: „élni kell“. Meg álmodni még. Azt az őszi-téli tájat, oda Dúdor Pista, az angyalfestő köré. Megfagytak már rég a krizantémok. Aludj, festő, aludj!

Dúdor István: Fenyők a dereski temetőben, tus, papír

Németh István
Nincs valamire való névsor

Nincs valamire való névsor, amely jegyezné a nevünket, nincs sóhaj, amely utánunk szállna.

Mi végre buktunk a világra?

Meddig tart az az idő, amíg hajunkba kaphat a szél, amíg buzoghat a torkunkban a vér, amíg hallhatja valaki is a szavunkat?

Az utcasarkon még meg-megálllok, nézek utánad. Elsuhant mellettünk a század.

Az évezredek, mint a viharok, mint az orkánok!

Az a fa még itt áll mellettem, és ha majd elmegyek, kidől ő is, mint gyermekkorunk óriási akácai, szekóviák, a százados tölgyek. A rózsabokrokat is eltapossák, mint az ember lábnyomát.

A vadak lábnyomát

betakarja az avar, védelmezik tudatlanul a hangyák, a vizek körforgása. Egymásba kapcsolódnak, kötődnek, újra és újra megtámadnak, körbekerülcsolják a vállainkat. Néha még meg-megálllok, kibotorkálok az erdők alá, a földek közé, a sírjaimhoz, a folyópartra. A madarak, a halak, de még a vadak is körém gyűlnek. Az Ikaroszok, a Daidaloszok védtelen zuhannak a mélybe.

A latrok rázzák az öklüket. Ádám is rázza az öklét.

Éva, mint akit rajtakaptak, takargatja ölet.

Sötét felhők írják az égre az éket, a vadlibák bánatát.

Mint kis legénykéek pörgünk, kapaszkodunk a

templomtornyokba,

gyárkéményekbe: Egy tányér leves, egy tál gyümölcs –
elég.

A bokor lángra lobban, fölégeti az utat, elégnék a sorvezető, a körmondatok. Mi végre lobban lángra a mélyhegedű, az erdők alja, mi végre szakadnak, lógnak az űrbe a radioaktív vonók húrjai?

Az a bolond hegedűs rángatja

még mindig a vonóját,

fújja a lángot?

Zománcosodnak a képeid. Elmentél, kukába gyömöszölte a vágyait, gyűlöletét az a bolond gyermek. Mit remélt nélküled, miért gyűlölt meg? A földből még mindig kimerednek a tüskék, kiállnak a kövek, sziklák, pedig tenyerünk már lesikálva, csontkémények a bűtykeink...

Ó, egek, ó, egek,

könyörüljétek Dúdor Pista képei felett,

védjétek meg a pántlikáit, ha már az ég

teljesen elszürkült felettünk, legalább

ők, az ő képei, a tehénmennyasszony pántlikái,

koszorúja világítsák be a teret.

Kulcsár Ferenc

„Angyalok voltunk“

Dúdor Pistával húsz éven át ismertük, gyötörtük, biztattuk, bíráltuk, féltettük és óvtuk egymást. Húsz éven át közösen vettünk részt az élet és a művészet nagy kalandjában, heves, szívet égető viták, országjáró végtelen utazások, kocsmák, templomok és képtárak, albérletek és főbérletek zugai kísérték életünket, lelkünkben mindig egyetlen céllal, hogy ha védtelenül és menthetetlenül is, rongyos bohócként vagy véres katonaként, elmerüljünk a világ fekete szívében: egyetlen fénysugár kiküzdésének hitével, az ártatlanság elnyerésének reményével.

25 évvel ezelőtt, de lehet, hogy 2000 év is lepergett azóta, mindegy, valamikor a múlt évezredben „ilyesmiket“ írtam (vagy álmodtam?) drága barátunkról:

„Dúdor István képeit magyarázza... Tépi-gyűri rövidre vágott haját – vitatkozik a halhatatlansággal. És toporzékol. Boldogan szólok róla, a művészetéről, mert boldogít nagy vitája az étellel, meg a fenenyagy halállal. Föláll fényesen, megáll kényesen ez az ezredvégi ember, hogy megérkezzen a világosságba – az egyetlen halhatatlanságba. Mezütláb csinálja, egy szál ingben, mert vőlegénye régen a halálnak, mert mátkája már az életnek, mert jegyese a sorsnak.

Kényes és súlyos ember, megrendült ember; végigtántorgott a lassú falvakon, és végigtántorgott a gyors városokon, hogy hétszer megszült lelkét eltékozolja, hogy fölgyűjtsa a temetőt: nagymama gömör-nagy ráncait megélessze, Andris bácsi vadvirágtékintetét megöntözze, hogy meghallgassa a kegyelemosztó kozmosz szívverését.

Hogy megélessze, megöntözze, meghallgassa! Hiszen csak rajzol, csak fest, csak van: szárnyastul és apástul és anyástul, mint minden lelkes állat.

Van egy festménye: ég a falu. Égeti szemem világát, perzseli a világ szemét. Pedig csak a színek égnek, egy szelíd lélek lobog, elrendelés szerint.

Dúdor István az, aki élni készül szüntelen. Aki tud valami nagyot az égen tollász-kodó fákról, a földön fészkelő lélekről. Akinek szúrja a szívét a Mount Everest, nyomkodja ágyékát a Mont Blanc.“

Isa pur és chomuu vogmuk. Porból vagyunk és porrá leszünk. De mindaz, ami por belőlünk, porrá omlik a hétköznapok áldozatosan sűrke munkájában, hogy egyedül az maradjon belő-

lünk fenn, ami már nem por többé, hanem világosság.

Dúdor István kiküzdötte ezt a világosságot – megismételhetetlen élete fényt sugároz felénk.

Boldog vagyok, mert tudom, hogy ezen arasznyi méltóságban nem kell mondanom SEMMIT. Mit is mondhatnék, ha Pista már elmondta: Életem lángokban áll, hallgat és ragyog.

Mindenki világ akar lenni... S mindenki világ. Mindenkinek tüzes gombostű a fejében a Lét: hogy megérthesse, hogy kimondhassa a csodát. Pistának sikerült. Pontosabban: így sikerült. Világvégi vén óráig beszélhetnénk arról, mennyit vesződtünk mi ketten: hogyan kell kimondani Isten egyetlen és kilencmilliárd (kilencbilliárd) nevét, merthogy ez az ember küldetése.

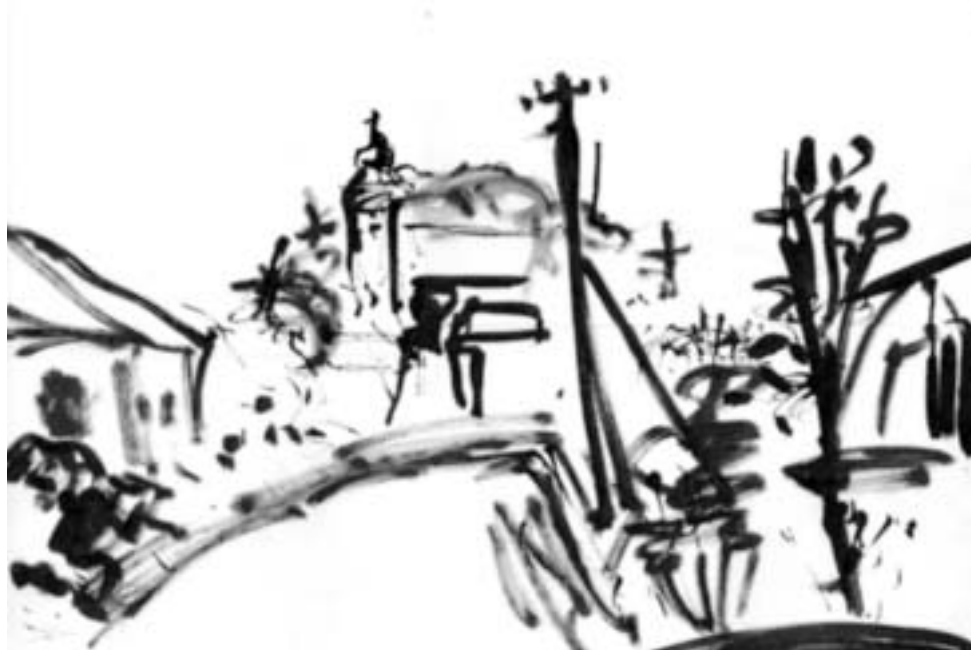
S ő most onnan fentről, vagy odaátról: mosolyog. Talán... De nekünk – bár önfeledt, egyszerű s halhatatlan minden – itt élőknek minden oly nehéz, tűznehéz.

Dúdor Pista „zseni“ volt: kibírhatalanul ellenállhatatlan, szeretetten rettegett – az elengedettek, az elszomorodottakat, a boldogan-sírókat, a titkon-angyalokat, a kiszorítottakat, az üldözötteket, a Hegyi beszéd-belieket mind önarcépként rajzolta meg: tudván – voltunk, vagyunk, leszünk.

Igaza volt! Igaza volt? Ki tudná.

Egy bizonyos: a remekművek halhatatlanok és mozdulatlanok. Sem gonoszság, sem jóság nem mozdíthatja el őket, mert érvényesek, szemben az érvénytelennel; mert Isten szívében, a kimondhatatlan csöndben gyökereznek: onnan szólnak hozzánk, onnan illatozzák a Teremtő egyetlen, kilencmilliárd nevét.

Úgy gondolom, ez a nagyság útja. Így jutunk el a csillagokig. Sir itur ad astra.

Dúdor István: Deresk, 1986, tusrajz ecsettel

Bettes István

A 129. szonett vége (Rajzocska fogadott bátyám emlékére)

Megyek Tornalján a parkban –
egyszer csak vagy 150 gyerek
jön velem szembe sítalpakon...
a kurha életbe,
ho-hova mennek ezek a sok gyerekek?
fordulok hátra: semmi!
mesélted egyszer derülésünkre

hát nagyjából ennyi az egész.
mert például
csak hogy Őt említsem;
„A szél fú, a hová akar, és annak zúgását hallod,
de nem tudod, honnan jó és hová megy:
így van mindenki, aki Lélektől született.“
(Ján. 3.8)

Farkas Veronika

Az ember mítosza

Harmincnyolc év adatott meg Dúdor István számára, hogy beírja jelét a világba. A hátrahagyott életmű olyan, mint egy nagy lélegzetvétel, amibe minden belefér. Az emberi kínok, a megcsalások, a kicsi örömök, a gyötrő kételemek. A kronologikus és a téma szerinti szemlélődést nem választhatjuk külön, mert az egész életmű néhány témakörre épül. Úgy mint: konkrét táj- és portré-ábrázolások, poétikus csendéletek és imaginális, figurális kompozíciók, melyek idő és tér függvényében más-más megfogalmazásban születtek. Egyszerre több síkon kell érzékelnünk a műveit, hogy eljussunk a lényegükig.

Dúdor István szenvedélyes, állandó lázban, feszültségben égő, nyugtalan, érzékeny, poétikus és egyben filozofikus alkat. Intellektuális, s ugyanakkor ösztönös művész, aki alkotni csak érzelmi indítatásból volt képes; erről tanúskodik műveinek igaza, ereje, őszintesége és hite. Alkata, ismeretei is a **Nietzsche** és **Dosztojevszkij** által megfogalmazott „a szenvedés nélküli megváltás“ mesianisztikus eszméjéhez kapcsolódik. S mint az expreszzionisták közül sokan (**G. Rouault**, **Ch. Soutine**, **O. Kokoschka**), ő is hitt a feltételezésekben, hogy önmaga feláldozásával képes megváltani a világot. Erre utalnak krisztológiai sorozatai, amelyek egész pályáját végigkísérik, de legintenzívebben az 1986-ban és 1987-ben készített művei, az utolsó időszak alkotásai – szinte napi programként.

Nagy csodálattal tanulmányozta a művészettörténet nagyjainak alkotásait. **Tizian** és **Rembrandt** festészetét,

Dúdor István: *Ecce Homo*, 1987, tollrajz, papír

Goya *Capricho*ját, **Vincent van Gogh** dinamikus ecsetkezelését, **Gulácsy Lajos** álmvilágát. Felfedezte magának **Nemes Lampérth József** egyszerű, néhány színre koncentrált festészetét és a huszadik századi ember problémáját **Kondor Béla** piktúrájában.

A tanult és a látott művek, kultúrák **József Attila**-i módon hullottak le Dúdor Istvánról. Művészetében sikerült kialakítania egy önálló, egyedi, csakis őrá jellemző képzőművészeti nyelvet. Számára a nagy festői témát mindig is az ember mítosza, az élet mítosza jelentette. Műveit a kortárs mágikus művészet alkotásai közé soroljuk.

Egyik legkorábbi rajza, a *Régi házunk a Dreha alatt*, 1963-ban készült. Tizennégy éves volt ekkor. A lényegre törekedve rajzolja meg a vályogház egy részletét, a hátsó traktust, amely a háziállatok pihenőhelyéül szolgált. Erőteljes vonalvezetéssel jelzi az élőfákat, a villanypóznát és a fahasábokat, a rozoga kerítést és egy másik ház tetejét, amely belelóg a térbe. A fekete-fehér kontrasztjára épül a rajz. A két szín ellentétére épített kompozíciók az egész életművét behálózzák. E kompozícióknak, még ha egy témát többször is feldolgozott, ritkán van vázlatjellegük. Úgy bánt a fekete tussal, hogy a nézőnek helyenként szinképzete támad.

Az 1963-as évet tarthatjuk művészi indulásának; ekkor telepedett le Deresken **Bacsikai Béla** és családja. A fiatal festő és bátyja, a katolikus pap barátjául fogadja a lázas, minden iránt érdeklődő, tudásra szomjas festőinast.

Dúdor István: Régi házuk a Dreha alatt, 1963, ecset, tus

Együtt járták a Deresk környéki erdőket, dombokat, mezőket; együtt rajzoltak, festettek, Bacskai könyvekkel látta el, felnyitotta a szemét és a lelkét az egyetemes kultúra felé. Ugyancsak Bacskai korrigálta első munkáit. Őáltala jutott el Dúdor István Losoncra **Szabó Gyulához**. Vitte kötegnyi rajzát, s remegő lélekkel várta a szlovákiai magyar kulturális élet egyik nagy alakjának véleményét. Szabó Gyula az akkortájt ébredező, önmagát keresi szlovákiai magyar értelmiség egyik eszmei bátyja volt. A fiatal törekvések iránti nyíltsággal, lelkesedve fogadta az ifjú tehetséget. Jótanáccsal, intelmekkel látta el. Dúdor számára Bacskai és Szabó a művészember ideálját testesítették meg. Művészi magatartása kialakításában ők voltak a példaképei. Tanulmányozta ugyan a műveiket, de kezdettől fogva a saját útját járta. Néhány korai művén láthatunk bacskais megoldású tájelemet, Bacskai Béla és Szabó Gyula esetében azonban a két festő programja, a felvállalt művészi, emberi küldetés volt számára a vonzó példa. Az, hogy Nógrádban és Gömörben, a Medvesalján is sikerüljön egyetemes művészetet teremteni, segíteni az itt élő népet önismeretének kialakításában, felismerni és tanítani értékeit, hagyományait, nyelvezetét.

Dúdor István nem volt közéleti ember, sem politikus alkat. Festő volt. A fent jelzett programhoz kötődött egész létével és lényével. Ezért tért haza Dereskre Prágából, Komáromból. Az 1978-ban festett olajképe, *A festő* egyik

főműve. Egy fiktív térben a kép jobb oldalán ülő figura egyik kezét a fehérrel körülhatárolt asztallapon nyugtatja, a másikat az álla előtt tartja. A vörös törzsre három arcot ábrázoló fej épül, melyek mindegyikére külön-külön, mégis együttes hatást keltő fejdísz került. A meghatározatlan tér bal felén, a zsámolyon egy nyitott álkapcsú emberi koponyát s a kép ezen felének felső harmadában falurészletet látunk, háztetőkkal, villanyoszloppal s az égen egy fehér folttal. E szokatlan megfogalmazású kompozíció elemeivel a küldetés misztériumát kívánja kifejezni, hiszen az Szabó Gyula, Bacskai Béla és Dúdor István arcának karaktereit hordozza.

A hatvanas évek derekán indult egy erőteljes, fiatal művésznemzedék. „Egyszerre születünk **Varga Imre, Tóth László, Kulcsár Ferenc és én...**“ Közülük Kulcsár Ferenc volt leginkább rokonlélek. „Egy időben jelentek meg első munkáink. Az én fametszetemet 1965-ben **Kopócs Tibor** közölte az *Új Ifjúság* hasábjain. Nagyon büszke voltam akkor. Járkáltam a faluban, s mindenkinek mutogattam a lekötött grafikát. Mondogatták is az emberek, akkor te már újságíró lettél, ugye?“ Sokszor elmesélte indulásának körülményeit, minden apró mozzanatra pontosan emlékezett. Fontos volt számára ez az időszak; meghatározta művészi útját, kibontakozását, emberi, művészi töltődésének színtereit. Élete végéig az irodalom, s főleg a költészet bűvkörében élt, de sosem illusztrált egyetlen

irodalmi művet sem. Az irodalom asszociatív módon hatott rá. Újraköltötte azt. Beépült az életébe. Ami megérintette, az művészetének alkotó részévé vált, az apokrif írásoktól kezdve a huszadik század egyetemese és magyar költészetén át a kortárs művekig. Az írott költészet hozzásegítette, hogy megteremtse, képnnyelvűvé formálja saját dúdori költészetét, melyben ott mozog az ősi tudat, az élet élménye, a szemlélődés eredménye.

Így született meg már 1963-65 között a *Csonka fűzfák* c. akvarell. A megfogalmazás már ekkor túllép tárgykörén: megszemélyesíti a természetből vett elemet. Az alacsony horizontú kék háttér előtt a vörös figurák, férfi és nő sziluettjeit jelezve, táncot lejtenek. Ősi rítus szerint, az ösztönök játékára utalva. A természeti elem jelenti a kompozíciós motívum kiinduló pontját a *Gömöri ballada* szénrajz-sorozatán és az 1975-ben temperával festett, jelképpé tisztult, hasonló című képén is. A szénrajzok, a múlttal és a jelenel együtt, a kozmikus térbeli létre utalnak. Az egyikben a fővesztett fa az erővonalak kereszt-tüzében áll, meghajlik, de mélyen kapaszkodó gyökerei állva tartják. A sejtelmes térben nagy, fekete hollók repdesnek. A másik rajzon az alacsony facsonkon stilizált emberi fej, amelyet a sugallat oszt ketté. Egy holló a fejre telepszik. A másik farönkön egy fürkésző szempár a nézőre figyel. Misztikum és dráma övezi a rajzokat, amelyek minden patetikus, színpadias előadásmódtól mentesek. A tempera a kinyilatkoztatás erejével hat. A fatörzsből egy asszonyi típusfej nő ki, amely Gömör, ember és táj, múlt és jelen egyetemese értékű szimbólumává válik. A holló jelenléte természeti élményhez is köthető, de bizonyára **E. A. Poe** versének is nagy szerepe volt abban, hogy a holló, különböző felfogásban, 1975-től megjelenik műveiben. Meditáló, beszélgetőtársként, amint ezt az 1975-ben készült hidegtű-metszetein és 1980-tól tusrajzain láthatjuk. Az 1976-79 között készített nagyméretű triptichonján vézsjóslóan jeleníti meg a hollót, amely valamilyen végzetes katasztrófát jelez. A három különálló kompozícióból álló képen valamennyi szimbólumát felhasználta. Szomorú lelkének hű tükörképe ez a mű.

Indulásának következő nagy élménye a hatvanas évek végéhez kötődik. Már maga mögött hagyta a melegvízi tanonc éveket, a pozsonyi Iparművészeti Középiskolában eltöltött egy évet. Ezek voltak egzisztenciális gondokkal végigküzdött, rövidre szabott életének a legmegalázóbb évei. Alkalmi munkákat vállalt, hogy biztosítani tudja a létminimumát. **Milan Mravec** festőművész műtermében talál jó barátokra s szívélyes fogadtatásra. A kikötő munkásai közt mozogva művészi világlátásába beleivódnak az itt látott karakterek. Visszatérve Dereskre, megrajzolja a munkások sorozatát. A feldolgozás során csak egy-két lap került elő ebből a sorozatból. A *Sötét fej* című szénrajza 1972 körül készült. A háromnegyedes profil kitölti az egész képteret. Az összehúzott ajkak, a bizalmatlan, szomorú tekintet az élet derűs oldalait nem igen élvező ember-típusra utal. Ebből az élményből táplálkoztak az 1972-ben készült *Arcok és álarcok I. II. III.* temperái is. E típusfigurák megfogalmazásával egyidőben, 1968-tól nagy előszere-

tettel rajzolja szülőfaluja jellegzetes embereit.

Meg akarja örökíteni a gömöri ember valódi karakterét. Egyik leghűségesebb modellje nagyanyja volt. Számtalan rajz örökíti meg a mélységesen szeretett személyt, de rokonai, ismerősei is szívesen ülnek neki modellt. A *Volt egyszer egy nemzedék 1968-72* című, zömmel tollal készített sorozata foglalja össze az emberi karakterek mesteri megfogalmazását.

A hetvenes évek derekán egy újabb szénrajz-sorozatot készít szűkebb hazája népéről (*Támaszkodó gömöri paraszt, Két figura, A hírvivő*). Ez utóbbi rajzon a visszatérő elvándorolt jó hírt hoz az úton gyalogló embereknek. Stilizált, leegyszerűsített a táj, s mégis, az érzékeny vonalvezetéssel kirajzolt síkok a gömöri táj jellegét hordozzák. E térben mozgó alakok típusfigurák, a munkásember jellegzetes vonásait viselik, azokét, akik nap mint nap munka után vándorolnak. A néző nehéznek érzi a tájat s a benne mozgó embereket. A vállai közé húzott nyakkal botjára támaszkodó parasztember időtől megtört, komoly tekintete távoli pontra mered. A gömöri karakter, életérzés, a föld és az ember egymásrautaltsága kiegyensúlyozott egységben jelenik meg ezeken a rajzokon, eddig meg nem fogalmazott módon, egy eltűnt világ utolsó üzeneteként.

Az 1968-69-es *Dereski feltámadás* pasztellel színezett szénrajzán is a harsonás figura viszi a megváltás, a szebb és boldogabb lét hírét. A mű a festő szülőfaluja iránti

Dúdor István: Támaszkodó gömöri paraszt, 1970 k., szénrajz

szeretetét sugározza. Szinte óvón burkolja be a tájba a falut, s a képmező alsó közepén helyezi el. Az egész képen végighullámzik a kék pasztell rajzolata, s legfelül egy fehér foltban jelenik meg a hírvívő. A festő messianisztikus gondolkodásának első jelei bontakoznak ki e kép eszmei hátterében.

A gömői parasztember figurája hol egész alakos megfogalmazásban, hol pedig csak markáns, kalapos, karakteres fejként van jelen a gömői táj ábrázolásain. A *Végnélküli ember* (1982, tempera) címadója a majdnem monokromatikus színvilágú tájban, csonka fák között, sejtelmes úton bandukol a néző felé. Valahol mögötte, a távolban fehér sziluett körvonalait jelzi az égbolt. A téma túllép önmagán, imaginárius töltésű. Hasonló kompozíciós felépítéssel készült a *Gömör II.* című, 1978-as olajkép, bár itt Dúdor megfordította a téma tartalmi képletét. A konkrét gömői tájba helyezi a képsíkból kifelé tartó, kalapos, sejtelmes figurát, akit az utolsó pillanatban örökített meg a művész szeme, így még részese a természet-összecsapó erők játékának, drámájának.

E témakört az 1987-ben készített tusrája, a *Gömői paraszt anygallal* című kompozíció zárja. A gömői ember karakterisztikus feje fölött megjeleníti a festő légies, szárnyas, glóriás alakját, megteremtve ezzel hovatarozásának, hitvallásának, elkötelezettségének emblematiszimbólumát.

A *Prágai Képzőművészeti Akadémián* eltöltött hat éve alatt (1973–1979) megszűntek a megélhetési gondjai. Fizikai léte védettséget élvezett **František Jiroudek** professzor atyai oltalma alatt. Rendszeresen dolgozott. Nagy élvezettel ismerkedett az emberi anatómiával és a csendéletfestészet nyújtotta lehetőségekkel, a nyári festői gyakorlatokon pedig a közép-csehországi vidékkel, a kladnói munkásokkal, az ezüstös csillogású jizerai hegyekkel. Szerették, becsülték Prágában, munkáját elismerték, mégis magányos volt. Erről így vallott: „*A magányosság összetételében az objektív igazság. Csak művész képes rá!*“

Sok barátja volt, de szellemi társra Bacsikai Béla halála után nem igen talált. Egyik önzetlen segítője **Duray Mik-**

lós volt, aki már a hetvenes évek legelején megérezte, hogy Dúdor István erőteljes művészi ígéret. Ő volt a mecénása. Segítette útját a prágai Képzőművészeti Akadémiára. Ő kereteztette be diplomamunkájának képeit, s kezdetben adjusztálta kiállításra szánt alkotásait is.

Dúdor István Prágában nem sok helyre járt. Élete az Akadémia festőműtermei, a kollégium, a Kampa-szigeti művészsöröző, a Malá Strana-i borozók között zajlott. Szeretett az éjszakai, kihalt utcákon járni, a fényekre, a formákra figyelve. Szeretett Prágában élni, de a város panoramatikus sziluettjeit csak kevés műve őrzi. Ezért is nagy érték a művészettörténet számára, hogy előkerült 1976-ból két érzékletes módon sárga papírra vetett szériarajza Prága hídjairól.

Ritkán volt virágos kedve, de ha egy rövid időre mégis, rendszerint tavasszal, áprilisban és májusban. Ilyentájt még többet járta a természetet, s csavargásából kötegnyi mezei virággal tért meg. A dereski fazekasok által készített korsókba rakta őket, s különösebb rendezgetés nélkül megfestette a csendéletet. A kép elkészülte után a virágcsokor ott száradt el a széken vagy a műterem asztalán, ahová tette. Hosszú ideig gyönyörködött a széthullott, elsárgult levelekben, virágszirmokban. Virágcsendéletei a lelkében megbúvó harmóniaigény kifejezői.

Képei az ember mindennapi életében megjelenő költészetéről szólnak. Komplementer színekre épülnek a kompozíciók, szerkesztésükben egyediek, a téma túllép a festői vásznon. Egy motívum, mint például egy drapéria, fonnott kosár, kilóg a képből, s valódi léte valahol másutt folytatódik.

Prágai kollégiumi szobájában születtek meg a *Dereski festő* kompozíciói, az *Angyalfestő* motívumok, a hármastestű alakok elemei, a megfeszített Ember-Krisztus és az ablak motívuma. Mindezek a képi jelek az elvágódását jelzik, képzelő, teremtő szellemének tágabb teret biztosítva. E motívumok élete utolsó szakaszában fokozott intenzitással vannak jelen műveiben. 1986 tavaszán és nyarán ontja magából a gömői táj konkrét ábrázolásait, elvéhez hűen, amit egy rajzának hátlapján jegyzett fel: „*Nulla dies sine linea*“ (Egy napot sem vonal nélkül). Az év második felében szűkebbé válik művészi ábrázolási köre. Egy-két kivétellel (ilyen az utolsó csendélete vérvörös drapériával), visszatér az emberi egzisztencia kérdéseinek felvetéséhez, a gyötrődő, ülő krisztusi alakú ember, a keresztre szegezett ember, a *Don Quijote-figura*, a *Szárnyaszegett angyal* és az *Utolsó vacsora* sajátos megfogalmazásaihoz. Szimbolikus elemként felhasználta mindazokat a tárgyakat, amelyekhez köze volt: ecset, paletta, váza, tányér, pohár, macska, kutya, holló, radar-szemek. A lemeztelenített valóság, a tragédia előérzete van jelen ezekben a kompozíciókban. Megdöbbenéssel áll előttük a szemlélő.

„Hogy lehet az, hogy végülis emberek között ide ér az ember.“

(1998)

Dúdor István: A Kampa-szigeten, 1976-77, tus, ecset

Dúdor István: Festő és modellje, 1981, ecsetrajz, papír

A. Marton Gyula

A Festő

ahogy kívülről látod a gyönyört
minden eresztékeiben befogad nőd öle és testéből
kicsi pipacs-fejecskék bólintanak:
most!

úgy szólok most szépen, tisztán
ahogy a Rengetegeken áttör a Hideg Fény
és arccal homokba buksz ugyan
de már
tisztulsz és madárméz csurran homlokodra
Szülőfölded
mint Kereszt
kiált üvölt röhög és kísér
fogja a kezed
Kezeid

*

Nem is álomtestű angyaltest foglalta el méltóságos helyét. Később egyre többen voltak, és lebegtek, úsztak lehuny szemében. „Később“. Évek múlva is félve, belső remegéssel beszélt erről az éji eseményről. Nem is mondta, inkább hörögte, buktatta ki magából a félelem, a döbbenet szavait. Az angyaloknak inkább szép férfiarcuk volt, és ettől még riasztóbb volt e névtelen élmény. Mert

nem álom volt.

Utcán ment, járókelők léptei ölelték magába cipőjének lomha suttogását. Terek hosszú padsorain színes ingekben pompázó külföldiek. Kattogó fényképezőgépek, szökőkútban cigánygyerek.

Kopogott halkán. A bejáratit rugdosta. Csokrait várótermek kövén hagyta. Az angyalok is így érkeztek, akkor, azon a csillagatlan éjszakán. Veronikánál egyszer Krúdy Álmoskönyvébe bújott. A betűrendes útmutató után gyors keresésbe fogott. Lapozott, és félt. Nem talált magyarázatot. Mikor a könyvet Veronika kezébe adta, kedvese másik kezével arcát érintette. Kedvesen, emberin.

Valahol egy szökőkútban sötétbőrű emberke fulladozik. Kőbe-vízbe zárt teste rándul, és mégis túléli a hirtelen jött rémséget. Ebből nem lesz tömör híradóanyag. A világ is fulladozik. Az élők álmaikban szeretik immár elmondani vágyvillamosaik hidegvas történeteit. Szeretnek. Vágyanak. Nincs esélye a halálnak.

*

Csendesen, illedelmesen elkéredzkedett András bácsitól. „Nem megyek messzire. Hozzak magának is valami finomat az üzletből?“ De már indult is. Az aranysárga táblák és a kertek végei között kanyargott lefelé a poros. Szemben, mint nagy meseóriás, nézett rá Ispánmező dombarca. Haja erdők, arcvonásaiban a mezők, rétek mosolyogtak és apró földművelők, mint a szája és szemének fényei. Magyarok, szlovákok, békében.

A kicsi kocsmában és az apró üzletben testvérek. Lajos és István. Nagyon szomjas volt. „Piros limonádé van.“ – mondta a kocsmáros. Fehér köpenyben volt, és mintha... Igen, nem volt mersze odanézni. Félt a látványtól. Egy lélek sem sehol.

„Nyitva van az üzlet is... A legyek miatt csukva az ajtó.“ – szólt csendesen. Két mankó a szék mellett. Az üzletben rend, kézzel írott árcédulák, a boltos egy lábbal erőteljesen lép. Nem várja a másikat. Sopronban, a kórházban maradt.

Szaladt, sietett föl a kaptatón. Behunyta a szemét. Most látta, ami fájt. A fehér köpeny fölött a csillogó, fényes mellett gödröcske, számárok csillogott. „Milyen szép látni.“ – hallotta a szívét.

*

meseerdők manói ujjacskáikkal
körbe karolják ujjaim ahogy hozzád
érek és egy Hatalmas Átugorhatatlan Máglya
fényeiben
ragyog
útjaim

minden köve
 kavicsa
 oszlopa
 út menti fák
 ahogy át akarom ölelni őket
 mint jóságos tett maradjak meg
 mindig az Emlékezetben.

*

Az Álom a két falu között a poros úton valósult meg a
 gyermekben. Az óriások világa, a felnőtteké nem csöpög-
 tetett mézet piszkos-dolgos tenyerébe. Láta, hogy a ter-
 mészet, amelyben e falvak, mint madarak fészkei helyez-
 kedtek el, jóságos. Láta a sok munkát.

Ahogy arca néha András bácsi karjához ért, nagyon jó
 érzés volt. A táltosok lassúbbodtak, és az árnyak megnőt-
 tek. Megnőtt a világ a mai napon, és örült, felszabadultan
 rakosgatta apró ajándékait iszákjába. Deresk határában
 újra felgyorsultak a paripák, megéreztek a hazai, friss
 széna illatát, az ismerősök ujjukat kalapjukhoz emelve
 köszöntötték őket. András bácsit mindenki ismerte. Haza-
 értek.

*

az utcák a Templom előtt érnek egymásba
 lánc lánc eszterlánc
 az imádságoszlopok között
 mint virágindák
 házakat családokat
 összeölelő fonatok
 ezernyi kicsi és markos kéz alkotta
 falum Deresk

lánc lánc eszterlánc

kinőttem az utcáid
 de kiskertjeid szirmaiból
 hörpintem
 lépteimet
 tisztító
 vigyázó
 figyelő
 akaratos
 harmat-könnycseppjeid

valahol így hordom

én
 gömöri díszem

láncom-

lánc lánc eszterlánc

Láng lángok tánca

lánc lánc eszterlánc

*

A fiú sírt, és a tanító komoly arccal nézte a sovány,
 magas ifjút: „Ellopták a tolltartómat“, mondta, és a taní-

tónak is elszorult a szíve. Régen voltak ilyen fadobozok,
 dobozkák, melyek kincstartalma rekesz és gátlás nélkül
 kavargott, zörgött a táskában. Sötétkékes zugaikban egy
 kicsi kitörött ceruzahegy, tollpihe, gyurmarögöcske. Már
 édesapja is úgy kapta nagyapától, aki mindig a háborúról
 és az asszonyokról beszélt. Az asszonyokról, akik elhagy-
 ták és azokról, akiket ő hagyott el. Halkan beszélt és csil-
 logott a szeme.

Ivan ezekben a hetekben édesapját egyre izgatottabb-
 nak látta, érezte. A nagypapa háborút idéző izgalma láta
 újra megelevenedni. A rádióban Kubáról, Kennedyről,
 Castróról beszéltek.

„Olyan kicsiség... Az én fadobozkám, az én tolltartócs-
 kám, amelyben mindig hiányzott valami“ – rebtent föl
 benne a szelídgalamb gondolat, pihéivel könnyeibe érve
 Ivannak.

törzsöd aztán férfi
 de lehet asszonykezek
 faragják
 éles késsel
 kicsi baltával
 házi szerszámokkal
 többágú díszes talpacskába
 de most még
 Ágaidon
 aransárga tombolás
 a Fák Utolsó Levelei
 raknak
 Fészket Nyitott Barlangocskákat
 mindenhová
 hol szem, szerelem,
 álmodozás van

*

„Akkor megint csak vacsorára jöttök meg, ugye?“ –
 kérdezte anyja, oldalt nézve a párolgó krumpplihásabok
 közül. – „A szakadéknál vigyázzatok, és jó legyél!“ A két
 Bacsikai fiú szinte kórusban zúgta: „Ne tessék félni!
 Rajzolni akarunk, mert a fákat, a dombokat nem lehet
 hazahozni. Csóóókolom.“

Bandukoltak a dombok közé, a fákat érintette már
 tekintetük, és madarak köröztek fölöttük.

Váratlanul és szelíden érkeztek a jövő képei, mint
 filmkockák; csak egy leheletnyi suhanás... Szép, erős
 kilincset markolt ujjai között egy pályaudvaron. Érsek-
 útvár lehetett. Utazott. Senki nem kísérte ki, és senki nem
 várta. De az emberek csillogtak. Iskolás emberké siettek
 egymásba kapaszkodva, megbátorodva, hogy többen
 vannak, mint a külön-külön, mindegyeszáligmagukbaros-
 kadó felnőttek. Láta, hogy a fák a szélben bozontos
 koronáikkal egymásba bújnak és ölelkeznek. A szélcsend
 maga volt a vágy, az újraölelés gyöngéd vágya.

Deresk házainak már csak a füstje mutatta a helyet,

ahová sötétedés előtt vissza kell térniük. „De ha eltévedünk... Nem, azt nem szabad!” – gondolta. A három leendő férfi egybeolvadt a gömöri dombok színes lankáival. Néha erős fákká változtak, aztán egy pillanat alatt fény-sugár lettek, amely áttör a soklevelű mogyoróbokrok lombjain. Állandó zsongásban közelítették meg céljaikat. Először Béla talált megfelelő helyet. Készült a vázlat, és István lekuporodva figyelte az első vonásokat.

„A kezdetek. A hajnalok bíbor, pipacsvörös fényei. Mint a tenger, amikor átömlik a látóhatáron, és benne a felhőfoszlányok, a még vaksi felhőállatok, benne az Örvényben, a felkelő Tűzben.” – érezte.

Azt is, hogy egyszer kilép a dereski dombok közül, megércesedve, és festőállványa a műteremben várja majd gazdáját végtelen napéjegenlőségeiben.

*

akkorra a szomszéd Sanyival már nagyon sok lapos és szerintünk házépítésre alkalmas követ összeszedtünk

az udvar kietlen szögleteiből és óvatlan (számunkra meghitt)

Hosszú pillanatokban a Kút mögé

hordtuk

egy kupacba

azt hiszem

valamikor a 80-as évek elején

láttam egy könyvüzlet kirakatában a mesék könyvét:

Tündérkupac.

*

Színes gombolyagok mindenütt. Hetek múltak el, és a ruhakupacok alig-alig fogytak. A szomszéd néaninek az olló már véresre dörzsölte az ujját. A gyermek is segített, ő is ott akart lenni. Még a szövőszék építésénél is. Az iskolából nem maradhatott ki, de minden percében otthon járt, a szép futószőnyegekénél. Csendesen dolgoztak, mint szelíd méhecskék dongtak a színek gomolygó kódében.

*

vázlataimban

a fonalak a kötődések

a hajtinccsé összegöndörödő

szerepetgombolyag

valahol láthatatlanul

felragyog majd

halálom után

*

A falu, az emberek, a tarlók lüktető vércseppjei maszalták a fehér lapokra a maradandót. A mű, ugyanúgy, mint a gyermek születése, fájdalom is. Elbúcsúzik az édes, lágy buroktól, amelyben született, erősödött és kezdéjét. Hidegben, fagyban, tejben, vajban, óhajtván a má-

mort és lehajtott fejjel, amikor szégyenkezni kell. A lehajtott fej nem megalkuvás és menekülés a valóság elől. A lehunyt szemek is lehetnek források. Forrásai az örömmek és a kínzó fájdalomnak. A könnycsepp, amint elhagyja a lehunyt forrást, és forró útjára csordul. Óh, ember! Száritottál már fel égő száddal könnyeket? Simogattál már zokogó, remegő testet? Érezted már, hogy meghasadsz? Mert szeretsz, és nem kell a tested önmagadnak immár.

Lépcsőn

le

VELED

kezedben

kezem

vigyázz

lépteiden

gyermekeink

néznek

RÁNK

kezemben

kezed

Édesanyját nézte, de a nagy, fehér vászonterítőre hullt halványkék jelet látta. Tegnap szedegette a csokrot; válójában legigazibb, legvéresebb díszje az ujjai voltak, amelyek átölelték a zöld szárazakat. A gyökerek a ragaszkodást, a száraz az erős lábakat jelentették neki. A virág meg? Ráadás. Végtelenül szép és izgalmas, mint egy csók, egy ölelés. Készülődött az útra, amely újra kedveséhez vezetett, a városba, ahol egykoron Klapka úr tartotta a rendet, a fegyelmet, a kardot és a reményt. Az emberekben a Nagy Folyó északi partján. Anyja mozdulatai, mint vers rímei zengtek benne. Egyszerű volt és mégis angyali. Angyalkás. Kicsi angyalka volt a Jel is a vászonterítőn.

*

Éreztem, hogy K. ujjai erősek és a sirályok szárnyai-éval rokonok. Tenyerének mindig volt egy jó meleg barlangocskája és ő hagyta: keressem meg. Halkan mentünk, a sötét utcákban az ő léptei irányították a ritmust, az irányt a célunk felé. Szabad kezemmel az utca bokrait üdvözöltem, ilyenkor ujjai megfeszültek, lágy bilincsbe zárták az enyéimet. Halkan beszélt, miért erre megyünk, és hogy örül nekem. A felvonó ajtajából mentünk még lefelé pár lépcsőfokot. Nehéz visszagondolni, mert a szív nehéz. A szív kegyetlenül, mérhetetlenül nehéz tud lenni.

*

Nagykabátját óvatosan, béléssel a föld felé, a mohás kisszigetre terítette. Ujjait széttárta, és halkan beszélt a fekete posztóhoz. „Majd ha érzed, hogy vágyaink patanásig feszültek, ha az övé és az én testem már egy, akkor majd betakarsz minket feketeposztó ujjaiddal, cimborá...” A közeli diófák levelei zizzenésükkel, vastag törzsükkel csalták a festőt magukhoz. Közéledett. Az avarszőnyegen

lassan lépett, és érezte, a fák örülnek, befogadták. A nap-sugár átbotorkált a levelek résein, testén fények csillantak, halkan dúdolni kezdett. Aztán Veronikát szólította halkan.

Félek
mert a szerelemben
nem szabad
bántani az ölelő
testben
a sziporkák lágy ívben
drágán
szórják csillagaikat
öled
hullámaiban öreg
csónak vagyok
csókolj te asszony
forró
szerelmes combjaid óh
szoríts

*

Anyja barna kezének csillogó pihéin csillant a fény, fülében a szó: „Vigyázz rá, ne dőljön el... A buszhoz majd én viszem.“ Halkan csukta az ajtót. „Apád hátul van, menj!“ A rajztábla eldőlt, a tyúkok riadtan rohantak az Ismeretlen Ellenség elől. Az utca csendje fölé a madarak csivítje épített boltívet. Az ős színes eresztékeiben ott ragyogott a felfűzött paprikák pirosa, az iskolatáska, a sétáló szerelmesek szemérmes pírja, a szüret édesgömbölyűi, mind.

Néptelenül teli volt az utca. Ahogy elporzott a busz Tornalja felé, még sokáig integettek a barna anyakezek. Csillogó pihéikkel.

Kövesdi Károly

Odaszegezettek

(Dúdor István: Társaság)

De fura népség: ülnek a padon,
egy, kettő, három alakok.

De fura pad, kínszék, örömderes,
körül morajlás, habos, leveles.

De fura nézés: ki tartott szeget
s lendített kalapácsnyelet?

De fura népség: három bús madár,
csőrükben szeg, karmuk közt kalapács.
(1980)

Bettes István

Reflexiók 3 lassan sárguló levél kapcsán

1.

Vonulásaink, vándorlásaink, kiruccanásaink, hányattatásaink és megpróbáltatásaink (ama bizonyos nyárs-polgári „Pro probitate“ címén-ürügyn) sehogysem végződhetnek valami nagy nyakkendőss happy enddel... Pistám, a végzetes példa erre éppen Te magad lettél úgy 20 évvel ezelőtt.

2.

Majdnem öt évig szövögettük indítványodra a tervet, hogy egy szép napon még ellátogatunk a száztornyú városba, körbesörözzük bohém művész-diákéveid emlékezetesebb helyeit, felkeressük Karmazint a tanszéken és még Jiroudek mestert is meglepjük orvul vidéki nyaralóhelyén. Ez bizony ugyancsak nem jött össze... Pedig már közel volt, de hát: Tornalja, Centrál, Kajo, házipálinka, buszmegeállós, cigányok, ruszlik, botrány, katasztrófa, förtelem, aljas és végzetes tragédia. Fokozni nem igen lehet, haladja, nincs mit hozzáfűzni...

3.

'87 februárjában Pozsonyban utolsóként azt hiszem, én nyitottam neked ajtót. Azt nem állítom, hogy már végképp senki sem adott volna szállást (nehéz, vívódó természetedre való hivatkozással), ám sokszor magam is megtapasztaltam kiszámíthatatlan barangolásaink alkalmával, mikor úgy rajtaütésszerűen egy-egy kedves ismerős lakásához, házához vagy intézményéhez vergődtünk, hogy azt mondtad, kaputa! – többet én már ehhez vagy ehhez sem csöngetnék vagy kopogtatnék, még ha hívnának se tenném be oda a lábam... Hiszen kintről nagyon is jól látszott, hogyan kapcsolják le hirtelen a villanyt, nagy gyorsan talán még az ágy vagy a dívány alá is elbújnak, hogy megússzák a tépelődő festőt költő barátjával, s így óvják-mentsék hitványka (amúgy igencsak művészetpártoló) szocialista-kispolgári családi nyugalmlukat, békességüket, szűkölő-hunyász egzisztenciájukat.

4.

Váratlan látogatásod emlékezetes utolsó napját – kissé rendhagyó módon –, a „szépművészet“ egyik fővárosi „temploma“ meglátogatásának szenteltük. Két Staropramen legurítása után benyitottunk hát akkor a pozsonyi Városi Galéria Mirbach-palotai kiállítótermébe. Pár évvel korábban itt volt szerencsém hozzáértő kalauzolásoddal végignézni **Jakoby Gyula** mester kiállítását. (Ennek a hatására kerestem fel később személyesen is Kassán.)

Ám láss csudát! '87 februárjában ugyancsak rendszerhű kiállításnak lehettünk szemtanúi. A címe ez volt: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom szlovák képzőművészek alkotásainak tükrében. Rádás csupán, hogy ez meg még hatványozottabban a rajtunk kívüli egyetlen

látogató, G. festő elvtárs, a Képzőművészeti Alap elnökének a szeme tükrében teljesedett be igazi fénnel. Ettől voltál aztán egészen a plafonon és éltetted nagyokat szökelve szlovákul a VOSR-t. Kor-paródiaként ilyen figurával húztad be utoljára dereski műtermed ajtaját. Ez is kapta...

5.

Hátralévő kevés idődet vidéki visszavonultságban töltötted, legfeljebb ha lementél Harkácsra vagy Tornaljárásra. Tusrajzaidat és képeidet arrafelé szinte képtelenség volt méltányos, tisztességes áron pénzé tenni, hiszen otthon jóformán amolyan „falubolondjának” néztek, amire tehetetlenségben cinikus, jópofa bohóckodással még alaposan rá is játszottál néha. S hogyha már mindenképpen lúd, akkor legalább legyen majdnem ingyér... 20 korona a tus, egy-egy pasztell, akril vagy olaj talán még százat is megér! Mindegy. „Az ember a végén...”

6.

Mindig szenvedélyesen érdekelt minden, ami a valós életben és a kortárs képzőművészetben (bár ezt a szót mesterkéltsege, a művészettörténészeket pedig nyakatekert tudálékosságuk miatt nem szeretted) történik, ezért kellett állandóan a legfrissebb katalógusok. Tudni akartad, hogy vannak, mit csinálnak a „kartársak”, hol és mit állítanak ki, szóval vidéki elzártságodban is szeretted volna mindig kontextusban lenni. Hiszen ez volt az, amire rátetted egyszeri, megismételhetetlen életed, mert ezt csak így lehet, csak így lehet érvényes és hiteles, kizárva mindenféle-fajta apró kis magalkuvást a különféle elvárásokkal. Mindezt másoknak még úgy-ahogy meg is bocsátottad, elnézted azoknak, akik családjukra, megélhetésükre hivatkoztak, magadnak azonban soha. Itt nem volt kegyelem. Akkor inkább már a lepusztulás, mintsem a „Nagy Igazi Művészi Alkotásokat” cizelláltan bújtatott, tendenciózus, mesteri szocreál metszetek bevetése árán is kiváltani az érvényes és hiteles fennmaradás érdekében.

7.

Édesanyád mondta el nekem később, hogy „kivégzésed” előtt pár héttel az egyik szomszédos községben teljesen véresre vertek, azzal az ürüggyel, hogy hiszen Te már majdnem mindig csak Krisztus-képeket festesz. Lehet, hogy valaki, vagy valakik tudatlan páriákat uszítottak ellened? Nem tudom, ez már nem bizonyítható. Akkor a helyi iskolaigazgató barátod adott rád tiszta inget, még így mehetél vissza Dereskre...

8.

Egyik emlékkiállításod katalógusában olvasom a személyeddal és alkotásaidal is túlfűtött buzgalommal és odaadással foglalkozó F.V. művészettörténész megfogalmazásában „Befejeződött egy újabb életpálya, s végérvényesen kiegészült a triász: Szabó, Bacsikai, Dúdor. Egyként vallották, hitték és tették, hogy egyetemes, igaz művészetet lehet teremteni a provincián is, Nógrádban, a Med-

vesalján és Gömörben. A lezárult életpályák igazolják hitvallásukat. Művészetük az egyetemes magyar kultúra részévé vált. Sajnos a jelenlegi magyar kultúrpolitika alig vesz tudomást erről.” „Sajnos?!“ Ezt még megfejelném egy szállóige-szerű **Kosztolányi** rímmel, mégpedig: „Csodálkozol a kokainistán? Gondolkodj el az okain is tán!” Persze, hogy Dúdor komolyabb helyeken (Prágában, Budapesten) is szeretett volna megmutatkozni alkotásaival, hogy megmértessék máshol is, ne csak a provincia eldugott falvainak kultúrházaiiban, múzeumi folyosóján vagy ifjúsági klubjaiban. Távol állt tőle, hogy bármilyen szinten önmaga ügynöke, szószólója, újabban menedzsere legyen. Ennek ellenére '86-ban mégis sikerült őt elcsalnom Budapestre, hogy felvegye a kapcsolatot a művészetére fogékony és nyitott **Nagy Katalin** művészettörténésszel, **Kondor Béla** későbbi monográfia-írójával. A felvidéki képzőművészek feltérképezésére megítélt ösztöndíjjal már az akkori magyarországi kultúrpolitika is támogatta, hogy legtehetségesebb alkotóink integrálódjanak az egyetemes képzőművészet értékrendjébe. S hogy min bukott meg az egész? Talán nem is kell mondani, hogy az emberi kicsinyességen, féltékenységen, parcellázáson, kisajátításra. Hogy X alkotásai az én kizárólagos hatáskörömbé, Y életműve, elhelyezése, besorolása, katalógusainak összeállítása, kiállításainak megrendezése pedig egy „jogutód” kolléga hatáskörébe, asztalára tartozik. Így érthető aztán, hogy lényegében kútba esett a kolozsvári gyökerű, felkészült budapesti művészettörténész ösztöndíja és minden erőfeszítése, mert gyakorlatilag nem tudott a felvidéki alkotók és művek közelébe férkőzni, hogy azokat aztán a későbbiekben mérték szerint besorolhassák a az egyetemes magyar képzőművészet értékrendjébe. Költői kérdés: hogy ihasson mindenki akár a legtisztább forrásból is, ha békák ülnek a kövön?

*

1. levél

Kedves Pista!

Deresk, 987.V.3.

A kurha életbe! Szóval itt ülök e vasárnapi reggelten (sic!), tele ezzel-azzal – étellel, halállal. Neked próbálok írni, mert úgy látszik, az emberek másfelé orientálódnak, de ezen már nem lehet csodálkozni, így van már ez – legalábbis a legutóbbi hipotézis szerint – legalább 200 000 éve. Lehet, hogy nem jól hallottam, na de annyi mindent hall manapság (is) az ember, hogy úgysem érdekes, ill. úgyis tudatlanul halunk meg... Hát igen, talán Kierkegaard is érdekes, habár ezért manapság itt nem aggasztanának díszjelvényt a melledre. Talán Évától hallottál „szerető N. szép Évától” „odüsszeusi” utamról, és hogyan „tartott fogva Kirke”-ként, na de szerencsére ő (vagy szerencsétlenségére) másképp látja a dolgokat, de az is lehet, az én szerencsétlenségemre, na de minden jóban van rossz is, habár azokat a napokat nem kívánom senkinek, volt tehát, ahogyan volt...

K. A. is jelezhetett a Komáromban történekről, vele bizonyára találkozol, esetleg másokkal, Alex miként tűnt el, lényegében nem is tudom. Azt viszont nem tudhatja ő sem, hogy jártam Szerdahelyen. Sz. Laci megígérte, hogy április valamelyik hétvégén (május 3 van!) eljön(nek) Dereskre több dolog miatt. Először H.-t említette, majd valamelyik orvos barátját (nem írta, kiről van szó), de elhallgatott, nem ír és főleg nem jöttek. Egy időben írt, apámnak is, küldött 500 Kcs-t, legyen miből élnem, szóval katasztrófa na. Gondoltam, most e három munkaszünet alkalmával eljön, de semmi jel, hír.

Jó ez a „kollektív magány“ a munkára, lehetne itt dolgozni, de „élni kell, élni kell“, bizonyára érted, mire gondolok. Itt nincs Gažovič, nem ordítok a szocialista realizmus miatt, a VOSR-t festem (festeném) nincs TV (pedig tegnap a prágai Nemzeti Galéria igazgatója, volt tanáromnak volt műsora), nincs kontextus. Nem látok művészeti folyóiratokat, a postámat se kapom, de nem sorolom tovább.

Pista, hallom – a rádióból –, hogy Budapesten több érdekes kiállítás van-volt. Nagyon kérlek, írd az Imrének. Vagy talán jobb lenne Luszicának telefonálni (neked onnan könnyebb, és én még a címüket se tudom), hogy szerezzenek katalógusokat ezekről a kiállításokról. Ezekről volna szó, amiről tehát tudok (lehet, nem pontosan írom a kiáll. címét): A kortárs magyar képzőművészet (festészet?) Kortárs jelenkori brit művészet. A fiatalok stúdiójában Koncz nevezetű művész – ezt is nagyon hangoztatták, a másik nevét nem tudom, Luszicza bizonyára tudja.

Egyszer a fiatal művészek klubjában volt ott egy Koncz (Koncz Zsuzsa testvére), nem tudom ő-e, de érdekelné a katalógus. Tudom, Magyarországon drágábbak ezek a dolgok, de valahogyan megfizetem, vagy ott, de hisz járnak ide is, ezt nagyon hangsúlyozd és nagyon remélem megteszik ezt nekem(ünk).

Már hetek óta nem jelentkezik senki, főleg Sz. aggaszt, ismert képeket is hoznának (képeimet Somorjáról), mert O., ill. a Múzeum tudna vásárolni.

Így hát ideges vagyok. Most segítenének azok a katalógusok, nem tudom miért, de úgy érzem. Itthon létem alatt csináltam azonban egy-két dolgot. Olajat, rajzokat, összevissza úgy vagy ötven dolog, no de most a mennyiségről írok... Hát ne haragudj ezekért a zaklatott sorokért, nem tudom, hogy meddig vagyok itthon, de hová mennék és miből? Jelentkez hát, és üdvözlöd a „körtársakat“, ha még emlékszik valaki egyáltalán rám. Anyám Szármában van a kórházban, „E. férjénél“, de oda se tudok eljutni, még a buszra sincs pénzem. Mi van veled? Dolgozol? Zalán hogyan fogadta a verseid? Szóval mindenről új,

Szevasz Pista.

DRŽKOVCE, 52 98262 GEMERSKÁ VES

2. levél

Szevasz Pistám!

Deresk, 987. V. 24.

Bizonyára azóta már megjártad Komáromot, Budapestet. Nem jelentkeztem; lejárt az útlevelem, olyan izgalomba tudnak hozni ilyen dolgok, hogy na... Most „Sebők Guernicájához“ nem mondok semmit, én is valószínűleg egy hosszú esszé-eszmefuttatásba kezdenék, de minek? Esetleg majd szóban, na meg tudod, hogyan van ez... Megkaptam a fényképedet is, igen, dereskis (is), de engem valahogyan Szinnyei Merse Hóolvadására emlékeztet – talán ismered. Már vagy két napja kapingálok ismét valamit, tudod nem könnyű, remélem a zádori kép is megéri bennem, de néha olyan kurva dolog ez a festés, szóval teher meg kín, de annyit beszélünk már erről. Pesten bizonyára sok érdekeset láttál, vettél és találoztál emberekkel is. Örülök, hogy írt Zalán neked, látod mégis vannak ILYEN emberek is. Különben hallottam valami paródiát versére a rádióban. Végül is kikkel találoztál? Sajnos Sz. Jenő nem küldte el a mai napig az 5 kg-s katalógusokat (vasárnap 24. van), tudom, túl lassú ő, de ilyenkor nagyon dühös tudok lenni. Sz[iget] nem tudom, hogy mit mondhatott a telefonba, nekem még egy lapocskán se jelzi, hogy mi történik. Ugyanis úgy érzem, néhány kép „kulcskép“ volt (már amit elvitt), és le kellett volna belőle adni kiállításra is. Sajnos ő is azt hiszi, hogy levegőből is megélek, immár két hónapja vagyok lényegében szüleim nyakán – baszná meg a kurva bűdös élet – 37 éves koromra. Tudhatod, milyen érzés...

Nem akarom én, hogy „Sebarteszem“ legyen, én se vagyok Pikaszov (azbukával írva), de azért mégis.

Hát ücsörgök itt szomorúan e vasárnapi délutánban, délelőtt dolgoztam, de most (is) kellene csinálnom. Hát Pista, röviden ennyit. Tegnap és ma délelőtt írtam én Neked hosszú sorokat, de csak úgy belül, múltkor így papíron is, de széttéptem, az írás se megy, még egy levél-írás se. De hisz látod. Nem tudom, mikor jutok már el arrafelé (Pozsonyba), néhány sort írtam Karmazinnak (a volt tanáregédem, most már docens és osztályvezető), hogy küldjön katalógust(sokat), nem tudom, válaszol-e. Jiroudektől vette át az osztályt, Jiroudek már nem tanít. Oda is el kellene menni már, mit szólsz hozzá? Hát szia, üdvözlöm feleségedet, a gyerekeket (emlékszenek még rám?) és hát aki még ismer. Valami mást (is) akartam írni, de forrongnak a kikíváncozó képek, na és a vászon is csak vár...

Én meg várom válaszodat, talán „többet tudsz rólam is“, hisz kéznél van legalább egy telefon.

Maradok szeretettel Dúdor Pista.

U.i.: Van egy „udvarlónóm“, de ez (se) házasságra néz ki. Ő már volt itt vagy háromszor, én egyszer nála Tornalján. Gynek hívják. E. még mindig szép, a férje meg féltékeny. Most szívesen mennék Tornaljára, pénz híján nem tehetem, így is a múltkor is Gy. „tartott“ el. Bizonyára megérdemlem...

Meg most jó lenne egy sör is, de itt, Deresken? Még vizet se adnak. Bizony ilyen is egy festő élete...

3. levél

Nagy Katalin művészettörténész Bettes Istvánhoz címzett levele (Budapest, 1989. július 26.)

Kedves Bettes István!

Ne haragudjon, hogy megvárattam válaszzal, de egy kis időbe tellett, amíg megtalált levele, s az igazság az, hogy én sem siettem a válasszal, mert éppen egy ösztöndíjkérelmem elbírálását vártam, amelynek témája összefügg kicsit a Jakoby- és Dúdor-hagyaték földolgozásával. A tématerveimet végül nagy örömmre elfogadták – e szerint egy esztendő alatt el kell készítenem a felvidéki kortárs magyar képzőművészet vázlatos térképét. Elsősorban informatív szempontok vezérelnek, amolyan kislexikont szeretnék összeállítani. A Képzőművészeti Alap e munkát, mint adatbázist tudná hasznosítani, kapcsolataiban fölhasználni.

Dúdor halálhíre nagyon szíven ütött. Egyszer találkoztam vele, de azt nem felejttem el, mert a lénye engem annyira Kondorra emlékeztetett. Nem is egyszer, hanem kétszer találkoztunk, csak egy napon, s két arcát mutatta meg. Délelőtt a Galériában kedves, udvarias, tartózkodó és szűkszavú volt, aztán délután az FMK-ban (Fiatal Művészek Klubja) fölszabadultan az alkoholtól, magabiztos, kemény, de támadó, mint egy sértett vadkan. A budapesti kiállítás, amit annyira szeretett volna, most már mindenképpen csak megkésve válhat valóra. Sajnos, nekem nem volt elég befolyásom, ismeretségem, hogy e kiállítást segítsen, pedig '87 tavaszán elcsábítottam valakit Komáromba, hogy nézze meg Dúdor munkáit, de hiába, nem érezte meg, nem tett érte semmit.

Kedves István, nagyon megtisztelő az ajánlata, boldogan tennék eleget a feladatnak, csupán az idővel állok hadilábon. Az elkövetkező egy évre nem csak az ösztöndíj miatt van szükségem, hanem van egy két esztendőös fiam, aki még nem megy óvodába, s mellette még tanítók is a Szépművészeti Főiskolán művészettörténetet. Tehát, ha még várhat a munka, úgy állok elébe, ha nem, akkor le kell mondanom róla.

Természetesen ki kell használnom, hogy így rám talált, hiszen biztosan tud nekem segíteni a fent említett témával kapcsolatosan. Egy egyszerű statisztikával szeretném kezdeni a munkát; hányan végeztek Pozsonyban szobrász, festő vagy grafika szakon '45 után, s hány volt köztük magyar? Kérem írja meg nekem, lehetséges-e ezt megtudni, kikutatni vagy esetleg könnyebb a dolog, mint gondolom, mert például léteznek évkönyvek vagy egyéb nyomtatványok, amelyekből ezen adatok könnyen kiszedhetők. A következő merész kérésem, ha Pozsonyba utaznék, tud-e nekem szállásügyben segíteni, olcsóbb szállást találni. Nagy segítség lenne, ha felvidéki festők, szobrászok címét meg tudná írni, később biztosan mindenki tudna újabb címekeket adni.

Segítségét előre is köszönöm, baráti üdvözlettel:

Nagy Katalin

Bárczi István

Búvölő

(Pista emlékének)

Virágágyak sün-hátán
merevül ezer tüske.
Rózsákat tép a sátán.
– Ide ne ülj le!

Tövisen csüngő szirmok
töppedt, fekete csücske.
A hold lidércként pillog.
– Ide ne ülj le!

Gesztenye rángó ága
buzogányokkal ütne.
Fakul a szín világa.
– Ide ne ülj le!

Kerítés híz karóba,
vasak, kések ezüstje.
Túlhan van Európa.
– Ide ne ülj le!

Magadba takarózva
elrejtőzni belülre.
Otthont búvölő szóra.
– Ide ne ülj le!

X
X
X X X X X
X
X
X

Tépett piros erekkel
padra, kavicsra, fűre
kis csillagokat festel.
Égig terülve.

Barkóczy Ákos

Absztrakt

„Jöjjön valaki, és törje össze az óráimat! Én túl beképzelt vagyok hozzá“ – kiabált üres műtermében a festő, aki a kétségbeesésig elmerült a terméketlenségben. Neves absztrakt művész hírében állt, egy idő óta azonban abban a rögeszmében szenvedett, hogy számon tartani az időt, ami különös, egybefolyt arcokká plasztikázva horgonyzott vásznain, annyi, mint tükörbe nézni, s azelőtt fogékony szelleme, érzékeny lelke, bátor keze a tehetetlenségig megbénult. Amikor e kényszergondolat rabul ejtette, először minden órát és tükröt eladott a környezetéből, aztán barátai ámulatára megtiltotta nekik, hogy jelenlétében bármilyen órát viseljenek, és képmását sem tűrte meg sehol. Még önmaga számára is rejtély leplezte, micsoda ez a titokzatos összefüggés óra és tükör között. Egy napon aztán váratlanul elvonultak a felhők, egy délutáni álmából ébredve megértette, hogy soha többé nem tud alkotni. „De hisz egyszer szilánkosra törtem az időt – morfondírozott –, szilánkosra, mint a tükröt, amin sehogy sem igazodtam el! Emlékszem, milyen hamisnak és hazugnak véltem régen önmagam. Azt reméltem, kirakhatom majd a széttörött szilánkokból azt, aki valójában vagyok, s most, hogy sikerült újra, másképp összeillesztenem a darabkákat, látom, mindvégig halott anyagon dolgoztam. Azt hittem, legbensőbb éneket bírom szóra, hozom felszínre festményeimben, akár emlékek, vágyak, benyomások lenyomatában, akár egy-egy úgynevezett ideállal való véletlen találkozásom alkalmával, holott sohasem kerültem távolabb magamtól, mint amikor befejeztem egy-egy munkát – igen, mert mindig más és más lettem, és mégis nagy önuralommal valami állandóra próbáltam emelni állhatatlan tekintetemet. Pedig mi mindenné válhattam volna, ha egyáltalán nem veszek ecsetet a kezembe! Művész helyett lehettem volna akár az életem költője is.“

Fabula

Egy gazdag város polgárai isteni erőfeszítéssel és kegyetlen áldozatok árán felépítették a világ legfelsége-sebb monumentumát, melyhez fogható még nem alkotott emberi kéz. Műyük előtt maguk az építők is értetlen csodálatba estek, a világ mind a négy sarkából odasereglett idegenek szívét tisztelet, rettenet és méltóság nyugtázta le.

Egy hódoló zarándok nem bírta némán, és kibukott belőle: „Vad ujjongással fogják porig rombolni...“ Egy városbéli, ki mellette állt, megütődve kérdezte tőle: „Ugyan ki volna olyan erős és örült vagy akkora ostoba, hogy megtegye, és ugyan miért vetemedne erre?“ A zarándok

így felelt: „Te és én, mi mindnyájan – mert már az árnyéka is olyan hatalmas.“

A jövő, amely az embereken belül szilárdan állt már a monumentum építésekor, nem cáfolta rá a zarándok szavaira.

Angyal

A Szépművészeti spanyol kiállításán van egy szokványos szentkép (Murillo-tól), aminek egyik alakja nagyon erősen hatott rám. Egy angyalról van szó. Csak mellékszereplő, mint minden angyal: a kép jobb szélén áll, a közepén ülő fiatal Mária és az ő bal térdénél meztelenül álló gyermek Jézus mellett, s mindkét kezével egy kenyérral megrakott háncskosarat tartva segít neki kenyeret osztani a hálásan (szinte a kép alól) felfelé tekintő három zarándoknak.

Nézd meg ennek az angyalnak az arcát.

Egy tizenhat éves cseléd lány este kibontja kontyát, egyszerű fakóarany haja fáradt-halkan a légnak adja magát, és áthullik csöndes vállain. Nyugovóra térne a dolgozó nap végén, de úrasszonya visszahívja valamiért, és megy, kötenyt-sarut se véve. Lefelé szállt, lefelé tekint. Kék szárnya alélt, de hatalmas; sápadt arca tiszta nyugalom, bágyadt mosolyában a kifürkészhetetlen jóakarattal azt suttogja a durván felé ácsingó emberek fülébe: „Egyetek, csibéim“. Törékeny, ám ha egész lényét megfogná, te reszketnél, nem ő. Ha elérhetné (szörnyen vágyasz rá!), szívet rendítően tudtára jönnél: ez a szép cselédke ősidőktől házat nyújt föléd!

Aldás

Az aggastyán ünnepnapon (vasárnap volt) így beszélt az asztalfőn a többiekhez:

„Ha az elmúlt-megélt 105 évre gondolok – hogy húszévesen miként pompáztam és birkóztam az oroslánokkal, majd várakozásom ellenére később hogyan dőltek mellőlem sírba barátok, kedvesek, ellenfelek, rokonok, mindaz, amit szerettem, vágytam, elhagytam és megtartottam, és hogyan lettem közülük szégyenszemre az utolsó – akkor végigámulva rajtatok, holtak sarjain, gyerekek, nagy csodának kell tartanom, hogy még tisztán láthatok.

Velem az idő már jóllakott.

De Ti szőjétek hát tovább a sorsot, ezt az isteni szóttest, cikázzatot, éljete, és (igen, igen) higgyétek: csak csoda létezik, nincsen más valóság.“

Nagyanyám, 1970, szénrajz, papír

*Dúdor István nagyanyja a fotográfus szemével.
A család archívumából • Majoros Jácint reprodukciója*

Virágzó fák, 1977, olaj, farostlemez

Az egylényegű hármasság (A festő), 1978, olaj

Az Istenhármasság ábrázolása a rákosi templomban (XIV. sz.)

Deresk ősszel a temetőből, 1979, olaj, vászon

Ikaros, 1981, tempera

Utolsó vacsora, 1987, színezett tollrajz

Úton, 1979-80, tempera, olaj

Gömöri festő, 1979, tus, tempera

Virágsendélet, 1984, olaj, vászon

Tűzfa, 1987, kombinált technika

Gömöri dombok, 1986–87, akvarell, rajzlap

Félszárnyú angyal, 1987, tempera, tus, sárga papír

Dereski látomás 1984–85, tempera, papír

Gömöri ballada, 1977, tempera • Zdeněk Malotínský reprodukciója

Gaál Lajos

Gömör természeti öröksége 26. Az Ochtinai aragonitbarlang

Az Ochtinai aragonitbarlang Gömör és egyben Szlovákia barlangjai között különleges helyet foglal el. Ezt egyrészt szokatlan alapközetének, másrészt egyedülálló képződményeinek köszönheti. Míg az előbbit az általában elterjedt triász kori mészkő helyett devonkori márvány képviseli, az utóbbi csoportot a barlangokban jól ismert cseppkövek helyett csillogó aragonitkristályok alkotják. A kettő ötvözete szolgáltatja az egyedülálló jelenséget: a kékekészürke csíkos márvány alapon kiütököző hófehér tükristályok és bokros formájú vasvirágok csodás világát. Ebben rejlik az Ochtinai aragonitbarlang varázsa és világhírve. Hiszen aragonitkristályok, ha ritkábban is mint a cseppkövek, de aránylag szép számban fordulnak elő a világ melegebb égövi, vagy hévizes barlangjaiban. Az aragonit ugyanis a mészkövet általában alkotó kalcitól csak kristályrendszerével tér el (az előbbi rombusz, az utóbbi trigonális rendszerben kristályosodik), egyébként mindkettő kalciumkarbonát. Túltelített hévizes oldatokból általában aragonit kristályosodik ki, de létrejöhet normális körülmények között is, ha a kristályképződéshez megfelelő körülmények jönnek létre. Ilyen például a lelassult vízutánpótlás, amely nem engedi lecsapenni a barlang mennyezetén megjelent vízcseppet, továbbá a megfelelő páratartalom, vagy idegen ionok jelenléte (magnézium, stroncium), amelyek a kalciumkarbonátot rombusz kristályosodási rendszerbe kényszerítik. Ezek a tényezők persze a gömöri barlangokban, de a mérsékelt égöv tájékán is csak igen ritkán jönnek össze, ám megvannak az Ochtinai aragonitbarlangban.

Az Ochtinai aragonitbarlang azonban felfedezése történetével is eltér társaitól. Ugyanis egyetlen olyan idegenforgalmi barlang, amelyet nem tudatos barlangkutatás eredményeként tártak fel, hanem felfedezőit a vakvéletlen segítette a sikerhez, egy merőben más célú tevékenység közben. Ez pedig a bányászat volt.

A Csetnek és Jolsva közt emelkedő, 809 m tengerszint feletti magasságú *Hrádok-hegy* környéki vasércet már több száz évvel ezelőtt ismerték. **Eisele Gusztáv** (1907) szerint az *Alsó Hrádok* vasérctelepeit már ősidők óta művelték. A 12. században már híresek voltak a csetneki kard és fegyvergyárak, **Károly Róbert** idejében pedig Csetnek és Ochtina környékén tekintélyes bányaművelés folyt. A *Felső-Hrádok* vasérctelepeit, ahol a barlang is található, azonban csak az előbbieket kimerülése után, a XIX. század elején kezdték művelni, elsősorban magasabb réztartalma miatt. A század derekán főleg a csetneki **Concordia**, **Andrássy György**, kisebb részben pedig **Coburg Ferdinánd** kezén voltak a bányatelkek. A bányászat az első világháború után is folytatódott, egészen 1927-ig. A második világháborút követően újabb kutatásokra és földtani térképezésekre került sor. **Ján Bystrický** és **Oto Fusán** geológusok 1951-ben megpontosították a **Böckh Hugó** által 1905-ben végzett földtani munkákat és a Hrádok-hegy északkeleti lejtőjén három fillitbe

ágyazott ankeritlencsét különítettek el. Ezek alapján a *Keletiszlovákiai Érckutató Vállalat* 1952-ben teljes gőzzel megkezdte a *Kapusta* és az *Ankerit* nevű kutatótárók hajtását, amelyeknek célja a vasérc mennyiségének és minőségének a lehető legpontosabb meghatározása volt. Rövidesen terjedelmes bányavágatok szövevénye hálózta be a vasérctelepet és környékét. A vasérckutatók már-már a végéhez közeledtek, amikor 1954. december 7-én **Cangár** és **Prošek** vajúrók azzal tértek a felszínre, hogy a kilencedik délnyugati bányavágat végén ismeretlen üregek tátonganak, falaikon számtalan fehér vasvirággal. A bányászok nagyjából ismerték ezt az ásványt, hiszen elvéve más bányavágatokban is előfordult. A hírre a vállalat bányageológusa, **Rudolf Ševčík** is felfigyelt, aki nyomban átkutatta az újonnan feltárt üregeket. Felismerte, hogy nem mindennapi jelenséggel áll szemben. A pozsonyi földtani intézet mineralógusával, **Ján Kantorral** közösen dolgozták elsőként fel és 1956-ban publikálták az itt talált aragonitkristályok tudományos jelentőségét. A hír azonban gyorsan terjedt és rövidesen a kor legkiválóbb szakemberei igyekeztek megmagyarázni a barlang és a kristályok létrejöttét. A barlangot átkutatta **Blaža** (1955), **Droppa** (1957), **Benický** (1958), **Kubíný** (1959), **Seneš** (1960), majd **Homza**, **Rajman** és **Roda** (1970) barlangkutatók. Később meghatározták a kristályok létrejöttének korát is (**Bosák** et al. 2002). Eszerint az üledékek képződése már 450 ezer évvel ezelőtt megkezdődött, a kristályokat pedig – koruk szerint – három generációba sorolták. A legidősebb generációba tartoznak a 138 és 121 ezer év közöttiek, a második generáció 14 ezer év körül van, míg a legfiatalabbak képződése napjainkban is folytatódik. Ez azonban csak a legapróbb legezűszerű tükristályokra vonatkozik.

Miután a vasérckutatók zárójelentése (**Korpel** et al. 1954) nem tartotta fejtesre alkalmasnak az érctelepet, a barlangot sem veszélyeztette a teljes pusztulás. A kristályok híre azonban gyorsan elterjedt a lakosság körében. Az akkori illetékesek viszont az egyedülálló természeti kincs védelmére sajnos keveset tettek. Eldöntötték ugyan, hogy a barlangot meg kell nyitni az idegenforgalom számára, a 145 m hosszú mesterséges tárót azonban csak 1966-1967-ben vajták ki, a megnyitással pedig 1972-ig vártak. Ez alatt pedig egy kis ügyességgel bárki bekerülhetett a barlangba. Főleg a jolsvai kaszárnya katonái tettek kárt az egyedülálló kristályokban. A képződmények gazdagsága szerencsére lehetővé tette, hogy a vandál nyomokat eltompítva máig gyönyörköd-hessünk e csodás természeti alakzatokban.

Milyen különös adottságokkal rendelkezik ez a mindössze 300 m összhosszúságú, egymásba torkoló földalatti járatrendszer, hogy ilyen örökséget hagyott ránk?

Ahogy már fentebb említettük, a barlang devonkori márványban jött létre. Mintegy 400 millió évvel ezelőtt ez a kőzet még zátony volt egy meleg és sekély tenger fenekén. A valószínűleg korallokból álló zátony egész láncot alkotott a tengerben, közel a mélyebb részekbe dülő, ún. kontinentális lejtő széléhez. Feltehetően szeizmikus rengések hatására aztán egy-egy zátony lecsúszott a lejtőn a körülötte lévő mészsízzal együtt, bele a mélytengeri finomszemcséjű

üledékekbe. Később, a földtörténeti ó-időszak vége felé, a karbonkori variszkuszi hegyképző mozgások alatt a térség felgyűrődött, kőzetei pedig átalakultak. Nagy nyomás és hő hatására a kőzet átkristályosodott és plasztikusan deformálódott. Ezáltal az eredeti mészkőből márvány keletkezett, a környező finomszemcsés mélytengeri üledékek-ből pedig fillit. A barlang falán máig kivehető, hogy a márvány fehér részei képezték az egykori zátonyt, míg a sötétebb, kékesszürke sávok részét a környező mészszipot. Az utóbbi adja a barlang sajátságos jellegét. Gyakran találunk benne apró gyűrődéseket, redőket, töréseket.

A hegyképző mozgások alatt azonban még lejátszódott egy lényeges folyamat. A kéregmozgásokat hóáramlatok idézik elő, amelyeknek következményei gyakran a felszínig észlelhetők. Ezek hatására hévizes oldatok törtek fel a mélyből, amelyek a fillitek között megbúvó bázikus kőzetekből vasat és magnéziumot oldottak ki. A feldúsult oldat a fillitek hasadékain átszűrődve bejutott a mészkő-lencsébe, amelynek réteglapjain és redőinek repedésein keresztül átítatta azt. A vasnak a kalciumkarbonáttal való reakciója folytán vaskarbonát vagyis ankerit és sziderit jött létre. Az enyhén mállott ankeritet megtaláljuk a barlangban is. Az érc főleg hasadékok, réteglapok mentén jelentkezik és okkersárga málladék révén jól elüt a fehér vagy szürke márványtól. Ez a vasérc volt tehát a kutatótáró megvalósításának célja, amelynek következtében a barlangot is felfedezték. A mállástermeknek, az okkernak azonban jelentős szerepe van az aragonitkristályok keletkezéséhez szükséges

A barlang jellegzetes háromszög alakú járata vízalatti oldódás hatására jött létre
A szerző felvétele

megfelelő páratartalom regulációjában is.

A variszkuszi gyűrődés után, a krétakorban, az ankerites márvány még elszenvedte az alpini hegyképző mozgásokat is, amely sűrű, apró, párhuzamos repedéseket hagytak maguk után.

A ma ismert fillit és ankerites márványlencse földtanilag az ún. *Gölnici Formációcsoporthoz* tartozó *Dernői Formációt* képezi, melynek kora alsó devon, esetleg felső szilur.

A gyűrődés után a *Gömöri-Szepesi Érchegység* területe jelentősen kiemelkedett, amelyet eróziós lepusztulás követte. Ennek hatására felszínközébe került az ankerites márványlencse is. A gyűrődés során keletkezett három nagy szerkezeti töréson keresztül a lencsébe a csapadékvíz is bejutott, amely fokozatosan oxidálta a vasércet. Ez a folyamat okker képződéséhez vezetett. Az okker egy része később a törések mélyebb részeibe mosódott be, miáltal létrejöhettek az első, még vízzel kitöltött üregek. A különböző telítettségű, sűrűségű és hőmérsékletű oldatok keveredése általában széndioxid felszabadulásával jár, ettől pedig gyenge szén-sav keletkezik, ami további oldó hatást gyakorol a mészkőre. Így aztán nemcsak a töréseken keresztül, de a réteglapok mentén is megkezdődött a márvány oldódása, amelynek hatására szövevényes üreghálózat jött létre. Az egymásba nyíló kisebb-nagyobb oldásos üstök és üregek máig jól láthatók a barlang számos részén. Az egyre szélesedő járatok igen gyakran színültig is megteltek vízzel. A stagnáló víz sima mennyezeti szintet hozott létre, amely ugyancsak szembetűnő a járatok több pontján. Helyenként csak az oldásos üregek mélyednek belőlük. Az oldásos barlangok további jellegzetes vonása a fenék felé lejtő sima oldalfalak. A kb. 40 fokos szögben lejtő falakat az oldás nyomán visszamaradt málladék borította be, amely megvédte a kőzetet a további oldástól (a meredekebb falakról már lecsúszott a málladék, ami az oldás folytatásához vezetett).

Fekvő redő a Márvány-teremben • A szerző felvétele

A felszínen közben egyre mélyebben vágják be magukat a patakok, ami a márványlencse vízszintjének süllyedéséhez vezetett. Idővel a járatok csaknem teljesen kiürültek. Víz a barlangban jelenleg csak az ún. *Márvány-kút*ban található. Az aragonitkristályok képződése csak ezután indulhatott meg. Mivel a márványlencsét (a felszínt kivéve) mindenütt vízzáró fillitek veszik körül, ezáltal a kevés víz gyakorlatilag csak a három ÉK-DNy irányú nagyobb szerkezeti törésen keresztül jut a barlangba. Több vizet ezekből is csak a bejárati folyosót és a *Márvány-termet* képező legnagyobb törés enged át. Ebben a részben alig találunk aragonitot. A másik két, a *Tejút*on és a *Mély-termen* végighaladó fő törés, már alig enged át vizet, amely megfelel a bokor vagy tűkristály formájú aragonitok képződéséhez. Ha ugyanis a víz lecseppen a képződményről, gravitációs forma, vagyis klasszikus cseppkő jön létre. Ilyen is van a barlangban, ez a *Hrádok szíve*. A szerteágazó ágas-bogas, vagy pedig egyetlen kristályosodási központból szétágazó tűkristályok viszont csak igen kevés vizet igényelnek ahhoz, hogy a képződmény a kristályosodási törvény szerint tudjon növekedni. A bokros alakzat, az ún. vasvirág egy-egy képződménye mikrokristályos. Közepében egy apró csövecske, a kapilláris húzódik, amelyen keresztül az apró kristályok képződéséhez, vagyis a képződmény növekedéséhez szükséges víz adagolódik.

Lényegében véve a barlangban tehát három fő kristálytípust különböztethetünk meg: a bokros képződményeket, a tűkristályokat és a gravitációs formákat. Emellett található még apró tűkristályok vagy legyezőszerű alakzatok, amelyek a legfiatalabbaknak tekinthetők.

Ahogy már fentebb is említettük, az aragonit képződését nagyban elősegítik a márványban található idegen ionok is, mint pl. a magnézium, mangán, vagy stroncium. A páratartalom stabilizálásához pedig az ankerit mállás-

Elvéve gravitációs forma is előfordul: a *Hrádok szíve* • A szerző felvétele

termékeként fellépő okker is nagyban hozzájárul, amelyek csaknem a fele térfogatát víz képezi. A barlang léghőmérséklete 7,2–7,8 °C.

A különleges aragonitkristályok indokoltá tették a barlang kiemelt védelmét. A felszínen védőövezetet létesítettek 65,4455 ha területen, amely oly mértékben optimalizálja a gazdasági tevékenységet (főleg erdőgazdaságot), hogy az ne veszélyeztethesse a földalatti járatok és egyedülálló képződményük épségét. A látogatókat a barlangban ipari kamerákon keresztül figyelik. Érzékeny mérőberendezések segítségével nyomon követik a barlang hőmérsékletét, légáramlását és páratartalmát. Méréseket végeznek a széndioxidtartalom és más gázok mennyiségének megfigyelésére. Érdekes, hogy az egyes látogatások ideje alatt az értékek enyhén felszöknek, ezután azonban aránylag rövid idő alatt visszaesnek az eredeti szintre. A látogatás tehát lényegesen nem változtatja meg a barlang mikroklímáját. Ennek ellenére a barlang november elsejétől március végéig zárva van, mintegy regeneráció céljából, de ekkor végzik a karbantartási munkákat is.

Az Ochtinai aragonitbarlang nemcsak Gömör, de 1995 óta az egész világ örökségének is számít. Ekkor került fel ugyanis az UNESCO

Az aragonitkristályok leggyakrabban a márvány hasadécai mentén jelennek meg
A szerző felvétele

Aragonit bokorszerű elágazásai és tűkristályai a barlangban • A szerző felvétele

világörökségi listájára a *Szlovák karszt* és az *Aggteleki karszt* barlangvilágának részeként. Annak ellenére, hogy földrajzilag nem tartozik egyik tájegységhez sem (a *Rócei hegységben* fekszik), különleges képződményei és a karszt vidék közvetlen közelsége indokoltá tette ezt a megtisztelő kiemelést.

IRODALOM

Bella, Pavel

1998: Morfológické a genetické znaky Ochtinskej aragonitovej jaskyne. *Aragonit* 3, Žilina, 3-7.

Benický, Vojtech

1958: Hrádocká jaskyňa. *Slovenský kras* 1. Martin, 59-61.

Blaha, Leonard

1955: Aragonitová jaskyňa pri Hornom Hrádku. *Krásy Slov.* 32, 11, Bratislava, 434-436.

Bosák, Pavel et al.

2002: Ochtiná Aragonite Cave (Western Carpathians, Slovakia): Morphology, Mineralogy of the fill and Genesis. *Geologica Carpathica* 53, 6, Bratislava, 399-410.

Böckh Hugó

1905: Die geologischen Verhältnisse des Vashegy, des Hradek und der Umgebung dieser (Komitat Gömör). *Mitt. A. D. Jahrb. D. k. Ung. Geol. Anst.* 14, 3, Budapest.

Bystrický, Ján – Fusán, Oto

1951: Zpráva o geologických a rudných pomeroch v oblasti Štítnik – Jelšava. Manuskript, Geofond Bratislava.

Droppa, Anton

1957: Ochtinská aragonitová jaskyňa. *Geograf. časopis* 9, 3, Bratislava, 169-184.

Eisele Gusztáv

1907: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének bányászati monográfiája. *Selmebánya*, 146 old.

Gaál, Ludovít

2004: Geológia Ochtinskej aragonitovej jaskyne. *Slov. kras* 42, Liptovský Mikuláš, 37-56.

Homza, Štefan – Rajman, Ladislav – Roda, Štefan

1970: Vznik a vývoj krasového fenoménu Ochtinskej aragonitovej jaskyne. *Slov kras* 8, Martin, 21-68.

Korpel, Štefan et al.

1954: Závěrečná zpráva a výpočet zásob z ložiska Hrádok – ankerit-oker so stavom ku dňu 31. 12. 1954. Manuskript, Geofond Bratislava.

Kubíny, Dušan

1959: Aragonitová jaskyňa na Slovensku. *Ochrana prírody* 14, 1, Praha, 17-18.

Seneš, Ján

1960: Zpráva o výskume Ochtinskej aragonitovej jaskyne. *Krásy Slov.* 37, Bratislava, 94-95.

Ševčík, Rudolf – Kantor, Ján

1956: Aragonitová jaskyňa na Hrádku pri Jelšave. *Geol. práce, Zprávy* 7, Bratislava, 161-171.

B. Kovács István

A rimaszombati református templom évfordulójára

A reformációt követően Rimaszombat polgársága előbb a lutheri, majd a kálvini tanokat fogadta el. A 17. században „Nem lakott itt egyéb nemzet Magyaroknál / Kegyes, istenfélő reformátusságnál“ (az ún. Perjéssy-krónikából). Ez az állapot több mint másfélszáz esztendeig tartott. 1769. június 25-én egy kiprovokált összetűzés színhelye volt a város. A Rimaszombatot immár sokadik alkalommal felkereső, jobbára kényszerrel toborzott római katolikus körmenet tagjait kiűzték a városból. Ennek ürügyén „lefejezték“ a református egyházat. A *Helytartótanács* 1771. április 9-én kelt ítéletében közösségileg marasztalta el a helyi reformátusokat. Elkobozták a hajdanán **Keresztelő Szent János** oltalmába ajánlott, de a 16. század derekától általuk használt háromhajós templomot (nem sokkal később el is bontották), bezárták iskoláikat, ingatlan- és ingó vagyonukat elkobozták, prédikátoraikat és tanítóikat elűzték, a reformátusok által alkotott önkormányzatot leváltották, sokakat pedig megvesszőztek, illetve börtönbe csuktak. Ezt követően a rimaszombatiak Jánosiban és Zeherjén kényszerültek látogatni az istentiszteleteket.

*

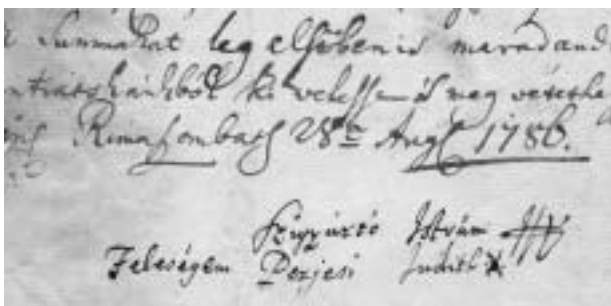
1782. március 12.

A rimaszombati reformátusok a *Tűrelmi Rendelet* alapján kérvényt nyújtanak be a császári udvarhoz.

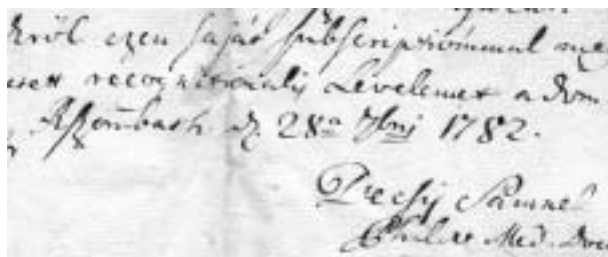
1783. augusztus 10-én **II. József** engedélyezi a reformátusoknak lelkész tartását, templom és iskola építését. Még aznap megtartják az első istentiszteletet **Halitskai Pál** és **Pap István** csúrijében.

Az újjászerveződő egyház első gondnoka **id. Bernáth József**, jegyzője **Soós János** lett. Ők hitelesítették a prédikátor és káplán fizetését igazoló okiratot, amelyet az egyház pecsétjével is elláttak. Lelkésznek az akkor Gombán (Pest m.) szolgáló **Szentkirályi Szabadi Szőke Ferencet** hívták meg.

Az újrászerveződő egyház legnagyobb támasza **Szűgyártó István** volt, aki feleségével, **Perjési Judittal**

Szűgyártó István aláírása

Decsy Sámuel aláírása

összesen nem kevesebb mint 24.000 aranyforinttal támogatja az egyházat, illetve annak intézményeit.

Az egyház ügyeiben, kivált a császári udvarban hathatósan járt közbe a Bécsben élő „gyüker“, a történészként és lapszerkesztőként egyaránt ismert **Detsy Sámuel** is.

Az egyházi előjárók és hozzátartozók a felajánlásokban is élen jártak. **Széplaky József** 200, **ifj. Fejes Mihály** egy éven át havi 17, azaz 204, **Percz Mihály** 21,5, **id. Szarvas János** 300, **Holitskay Pál** 100, **Bernáth János** 40, **Fejes Mihály** hitvese, **Nagyváthy Mária** 100 aranyforintot adományozott.

A rimaszombati molnár céh református tagjainak felajánlása

Az egyház javára a céhek is adományoztak. A csizmadíák 100, a fazekasok 20, a molnárok 24, a gombkötők 18, a csapók 100, a mészárosok 15, a lakatosok és kovácsok 14 aranyforintot ajánlottak fel.

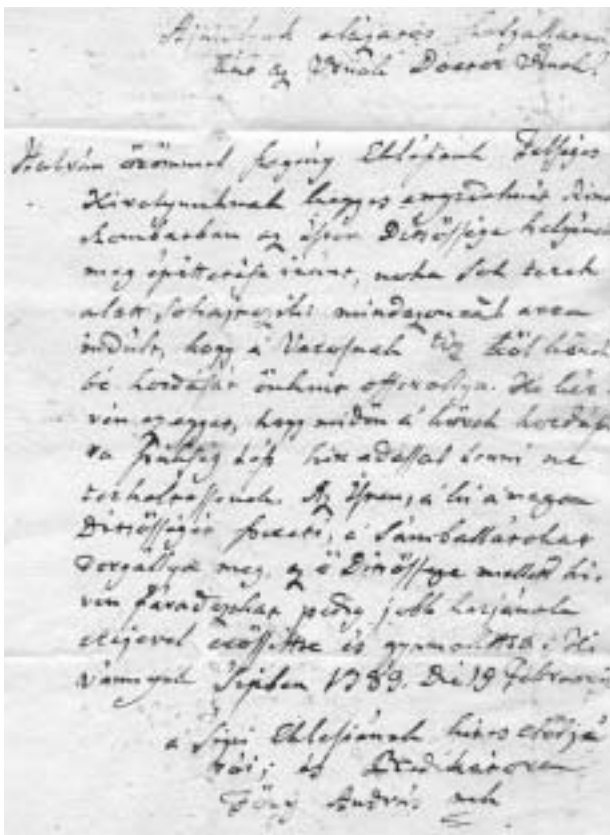
A szomszédos települések és testvérgyülekezetek is segítettek, lehetőségeikhez mérten. Ezt igazolja a felsőporágiak, felediek és perjésiek mellett a zsípiek levele.

1784. április 10.

Leteszik az építendő templom alapkövét.

1786. október 22.

Felszentelik az elkészült templomot. **Nt. Szathmáry Ábrahám** mezőkeresztesi lelkész, a Borsod-Gömöri Egyházmegye esperese **Ézsaiás** prófétától választott alapigét: „Oh te szegény, szélvésztlől hányt, vigasztalás nélkül való! Ímé, ólomporba rakom köveidet, és zafirokra alapítalak. Rubinból csinálom falad párkányzatát, és kapuidat grá-

A zsiói református gyülekezet felajánlása

nátkövekből, és egész határodat drágakövekből“ (LIV. 11.12.)

1787. április 24.

Leteszik a torony alapkövét. Első ízben (1788. szeptember 26.) – az alapozásnál történt mulasztások miatt – a

torony leomlott. Az újbóli építést **László** kőműves mester irányította. Az 1789. májusában elkészült toronyban három harang lakott.

1909

Átépítik a tornyot. Ennek elsődleges oka **Ferenczy István** sírkamrájának a templomhoz való illesztése. A terveket az anyai ágon a Ferenczy-atyafisághoz tartozó, Rimaszombatban több magánházat és középületet is tervező, akkortájt Budapesten élő **ifj. Sándy Gyula** készítette, a kivitelezés munkálatait pedig a város főépítésze, **Tóth Béla** irányította.

1917

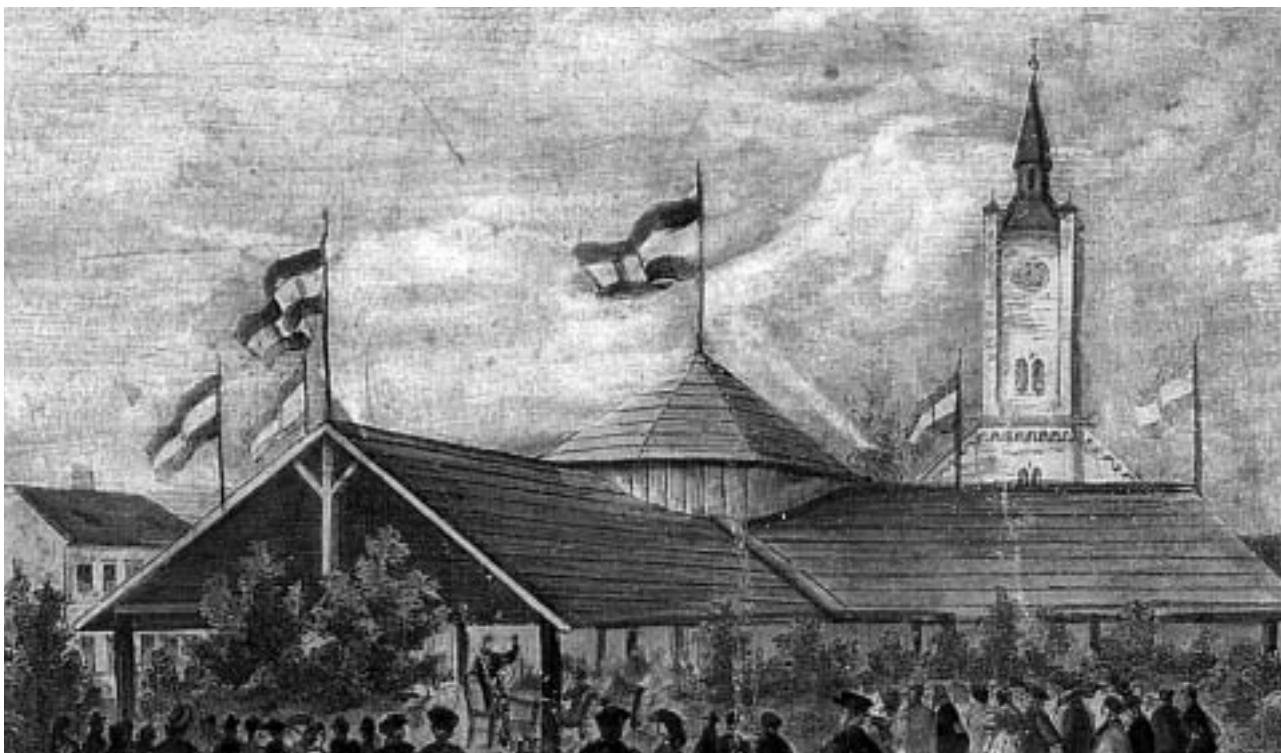
Elhelyezik a gályarabok emléktábláját a templomban.

2000

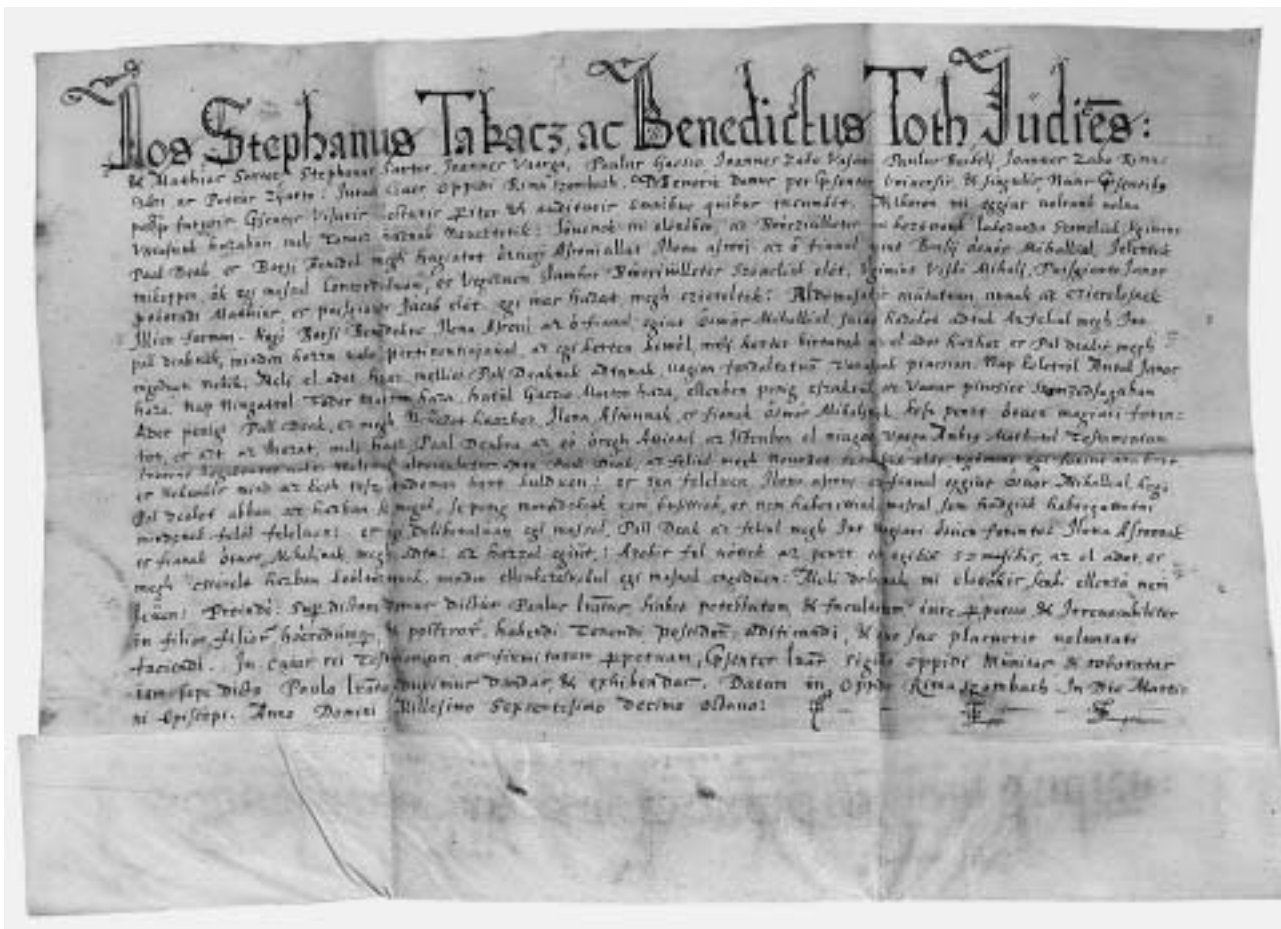
Az államalapítás ezredik évfordulójára **Pécsi L. Dániel** millenniumi emléktáblát adományoz a gyülekezetnek.

Trianont követően templomunkban a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerületben, majd a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban püspöki szolgálatot is ellátó lelkipásztorok, **pálóczi Czinke István**, **Péter Mihály**, **Varga Imre** (1980-ig), majd **Erdélyi Géza** hirdette, illetve hirdeti az Úr igéjét.

A legutóbbi belső felújítás **Bán Zoltán** gondnok és a napokban 70. életévét ünneplő Ft. Erdélyi Géza lelkipásztor szolgálati ideje alatt történt meg 2006-ban, a templom építése megkezdésének 222. évében.

A református templom tornya 1909 előtt

A rimaszombati önkormányzat oklevele 1618-ból

Az új templomot a korabeli gyakorlatnak megfelelően csak a házak sorában engedték felépíteni. A telek eredetileg özv. **Barsi Benedekné Ilona** asszony és fia, **Barsi Ötvös Mihály** tulajdona volt – amint azt egy 1618-ban kiállított oklevél igazolja. (A dokumentum egyébként a rimaszombati önkormányzat által kiállított legkorábbi ismert okirat!)

Mi Takacz István és Toth Benedek Iudicies (=Bírák): & Mathias Sartor (= Szabó), Stephanus Sartor, Joannes Varga, Paulus Gacsio, Joannes Zabo Vasari, Paulus Barbeli, Joanes Zabo Rimaszetsi, ac Petrus Zijarto: Jurati oppidi Rima Szombath (= Rimaszombat város bírái). [...] Mikoron mi eggiut uoltunk uolna Varasunk Hazaban melj tanacz haznak nevezetük: Jönenek mi előnkben az Becziülletes mi közöttönk lakozando Szemeliek Ugimint Paal Deak es Barsi Benedek megh hagiatot özvegi Assoni allat Ilona assonj az ő fiaval egiüt Barsii ötvös Mihállial Jelentek mikeppen ők egi massal Concordaluan es Vegezuen Jambor Betsiülletes Szemeliek előtt. Vgimint Viski Mihalj, Paisgiarto Janos, Pokoradi Mathias ac Paisgiarto Jacob előtt. Egi mas hazat meg cziereltek: Aldomasat is mutatuan annak az czierelesnek Illien forman. Hogi Barsi Benedekne Ilona Assonj az ő fiaval egiut Ötvös Mihállial saiat hazokat adtak Az feliül megh irt pall deaknak minden hozza ualo pertinentiajauval az egi kerten kivöl melj kertet birtanak az el adot hazhoz es pal deak is meg engeduen nekik. Melj el adot haz melliet Pal Deaknak adtanak uagion fondaltatva varasunk piaczián Nap keletröl Antal Janos haza Nap

niugatrol Fodor Marton haza hatul Gacsio Marton haza ellenben pedig eszakra az Varas pincziee szomszedsgaban adot penigh Pall Deak ez neuzett haazhoz Ilona Assonnak es fianak ötvös Miháljnak kez penzt ötuen magiari forintot es azt az hazat melj Paal Deakra az ő öreg Attiatol az Istenben el niugot Varga Ambrus Mathetol testamentum szerint legaltatot uolt meljnek aldomasat is adta Paal Deak az feliül megh nevezet Szemeliek előtt ugi mint egi forint ara bort es nekiünk is mind az keth rez tudoman bort külduen: es rea feleluen Ilona assonj az ő fiaval egiüt ötvös Mihállial, hogi Pal Deakot abban a hazban se magok se penig maradekiok nem busitak es nem haborittiak massal sem hadgiak haborgattatni mindenek felöl felelven: es igi deliberaluan egi massal Pal Deak az feliül megh irt magiari ötven forintot Ilona Assonnak es fianak ötvös Miháljnak megh adta: az hazzal egiüt: Azokis fel vöttek az penzt ez egikis s masikis az el adot es megh cserelt hazban keöltöztenek minden ellenkezesnekül egi masnak engedven: Meli dolognak mi előttönkis senki ellenző nem leven: [...]

„Lélekvesztés ellen néphagyomány“ Vallomás és krónika

Az Isten a palócnak nemcsak vadregényes tájat teremtett, adott hozzá neki mesét és mesélőtehetséget is. S a mesélőkedvhez adott még a Jóisten olyan ízes tájszólást is a palócnak, amelyből hiány van kerek e világon. **Mikszáth Kálmán**, a „jó palóc“ az irodalmi örökkévalóságba mentette át a tájat, a mesét, Palócország mindennapi hőseit. S akkor mi, ennek az országnak őshonosai, megtehetjük-e, hogy nem szeretjük mindennél jobban a szülőföld hol kibomló, hol összezáródó, „föl és le“-tájakat, a tájanyelv oly lágyan és kerek szájjal megkomponált hangzóit!? A XXI. században a globalizáció mindenhol utolér bennünket, mindent elönt az egyenkultúra, a Coca Cola-jelenség igyekszik a tájanyelv szépségeibe is erőszakosan betolakodni. Szerencsére vannak, akik ennek ellent tudnak állni. A mese maga a felnevelő szülőföld, a mese az anyanyelv, a mese az erkölcsi tanulság ebben a zaklatott világban, amelyben sokan fölöslegesnek tartják az erkölcsöt. A mese, a palóc tájanyelv és a népviselet együvé tartozása egy nemzet értéke, évszázadok hagyománya. Ennek ápolása a szlovákiai magyarságnak is kötelessége.

Sokáig azt gondoltam, annak idején mindent megtanítottam a meséről, amit legjobb tudásom szerint lehetett. Most úgy érzem, a legfontosabbat mégsem: hogyan kell mesélni? Pedig nincs annál fontosabb! Általa telepedik meg az agy idegsejtjeiben az anyanyelv egy életre. A kedvvel átadott kincs, a beleéléssel történő mesélés az, ami hihetővé teszi a hihetlent is! A mese végén, amikor minden jóra fordul, amikor a Jó elnyeri méltó jutalmát, a Rossz pedig megérdemelt büntetését, felszakad a gyermeki sóhaj: de szép volt, de izgalmas volt, de jó volt! Ezért az érzelmi többletért megéri mesélni.

„Lélekvesztés ellen néphagyomány“, a hiteles népi kultúra visszaemlése a közösség életébe és az iskola falai közé – ez az egyik üzenete a *Palóc Mesemondó Versenynek*. 2007. márciusában és áprilisában a palóc tájnyelv teljes területén zajlottak a VI. Palóc Mesemondó Verseny regionális válogató versenyei, amelyeket a balassagyarmati döntő követett. A verseny meghirdetője és szervezője a szalóci székhelyű *Gombaszög Fejlesztéséért Alapítvány*, társszervezői a balassagyarmati *Mikszáth Kálmán Művelődési Központ*, a *Palóc Társaság* és a *Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége Rimaszombati Pedagógiai Központja*. A varázslatos mesevilág megálmodója **Fábián Edit**, segítője, a mese és a játék lelke, **Badin Ádám** volt. Az országos döntő szervezője **Jakus Júlia**, a balassagyarmati Mikszáth Kálmán Művelődési Ház előadója volt, a zsűri elnöki tisztét ebben az évben **Limbacher Gábor**, a balassagyarmati *Palóc Múzeum* igazgatója töltötte be.

Ipolyságtól Rozsnyóig közel 200 magyar óvodás és iskolás ajkán virágzott az ízes palóc szó. A szünetekben gyermekkorom kiszámolói, gyermekdalai, -játékai szórokoztatták a gyermeksereget és felnőtt közönséget, s úzték

tova a versenyláz izgalmát. **Écsi Gyöngyi**, **Varga Lea** és **Badin Ádám** játékmesterek varázslatai az elődöntők délelőttjein visszavarázolták a színpadra a nagyszülők gyermekkorának világát. Sok-sok mese volt egymásra és egymás mellé rakva ezeken a délelőttökön. A tornajai elődöntő például azért emlékezetes, mert a *Kazinczy Ferenc Magyar Tannyelvű Alapiskola* kisdíákjai is megmártózhattak a feledhetetlen délelőtt színes szórakozásaiban, részesei és szereplői lehettek Écsi Gyöngyi és **Kováts Marcell** *Árgyélus Színháza Hét búzaszem* című mese-színházának. Nagyszerű csábítás volt ez!

Azt mondják, Palócország fővárosa Balassagyarmat. Az állítás nem egészen fedi a valóságot. A Palóc Mesemondó Versenynek otthont teremtő város gesztusa elsősorban Mikszáthnak, a hagyománynak és az emlékezetnek szól, kevésbé a tájnyelvnek, mert az ott kiveszöbben van. Balassagyarmat és környékének népe a köznyelvibe hajló, keményebb palócnnyelvet beszél, nem úgy, mint Nógrád és Gömör magyarjai. De a verseny országos döntőjének megszervezése a nyelvben még identitását őrző és ahhoz ragaszkodó palócságot idézte. Hasonló volt ez, mint a határokon túl rekedt magyarság sorsa. Az utóbbit a többség igyekszik bekebelezni, a magyarországi palócot meg a köznyelv veszejteli el.

Balassagyarmaton 2007. április 14-15-én 109 mesemondó találkozott. A Felvidéket két autóbuzsnyai mesemondó képviselte a seregszemen. A suhogós, ropogósra keményített alszósoknyák, slingelt ingvállak, duzzadó, húzott vagy plisszírozott felszósoknyák, tetszetős színekben pompázó pruszlikok, vállkendők, párták, gyolcsgatyák mind-mind egy letűnt világot idéztek. Kicsit archaikus, kicsit teremtett, mint az emberi épített világ, de szívet-lelket gyönyörködtető, gyermekkorunk letűnt, csodaszép világa. Emlékeimben megjelent a Medvesalja népviselete, a nehézselyem, berakott, ringó felszósoknyák, hímzett kötények, virágos fejkendők. S milyen isten adta természetességgel tudták a gyerekek viselni az öltözeteket! Mintha a nagymama éppen most varrta volna számukra!

A Balassagyarmaton töltött két nap programja kimerítő volt, de az élmény egy életre szóló gyermeknek, felnőttnek egyaránt. Külön színfoltja volt a versenynek, hogy a Vajdaságba elszármazott palócok is elhozták kincsként őrzött meséiket és csodálatosan gazdag népviseletüket.

Az meg különösen megejtő volt, ahogyan a mesemondó verseny megkezdésekor Badin Ádám kinyitotta mesefáját, melyen a magyarság és a palócság jelképei mellett a népmesei szimbólumok is ott pompáztak. A mesefa alatt zajlott a mesemondás, a mesefa látta a feszültségoldó játszószínház játékait, a mesefa kinyílt tulipánjában lakó király és királyné biztatta a mesélőket.

Pál István bácsi és **Teri néni**, a *Népművészet Mestereinek* mesemondása, éneklése, dudajátéka üde színfoltja volt a hiteles, tiszta forrásból táplálkozó néphagyomány élményszerű tolmácsolásának. Záróakkordként pedig Écsi Gyöngyi és Kováts Marcell előadásában az *Árgyélus Színház Az élet és a halál vize* című bábos előadással köszönte meg a mesemondóknak a feledhetetlen meséket.

Benko Fruzsina Borbála (Fülekpüspöki) Juli nővérével együtt a Rozmaring Palóc Nívódíj birtokosa

Zagiba Tamás (Jólész), a Táltos Palóc Nívódíj birtokosa

Koronci László (Ragyole), Csodaszarvas Nívódíjat kapta

Simko Laura (Darnya), Sólyom Palóc Nívódíjas

*Néhányan a Palóc Mesemondás Mesterei közül**Beke Zoltán (Csoltó)**Szőke István (Harmac)**Szabó László (Sajószentkirály)**Kusza Ádám (Serke)*

Majoros Réka (Gyöngyössolymos), Kisködmön Díjas

Bíró Zoltán (Zabar), a Rókakoma Díjat nyerte el

Tóth Laura (Balassagyarmat), Ózike Palóc Nívódíjas

Simon Réka (Cered), Szőlő-szőlő Díjas

Badin Ádám a mesemondó gyerekekkel

A zsűri minden kategóriában egy Palóc Nívódíjat adott ki. Az *Őzike Palóc Nívódíjat* **Tóth Laura** (Balassagyarmat) nyerte, a *Sólyom Palóc Nívódíjat* **Simko Laura** (Darnya) kapta, a *Táltos Palóc Nívódíj* idei kitüntetettje **Zagiba Tamás** (Jólész) volt. **Hodovány Henriettának** (Kupuszina, Vajdaság) ítélte a zsűri a *Griffmadár Palóc Nívódíjat*, a *Csodaszarvas Palóc Nívódíjat* pedig **Koronezi László** (Ragyolc) vihette haza. A több évfolyamban nagydíjjal jutalmazott mesemondóknak ítéli oda a zsűri a *Rozmaring Palóc Nívódíjat*. Idén **Benko Fruzsina Borbálát** és testvérét, **Júliát** (Fülekpüspöki) érdemesítették erre a kitüntetésre. A legjobban öltözködő leány mesemondónak járó *Kisködmön Díj* idei nyertese **Majoros Réka** (Gyöngyössolymos), a legjobban öltözködő fiú mesemondónak járó *Cifraszűr Díj*at **Oszoli Péter** (Palást) kapta. A legízesebb beszédű mesemondónak **Simon Réka** (Cered) bizonyult, övé lett a *Szóló-szóló Díj*. A legfurfangosabb mesemondónak kijáró *Róka-koma Díj*at **Bíró Zoltán** (Zabar) érdemelte ki.

A palóc mesemondás mestere címet a következők nyerték el: **Imreze Bettina** (Méhi), **Szabó László** (Sajószentkirály), **Szóke István** (Harmac), **Beke Zoltán** (Csoltó), **Borbás Orsolya** (Rimaszombat), **Kusza Ádám** (Serke), **Mihály Gyula** (Gömörsíd), **Oszoli Gábor** (Palást), **Pál Róbert** (Medveshidegkút), **Telek Balázné** (Kazár).

Palócország Örökös Mesemondója címet kaptak: **Bartus Józsefné** (Herencsény), **Pál István** (Tereske), **Toldi István** (Kupuszina, Vajdaság) és **Vereczki Jánosné** (Iliny).

„Minden egyes mese rokona a többinek, mert az ember, akiről szólnak a mesék, mindenütt élni akar, szabadon akar élni, utódokat nemzeni, szülni, felnevelni egy jobb, igazságosabb életre. Bőséget és békét akar, olyan világot, ahol az embert nem gáncsolja el a hamisság, fenevadak nem fenyegetik, éhség, szomjúság és háború nem sanyargatja“ – mondja **Petrolay Margit**, a mese szakértője.

Köszönjük a szervezés fárasztó munkáját Fábíán Edit-nek és nagyszerű csapatának, köszönet illesse a felkészítő pedagógusokat és a tehetséges mesélőket.

Ádám Zita

A szép magyar szó ünnepe Rimaszombatban

A Tompa Mihály nevét viselő országos vers- és prózamondó verseny XVI. évfolyama a **Tompa Mihály** szobránál kezdődött. Rendhagyónak tűnhetett, ám nagyon is alkalomhoz illő volt **Buda Ferenc** verse, amelyet **Balázs István** ihletett tolmácsolásában hallgathattunk meg.

Az ünnepélyes megnyitón **Dráfi Mátyás Jászai-díjas**, érdemes művész szavalt, **Povinszky Laura** és **Kiss Gábor** zongorázott, majd a házigazdák nevében **Sebők Valéria** köszöntötte a megjelenteket. Az ünnepi beszédet **Mács József** mondta (beszéde az Agóra rovatban olvasható). A *Kulcsár Tibor-díjat* az idén **Bodnár Mária** és **Gáspár Tibor** kapta, megosztva.

Sokáig emlékezetes marad a **Kaszás Attilára** való emlékezés. A kitűnő művész korábban zsűritagként is megtisztelte a rendezvényt.

A hét kategóriában mintegy háromszáz versenyző lépett a zsűri elé.

A versenyt számos kísérőrendezvény gazdagította. Beszélgetés volt **Juhász Katalinnal** és **Szászi Zoltánnal**, fellépett a budapesti *Hólyagcirkusz Társulat*, **Gál Tamás Jevgenyij Griskovec** *Hogyan ettem kutyát* című monodrámáját mutatta be. Találkozhatott a közönség gömöri meserókkal. A **Juhász Dósa János** által vezetett beszélgetésen **Kövesdi Károly**, **Vaskői Károly**, valamint a prózaíróként is ismert **Duray Miklós** vett részt. Nagy sikert aratott **Bal-**

Díjkiosztásra várva • Gecse Attila felvétele

A szervezők egy csoportja • *Gecse Attila felvétele*

la Igor Kövesdi Károly megzenésített verseivel. Megtekinthették az érdeklődők a *Ferenczy István Irodalmi és Képzőművészeti Verseny* 2007. évi díjnyertes munkáit, a *Tücsök* című gyermeklap kiállítását, valamint a népművészeti babák kiállítását. A *Madách-Posonium Könyvkiadó Tompa Mihály Könyvesboltja* végig jelen volt a rendezvényen. A bátkai *Izgó-mozgó Kézművesműhelynek* köszönhetően kézműves-foglalkozás is gazdagította a rendezvényt.

Nem maradt el a fesztivál-újság sem, amelynek a szerkesztésében nagy szerepet vállaltak a *Tompa Mihály Református Gimnázium* diákjai.

Jövőre ismét találkozunk.

(szerk.)

Amikor valami elindul

Jó látni, tapasztalni, hogy Tornalján, ebben a sokáig elfeledettnek vélt gömői kisvárosban elindult egy folyamat, amely a provincializmus mocsarából talán kiemeli az ittenieket. Tornalja egyébként évek óta messze földön arról híres, hogy itt vannak egész évben a legjobb koncertek. Újra fontos lett a kultúra, többféle is, ugyanúgy a mélyebb, mint a kamara jellegű.

Idén áprilisban három napig a kultúra és a művészet népszerűsítése okán rendezték meg az *Európai Művészeti Napok* cím alatt futó, értéket közvetítő rendezvény-sorozatot. Utólag elmondható, sikerrel, a résztvevők és a nézők melegezésére. Ezeket mozgató meg a kultúra, a művészet, Tornalja figyelemre méltó kezdeményezése. A *Min-dentudás Egyeteme*, **Dusza János** kerámiákról tartott, kiváló előadása például már a rendezvénysorozat első napján, április 12-én több mint háromszáz érdeklődőt vonzott.

Nehéz arról írni, amiben az ember nyakig benne van. A péntek délelőtti *Art Commandó*ról is ezért nehéz, mert ha érintettként szólok róla, fohagymaszagot kiálthat az olvasó. Viszont semmiképp sem szeretném hírré, megtörtént eseménnyé degradálni a támadó művészetet mozgató *Art Commandó*t, melyet a *Rovás Polgári Társulás* tagjai hoztak el Tornaljára. Álljon itt egy, a teljesség igénye nélküli felsorolás, ki miről adott elő. **Szabó Ottó** például

szlovákul és magyarul művészettörténetről, **Juhász Katalin**, egy MP 3-as lejátszóval felfegyverkezve, a mai magyar könnyűzene haladó trendjeiről, **Mizser Attila** költő a kortárs próza és líra helyzetéről, **Gyenes Gábor** és **Václav Kinga** az építészet és más művészeti ágak átfedéseiről, illetve a grafikai technikákról, **Krúzs Judit** a land-art-ról, **Szamuélis László** filmelméletről, **Jr. Szaszák György** a képzőművészetben jelentkező interaktivitásról, a szlovák írók képviselőjében pedig **Jozef Leikert** a kortársakról. A rendhagyó oktatási órák tényleg rendhagyóak voltak. Az előadók bevonták a gyerekeket előadásukba, vetítettek, újságpapírból időspirált tekertek, játszottak, gondolkodásra készítették. A létezés imitációja helyett valós élményeket teremtettek.

Pénteken, a Művészeti Napok április 13-i rendezvényein a jelenkori ún. szlovákiai magyar irodalom élvonalával találkoztak a tornaljaiak. (A szlovákiai magyar irodalom fogalmát személy szerint nem szívesen használnám, mert az alább felsorolásra kerülő alkotók nem csupán helyhez köthetően írnak, hanem az egységes magyar irodalom élvonalában is számon tartják őket.) Tornalján olyan jeles alkotókkal találkozott a közönség, mint **Cselényi László**, **Mács József**, **Kövesdi Károly** és **Tózsér Árpád**. A városi könyvtár olvasótermében mintegy nyolcvan-százfős nézősereg fogadta őket szeretettel és odafigyeléssel, felkészülten, az élmény befogadására készen. Az írók és olvasók találkozója mondhatni maratoni hosszúságúra sikeredett. Neves íróink – akik egyáltalán nem melleleg mind-mind gömői kötődésűek – bő három óra hosszáig tartották szóval a közönséget. A tornaljaiak pedig kérdeztek, minden rezdülésre reagáltak, verseket olvastak fel, régi-régi történeteket idéztek meg. A nap irodalmi felolvasásokkal folytatódott. A *Szépírók Társasága* és a *Magyar Köztársaság Kulturális Intézete* szívésségéből Tornaljára érkezett három író, **Térey János**, **Poós Zoltán** és **Vass Tibor** olvasott fel hallgatóinak. Mindannyian a

A megjelentek között volt Kovács Magda is (a kép balszélén) Szekeres Éva felvétele

Írók és olvasók • Szekeres Éva felvétele

mai magyar irodalom élcsapatába sorolhatók. A *Könyv utóélete* címen velük folytatott beszélgetést **Juhász Katalin** költő vezette. Ezt az irodalmi élményt már csak a legelzsántább, a legkitartóbb irodalombarátok élvezték, mert ugyanebben az időben megkezdődött **Konecz Zsuzsa** nagyszerű koncertje.

Az idén első ízben megrendezett Európai Művészeti Napoknak volt még egy fontos eseménye. A város önkormányzata a település Fő terének új nevet adományozott: 2007. április 14-étől Tornalja főterét az *Európai Művészetek Terének* nevezik. A teret egyébként a jövő év végéig teljesen át kívánják építeni, a tervek szerint több fázisban. Amire telik, azt a városi kasszából, nagyobb hányadában pedig pályázati forrásokból próbálják előteremteni a kívánt összeget (a pályázatok kidolgozása már folyamatban van). Sok munka vár az építőkre: teljes burkolatfelújítás, a zöldterületek átalakítása, a közvilágítás modernizációja, a gyalogjárók áthelyezése, szökőkút építése. De szoborparkot, kávézót, kisvárosi hangulatot árasztó létesítményeket is akarnak építeni. Az új nevet kapott tér alapkövetéleire nem politikusokat, hanem az európai kultúra jeleseinek számító alkotókat hívtak. Avató beszédet Jozef Leikert, a Szlovák Írók Asszociációjának elnöke és Tózsér Árpád, Kossuth-díjas költő mondott. (Tózsér beszéde az Agóra rovatban olvasható – szerk.) Mindketten azt tartották fontosnak hangsúlyozni, hogy ma az európaiságot semmi nem tudja jobban kiemelni, mint a kultúra, a művészet. Ez pedig határtalan, s nem elválasztja a nemzeteket, nemzetiségeket, hanem összeköti őket. Hidakat kell építeni, konfliktusokat kell feloldani, megelőzni. Az alapkövetés után az Európai Művészetek Tere első köztéri szobrának alapkövét is elhelyezték. A szobor a húsz éve Tornalján tragikus körülmények közt elhunyt Dúdor Istvánnak lesz hivatott emléket állítani. Megalkotására **Cselényi Árpád**, Tornalján élő képzőművész kapott felkérést.

Az Európai Művészeti Napokról elmondható, hogy minden korosztály igényeinek igyekezett eleget tenni. A város lakossága többször kamarajellegű, máskor félezer-nél is több nézőt mozgósítani képes rendezvényeken vehetett részt. A rendezvénysorozat részeként a *Simonyi Alapítvány* szívességéből **Dúdor István Gyémánthegeyn**

című tárlatát is megtekinthette a közönség. (Ennek megnyitóbeszéde az Agóra rovatban olvasható – szerk.) Hogy lesz-e folytatás? Minden bizonnyal. Elvárható. Igény van rá.

Szászi Zoltán

„Fiaim, csak énekeljetek“ (Előad, értelmez, véleményez, értékel – Dráfi Máttyás, Jászai-díjas, érdemes művész Gömörben)

A művész rendhagyó magyarórákat tart Gömöralmágyon, Gesztetén, Várgedén, Bátkában, Sajógömörön, Tornalján alap- és középiskolásoknak. Találó példákkal, idézetekkel, s ha kell, humorral győz meg mindenkit a magyar beszéd és versmondás szépségéről, szabályairól. Az *Életutak* című kulturális rendezvénysorozat vendégeként szaval, énekel életéről, gondolkodásmódjáról, Gömörhöz fűződő kötődéseiről Gömöralmágyban és Tornalján, majd fáradságot nem ismervé tolmácsolja **Tompa Mihály** szavait: „Fiaim, csak énekeljetek!“ Rimaszombatban, a *Tompa Mihály Országos Vers- és Prózamondó Verseny* nyitóakordjaként. Másnap ugyanitt zsűrizik. E mellett kerít időt egy délutáni sétára Újbáston, ahol egykor az édesapja – akivel nem lehetett földi találkozása – kántortanítóskodott.

Lássuk, hogyan vélekedik a rendhagyó óra fontosságáról, amely **Vörösmarty Mihállal** kezdődik és **Tózsér Árpáddal** zárul. Mi a tapasztalata: van-e igény a minőségre törekvő dolgok iránt? Milyen a készség a befogadó részéről: érti vagy csak hallja egy-egy költő, író gondolatát? Milyen a hangulat? Egyáltalán, érdemes ma energiát áldozni ilyesmire?

Dráfi Máttyás:

„Aki valamit közölni akar, az ne önmagát, hanem a közönségét keresse. Én a közönséget, a hallgatóságot sohasem rétegezem, mert az úgyis magától megtörténik. Ha az előadó egy igazi költővel összefog, kellő áhítatot képes teremteni. Ez egy kollektív játék, ahol a figyelem fegyelmet

A sajógömöri alapiskolában • Benedek László felvétele

Bejegyzés az emlékkönyvbe • Benedek László felvétele

szül, és jó esetben a fantáziánk segítségével együtt derítjük ki a piktorral, a fürdőszobába benyitva, vajon mi gondja akadhatott a leendő modellnek. Az előadásnak úgy kellene irányítania a közönség figyelmét, hogy az maga jöjjön rá a mondanivalóra. Nagyon kell vigyázni, hogy ne direkt módon, didaktikusan tölcsezzük a gyerekekre, hogy a szerző ezzel a művével azt akarta mondani, hogy... Ne tegyüek! Az előadónak úgy kell tolmácsolnia egy-egy művet, hogy a gondolat, amelyet eredetileg képviselt, eljuthasson a befogadóhoz. Az sem baj, ha »csak« kellemesen szórakozik, kikapcsolódik. Hogy kit mi szórakoztat, újabb érdekes téma, külön beszélgetést érdemelne. Minden művészetben fontos az alázat, amely nem engedi, hogy a fontossági sorrend felboruljon. Vallom, hogy a szerzőt kell megszólaltatni, legyen az író vagy költő, olyan módon, hogy művét az előadó megfelelően tolmácsolja. Nem az a lényeg, hogy kinek a bőrébe bújok, hanem hogyan. A cél mindig ugyanaz. Ha jó az egész, akkor én is jónak lehetek a részese. Teszem ezt örömmel, úgymond, élvezve a játékot. A jó előadás megérinti a közönség lelkét, megsimogatja a szívüket, érzékeny ujjakkal játszik az érzelmek húrjain, behatol az értelem legmélyebb zugaiba, labirintusaiba.

A vers gyönyörű dolog, vele foglalkozni élmény, érzelmi kikapcsolódás, lelki felüdülés. A költemény a legtömörebb monodrámája, hiszen a szavaló egy szál magában viszi vásárra a bőrt, és minden versben ott feszül az élet-érzelem-értelem hármásának tragédiája; vagy éppen a vidámság, a felszabadultság, az öröm viháncol benne. Ami engem illet, a lírai hangvételi, szerelmes verseket éppúgy szeretem, mint a forradalmi, búskomor, szomorúakat, és igen fontosnak tartom a humort, mint az élet elviselhetőségének egyik kitűnő eszközt. Ezért, ha alkalom adódik, szívesen mondom el **Heltai Jenő**, **Karinthy Frigyes**, **Darvas Szilárd** verseit. Mindig csodáltam azokat a költőket, akiknél a rím és a ritmus együtt van, és még gondolatot is közvetítenek. A versnek ritmusa van, összecsengenek a rímei, melyeknek még akkor is el kell jutniuk a fülig, ha a mondat nem a sor végén ér a pontig vagy a vesszőig. Nekem a főiskolán a szlovák színművészet nagyja, **Viliam Záborský** nyelvtől függetlenül fantasztikusan fontos, gyönyörű dolgot tanított meg: a verssor végét mindig be kell tartani, azért, hogy a rím kicsendüljön, függetlenül attól, van-e írásjel, vagy nincsen. Nem kell léleg-

zetvételnél, elég csak egy szösszenetnyi szünet, de azt be kell tartani. **Kosztolányi** írja, hogy természetesen szavalni: fából vaskarika. A vers nem természetes szöveg – érdekes, hogy a színpadi szöveggel ellentétben én mégis verset tanulok könnyen –, de törekszik valamilyen természet-szerűség felé.

Az igazi költemény sohasem hivalkodó. Szerényen húzódik meg a művészetek kavalkádjának zugaiban, akár az ibolya az avar alatt, és izzásával melegít, erejével lángra lobbant, gondolatiságával erőt ad, ritmusával és dallamával szórakoztat. Kiemeli olvasóját a mindennapok szürkeségéből. Ajánlom gyógyírül mindenkinek. Könyörgés című kazettámon magyar klasszikusok művei hallhatók, karácsonyi válogatásomban dalok és költemények váltakoznak, és készítettem egy kazettát nyugati és tengerentúli költők alkotásaiból is. Most a szlovákiai magyar poéták következnek, velük szemben még adósnak érzem magam. Nem tagadom, hogy tradicionális nézeteket vallok, szeretem a világos színműveket, verseket. Ez nem jelenti azt, hogy elvetem a modern művészetet. Én azt tartanám ideálisnak és szerencsésnek, ha a televízióban esténként fő műsoridőben a magyar lírának vagy a világirodalomnak legalább egy-egy gyöngyszeme elhangzana a képernyőn. Reménykedem, hogy egyszer ez az álmom is megvalósul.“

Balázs Emese

Könyvről – könyvre

Kőbölkuti Katalin (szerk.): **Fábián Gyula** (Vasi életrajzi bibliográfiák XXXVIII., Berzsenyi Dániel Könyvtár, Szombathely, 2004. 64 o.)

Fábián Gyula tanár, etnográfus, ifjúsági író és festőművész 1884-ben született Losoncon. Életrajzi bibliográfiáját születésének 120. évfordulója alkalmából életének, tevékenységének későbbi helyszínén, Szombathelyen adták ki. A kötet első fejezetében felsorolt néprajzi tanulmányai (melyek 1907 és 1916 között a *Néprajzi Értesítőben* és az *Ethnographiában* jelentek meg) egyértelműen kijelölik helyét a szlovákiai magyar néprajzudomány történetében **Thain János** és **Tichy Kálmán** mellett, hiszen hozzájuk hasonlóan, ám őket megelőzve szerzett rajztanári oklevelet a budapesti Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképzőben (a mai Képzőművészeti Egyetem elődje), majd tanulmányai hatására fordult Losonc és szűkebb környékének népművészete felé. Rajzain – melyek **Malonyay Dezső**: *A magyar népművészete* című reprezentatív művének a palóc díszítőművészetet bemutató 5. kötetében és *A magyarság nép-*

zati tanulmányai (melyek 1907 és 1916 között a *Néprajzi Értesítőben* és az *Ethnographiában* jelentek meg) egyértelműen kijelölik helyét a szlovákiai magyar néprajzudomány történetében **Thain János** és **Tichy Kálmán** mellett, hiszen hozzájuk hasonlóan, ám őket megelőzve szerzett rajztanári oklevelet a budapesti Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképzőben (a mai Képzőművészeti Egyetem elődje), majd tanulmányai hatására fordult Losonc és szűkebb környékének népművészete felé. Rajzain – melyek **Malonyay Dezső**: *A magyar népművészete* című reprezentatív művének a palóc díszítőművészetet bemutató 5. kötetében és *A magyarság nép-*

rajza kötetekben is képviselték az észak-nógrádi magyarságot – megörökítette a palóc hímes tojások, ködmönök, cifraszűrök és szőttek ornamentikáját, amivel pótolhatatlan forrásanyagot szolgáltatott a mai kutatások számára is. Rövidebb szépirodalmi írásai közül néhány szintén Losoncon játszódik.

A kötet második részéből, amely számba veszi a Fábían Gyuláról szóló cikkeket és tanulmányokat, kiderül, hogy Felvidéken neves szülöttünkkel az 1980-as évek óta (amikor születésének 100. évfordulója alkalmából a losonci **Sólyom László** két cikket publikált) senki nem foglalkozott. Sajnos **Liszka József** *A szlovákiai magyarok néprajza* című műve sem említi a Csehszlovákia megalakulását megelőző néprajzos nemzedék jelentős alakjai között. Reméljük, ezen az áldatlan helyzeten a közeljövőben sikerül változtatnunk e hasznos bibliográfia segítségével.

(Agócs Attila)

Köbölkuti Katalin (szerk.): **Fábían Gyula emlékezete** (Bertzsenyi Dániel Könyvtár és a Savaria Múzeum, Szombathely, 2007. 124 o.)

A kötet első részében a Fábían Gyula születésének 120. évfordulója alkalmából a szombathelyi Bertzsenyi Dániel Könyvtárban rendezett emlékülésen elhangzott előadások szövegét adja közre. A felszólalók közt voltak a közéletben ma is jelen-

tős szerepet betöltő Fábían-leszármazottak (fia, **Fábían Pál** a *Nyelvtudományi Bizottság* elnöke, unokái, **Fábían Dénes Zoltán** grafikus, képzőművészeti restaurátor és **Kovács Árpád**, az *Állami Számvevőszék* elnöke), akik – megosztva személyes emlékeiket a hallgatósággal, s immár az olvasókkal is – kibővítették Szombathely két világháború közti kulturális és művészeti életéről meglévő ismereteinket. Memoárjaik mellett **Gál József** művelődéstörténeti, **Hargitai Helga** irodalomtörténeti, valamint **Illés Péter** néprajzi tanulmánya segíti az olvasót a heterogén hagyaték egyes szegmenseinek megértésében. A hat írásból megismerhetjük a losonci kőművesmester fiát, akiből apja inkább iparost szeretett volna, mint művészt; az ifjúsági író, akinek tehetségére **Benedek Elek** is felfigyelt; a műkedvelő zenészt, aki szópárbajba keveredett **Kodály Zoltánnal**... Tehát a sokoldalú embert, aki Fábían Pál szavaival élve „*öntudatos felvidékisége ellenére azonosult az öt befogadó nyugatdunántúliakkal*“. Díszítményorientált „nép-rajzi“ írásait Illés Péter helyezi el a magyar néprajz tudománytörténeti kontextusába, példaképei – **Bátky Zsigmond**, **Györffy István** és **Viski Károly** – mellé. Tanulmánya, amely egyben afféle bevezető is Fábían *A jáki gerencserek* című etnográfiai munkájának a kötet második felében publikált reprintjéhez, kiváló támpont lehet a fábíáni életmű palóc szülőföldet érintő részeinek megértéséhez és köztudatba való emeléséhez.

(Agócs Attila)

Sárközi Sebestyén: A történeti Torna megye településtopográfiája a kezdetektől a 18. század elejéig. (Perkupa–Miskolc, 2006. Kiadta a Galyasági Településszövetség. 120 oldal, 17 fekete-fehér szövegközi ábrával, 3 térképpel + 8 tábla színes fényképpel.)

A történeti Torna megye Magyarország legkisebb megyéje volt. Napjainkban 42 települést számlálhatunk területén, pontosan a felét, tehát 21-et Magyarországon, 21-et pedig Szlovákiában. Ám ebben a kötetben ennél lényegesen több, összesen 62 település leírását találjuk az államalapítástól egészen a török-kor végéig, a 18. század elejéig. Ez a magas szám azzal magyarázható, hogy a szerző részben közzétett, részben még közöletlen kéziratokra és levéltári forrásokra alapozva számba veszi azokat a településeket is, amelyek az évszázadok során elpusztultak. Ezek többsége a térképen biztonsággal elhelyezhető, ám olyan is akad közöttük, amelyet egyelőre nem tudunk teljes bizonyossággal lokalizálni.

A szerzői előszó és a megye vázlatos történeti áttekintését taglaló fejezetek (melyeknek szlovák fordítása is olvasható a kötetben) után abc-sorrendbe szedve követik egymást a települések.

Az egyes települések leírása négyes egységben történik. Először a dokumentumokban fellelhető névalakok, névváltozatok olvashatók előfordulási évszámmal együtt, kiegészítve a keletkezésre is utaló névetimológiával. Ezt követően a település földrajzi leírására, körülhatárolására kerül sor. A harmadik egységben olvashatunk a település történetéről, kezdve az első írásos említéstől, az esetleges újratelepülésen keresztül az adóösszeírásokban szereplő és egyéb népességtörténeti adatokig. Végül a negyedik egységben az esetlegesen fellelhető régészeti és építészeti emlékek (várak, templomok, kúriák) és a rájuk vonatkozó történeti adatok vannak felsorolva.

A munkát gazdag jegyzetapparátus, tiszteletet parancsoló, valóban bőséges irodalomjegyzék, valamint névmutatató és a kötet elején olvasható tartalomjegyzék teszi teljessé. Ezek is arra utalnak, hogy a mű tudományos igényességgel íródott, elsősorban a szakmabeliek érdeklődésére tarthat számot.

A címlapon és a nyolc színes táblán a térség kitűnő fotósa, **Jozef Peniaško** felvételei, közöttük több légi felvétel látható. Ezek segítségével még szemléletesebbé válik ez a gyönyörűséges történeti táj.

(Bodnár Mónika)

Erdélyi Géza köszöntése 70. születésnapja alkalmából

Főtiszteletű Püspök Urak!

Kedves Testvéreim!

**Kedves ünnepelt Püspök Uram, Tanártársam és
Kedves Barátom!**

„Az Úrnak jóvolta napjainkhoz napokat told” – mondja egyik kedves énekünk (283). Igen, a napokból hónapok, azokból meg évek lesznek, s amikor belőlük egy kerek szám összegyűlik, akkor kegyelettel megállunk, visszatekintünk a megtett évek sorára. Lehet, hogy megdöbbenve, magunkba szállva tudatosítjuk, hogy immáron mennyi is eltelt belőlük. Ilyenkor a hívő ember felállítja Isten iránti hálából a maga emlékezőskövét, mint annak idején tette volt Sámuel is Misper és Sén között, s azt Ében ha-Ézernek nevezi el, mondván: mindeddig megsegített az Úr (1 Sám. 7.12). Amikor ma egy lelkész ad Istennek hálát a megadott 70 évért, akkor – megint az előbb említett énekünk szavaival – mondja: „Bizony az Úr minket kedvellett, mert lelki adomány mellett megadta, ami nekünk kellett”. Nagy szükség volt rá – legyen ezért neki köszönet és hála!

Legyen neki hála az életért, a szeretetben, istenfélelemben minden szépre és jóra nevelő szülőkéért, nagyszülőkéért, testvérekéért, tanítókéért, tanárokéért, a szerető feleségéért, gyermekekéért, unokákéért, szolgatársakéért, gyülekezetekéért, kollégákéért és az oktatott diákokéért. Legyen neki hála azért, hogy adott elég erőt arra, hogy a lelkészi teendők mellett 14 éven át még az Andrásyak krasznahorkai és betléri könyvtárát is feldolgoztad, közben pedig 1975-ben még a prágai Károly Egyetemen művészettörténelemből másoddiplomáztál, majd 1988-ban ugyancsak Prágában a Comenius Ev. Teológiai Fakultáson doktoráltál.

Főtiszteletű Püspök Uram, Kedves Barátom!

Mára már az évek megszépítő távolába került a gyermekkori Laborc és Latorca part, az abarai templomtorony, amit csak egyedül te tudtál kővel átdobni. A százméteres

gyorsfutások egykor megtett ideje is végérvényesen az emlékek birodalmába került. Hol vannak már az abarai gyermekévek, a komáromi és prágai diákévek! Vagyon már csak emlékezetük. Az emlékezet pedig már értékelni tudja, azt, amit az ember Istentől kapott. Az Ő kegyelme adott erőt az évek megélésére. Az Ő kegyelme adott erőt a háború, a jogtalanság éveinek az elviselésére a negyvenes évek végén, a nemzeti hovatarozás és a lelkészi hivatás vállalására, ami miatt állandó hátrányos megkülönböztetés, sokszor megaláztatás volt az osztályrész. Egészen a rendszerváltozásig nehéz volt lelkészként élni, egyházunkat és népünket szolgálani. Nehéz volt és mindig nehéz magyarként élni e tájon! A lelkésznek legnehezebb közelről nézni népünk pusztulását, fogyását és főleg mássá válását. Látni azt, hogy még a mi gyermekkorunkban is virágzó gyülekezeteink a kitelepítések és az idegen eszmeiség erőszakos terjesztése következtében alig léteznek, sok helyütt immáron csak agonizálnak. Ezt nehéz egyszerű lelkészként is látni, de még nehezebb püspökként elviselni, amikor nem csak egy gyülekezet, hanem egész egyházunkért nyomja a vállat a felelősség. A legnehezebb sokat temetni és keveset keresztelni.

Isten kegyelme viszont erőnk fölött adott erőt arra, hogy el tudjuk viselni a nehézségeket, a megpróbáltatásokat, hogy tudjunk dolgozni egyházunk és népünk javára. Egyházunkért, népünkért szabadabban 1990 után lehetett valamit tenni. Akkor az első legfontosabb teendő a katasztrofális lelkészhiány enyhítése volt. Ebbe kapcsolódtál bele Te is már 1992-ben a prágai Károly Egyetem Evangélikus Teológiai Karán, ahol együtt tanítottunk.

Akkor 34 év után találkoztunk újra, újra ismerkedtünk, sőt, a žičkovi negyedben közösen béreltünk egy kétszobás lakást is. Hajnalba nyúló beszélgetésekben hánytuk-vetetük meg, elemeztük egyházunk és népünk sorsát. Mit kellene tenni ebben az új helyzetben? Hogyan kellene felrázni az alvó lelkeket, a templomtól elszokott híveket? Hogyan kellene megértetni népünkkel, hogy egyedüli reményünk Isten, akiben bízunk eleitől fogva, és a templom, ahol eleink török-tatár elől menedéket, hitvalló őseink megmaradást letek. Ahol évszázadokon át zengett az ősi ének, kötöttek házasságot eleink, kereszteltettek és konfirmáltattak gyermekeink. Hogyan kellene felszámolni a közelebbi és távolabbi múlt vétkeit? Milyenek legyenek jövőnk lelkészeink, akik majd vigasztalják hitét és önazonosságát majdnem teljesen elvesztett népünket, elmondják neki, hogy vége nyomorúságának, mert bűnei megbocsáttattak...

Sokat vitatkoztunk, de jó volt tapasztalni a hasonló hozzáállást, a közös hangot, az azonos akaratot és félelmet. Mintha az a 34 év nem is lett volna – mert a gyökerek nagyon mélyre nyúlnak, s közös talajból táplálkoznak.

Közben 1994-ben megnyílt Komáromban a Calvin János Teológiai Akadémia, amelynek alapítása püspökelődöd, dr. Mikó Jenő nevéhez fűződik, akit az Úr már lassan 3 éve magához szólított. Gyülekezeti és prágai munkánk mellett gondolkodás nélkül itt is vállaltuk az oktatást – ingyen és bérmentve 10 éven át. Miután 1996-ban zsinatunk püspöké választott, mindent megtettél, megtettünk azért, hogy a Calvin János Teológiai Akadémiát fenntartsuk, bővítsük,

Molnár János, a Selye János Egyetem Református Teológiai Karának dékánja köszönti az ünnepeltet • Gece Attila felvétele

gyarapítsuk, s akkreditált egyetemi karrá fejlesszük. Isten kegyelméből sikerült az intézetet fenntartásához legszükségesebbeket előteremteni, felépíteni és berendezni a Teológiai Könyvtárat, biztosítani az oktatókat. Ebben a munkában sokan segítettek, tanárok, lelkészek, adakozó gyülekezetek egyaránt – de azért sokan hátráltattak is, belföldön is, meg külföldön is.

A CJTA elismertetése, annak akkreditált egyetemi karrá váltása még nehezebb volt. Évekig jártuk a különböző egyetemek rektorait, akiknek jól is jött volna egy teológiai kar, intézetünket, amely tulajdonképpen egy működő kar volt, talán szívesen be is fogadták volna, ha magyarul nem oktattunk volna. Ezt a „hiányosságunkat“ viszont – Istennek legyen hála – nem tudtuk kiküszöbölni. Ebből nyilvánvaló lett az is, hogy elismertetésünk belpolitikai kérdés.

Küzdelmünkben viszont szinte naponta megtapasztaltuk Isten kegyelmét és csodálatos vezetését. A segítség mindig akkor jött, amikor arra a legnagyobb szükség volt. Amikor a legnagyobb bajban voltunk, akkor jött el a várva várt pillanat, s nagyon örültünk annak, hogy teológiánk lett a Selye János Egyetem első magiszteri, majd doktori fokozatra akkreditált kara. Karunknak ma már több mint 100 magiszteri oklevéllel rendelkező abszolvensze van. Legyen ezért is Istennek hála!

Főtiszteletű Püspök Uram!

Kedves Barátom!

Én most mint dékánja e karnak, amelynek kezdettől fogva tanszékvezetője voltál és vagy, megköszönöm néked oktatóink és diákjaink nevében a Kar létrehozásához, fenntartásához és működéséhez való hozzájárulásodat.

Hetvenedik születésnapod alkalmából pedig kívánunk néked erőt, egészséget, sok örömet, boldogságot, és hogy még sok április 2-át élj meg! Kívánjuk, hogy sok örömd teljen családodban, munkádban és diákjaidban, s mondjuk mindnyájan a zsoltár szavaival: „Mégáldjon téged az Isten a Sionról kegyelmesen, ki teremtette az eget, a földet és mindenedet!“ Ámen

Molnár János

Isten éltesen, Püspök Úr!

Tisztelt Ünneplő Közönség!

Kicsit patetikus leszek, de mikor legyen az ember patetikus, azaz emelkedett, ha nem akkor, mikor barátját köszönti, mikor egy, a lélek emelkedettségében, magasában, a szellem magasfeszültségében eltöltött alkotó életet ünnepel!

Azt mondom hát, kicsit megilletődve, hogy Tisztelt Püspök Úr, meg azt mondom, hogy Kedves Géza Barátom, s a kétfajta megszólítás között több mint ötven évnyi idő, az életünk, s több mint fél évszázadnyi történelem zúg, morajlik. A történelemtől nem akarok most itt beszélni, olyan volt, amilyen, tudjuk milyen, de életünk közös pontjairól, pontosabban a Te gazdag, fordulatosságról, arról az útról, amelynek során az én egykori osztálytársamból, barátomból országosan és az országhatárokon túl is ismert és tisztelt főpap lett, arról az életútról szólni a jeles évforduló, a hetvenedik születésnapod alkalmából, úgy érzem, felemelő kötelességem.

1951-ben ismerkedtünk meg, mikor Komáromban elkezdtük (és később sikeresen befejeztük) gimnáziumi tanulmányainkat. Mi akkor, néhányan, borzas világmegváltók, forradalmárok voltunk, Te befelé forduló, komoly fiatal ember voltál, mindenki tisztelt. Én, személy szerint nem tudtam, hogy papnak készülsz, de mikor megtudtam, hogy Prágában teológiát tanulsz, nem lepődtem meg különösebben. Benned már teológia nélkül is spirituális élményeket sejtett az ember. Az igazi meglepetés inkább akkor ért, mikor felnőttként, könyvkiadó-szerkesztőként *Gömör vármegye klasszicista építészet* c. komoly, súlyos monográfiád a kezembe került, s megtudtam, hogy a teológia mellett még művészettörténeti tanulmányokra is volt időd. S csodálatom irányodban, teljesítményeid irányában csak tovább nőtt, mikor kb. két évvel ezelőtt prédikációid, beszédeid és tanulmányaid gyűjteményét is kézbe vehettem, megszerkeszthettem, sajtó alá rendezhettem: meglepett érett, szépirodalmi, a reformáció nagyjain, hittudósain és szónokain csiszolódott stílusod, azok az egyház- és világtörténelmet befogó, bibliát és világirodalmat mozgó metaforáid, amelyek sok jelentős írónknak is becsületére válnának.

Egyházi, papi, főpapi tevékenységed méltatására laikusként nem vállalkozhatom, de azt látom, hogy a szakma és a közélet is magasra értékeli a munkádat, s azt hiszem, befejezőként akkor mondom a legtöbbet, ha az itt jelenlevő egykori osztálytársaid, barátaid nevében és saját nevemben is nyilvánosan megvallom, hogy büszkék vagyunk Rád.

Adjon az Isten még sok egészséges, munkás évet, és sok boldog születésnapot. Isten éltesen, Püspök Úr, Isten éltesen, Kedves Barátunk!

Tózsér Árpád

A hit az alapja a közéleti szerepvállalásnak

„Boldogok, akik háborúságot szenvednek az igazságért...” (Mt 5,10a)

Ahogy Magyarországon, úgy a napjaink Erdélyében elkezdett megosztottság a kisebbségi magyarság körében is újból felszínre hozta a kérdést: folytathat-e közéleti tevékenységet az egyház? Vagy – ahogy egyesek sokkal pontatlanabban fogalmaznak – politizálhat-e az egyház?

Erre a kérdésre nemcsak jó vagy rossz választ lehet adni, hanem legitim vagy illegitim választ is. Ami a politikusokat illeti, részükről csak egyfajta válasz lehet legitim: az, hogy igen. A demokrácia lényege, hogy minden közösség képviselheti a közéletben értékrendjét és ebből következő értékeit. Képviselhetik a nemzetek, a kisebbségek, a szakszervezetek, a környezetvédők, de még a bélyeggyűjtők is – hát hogyan tehetnék ezt az egyházak?

Ha valaki a politikusok részéről elvitatja az egyházaknak ezt a jogát, az nem az egyházzal áll szemben, hanem a demokráciával. Lehet kiváló ember, hatalmas filozófus, remek taktikus, csak egy valami nem lehet: demokrata. Az egyházvezetőknek nincs ennyire megkötve a kezük. Részükről a válasz legitimitásának egyetlen mércéje van: az, hogy válaszuk mögött ott van-e a Szentlélek indíttatása vagy nincs. Ez olyan mérce, amely nem egzakt tudás, hanem csakis hit és lelkiismeret útján alkalmazható.

Én Erdélyi Géza püspök úrban (aki ifjúkoromtól – akkor még nem püspökként, hanem épphogy megtűrt, hitvalló felvidéki lelkészként és persze édesapám barátjaként – megtisztelt bizalmával) gyermekkorom óta olyan embert ismerem meg, aki kapcsán fel sem merül bennem, hogy lelkiismerete ne keresné minden lényeges kérdésben őszintén a Szentlélek mércéjét. Ezért egyáltalán nem közömbös számomra – az ő válasza az egyház és a közélet viszonyának kérdésére. Az a válasz, amely sok-sok állásfoglalásában, cselekedetében, igehirdetésében, de leginkább egész életútjában ragadható meg.

Egy lelkész életútjában, aki meghurcoltatást, üldözést, megaláztatást és akár püspökként a közösség határon inneni és túli politikai képviselőivel való ütközést is vállalta, ha valamiről az volt a meggyőződése, hogy a közösségnek szüksége van rá.

Ebből az életútból az olvasható ki, hogy a közéletiség, amelynek tétje nem a politikai hatalom megragadása, még csak nem is a népszerűség kivívása, hanem a közösség megmaradásának alapkérdései, nemcsak joga, hanem kötelessége a hívó embernek és az egyháznak. Amikor a jogot – illegitim, de valóságos módon – a politika egyes képviselői elvitatják vagy korlátozzák, a kötelesség akkor is kötelesség marad.

Nem csak magukat szocialistának vagy liberálisnak valló

Németh Zsolt, a Magyar Köztársaság Parlamentje Külügyi Bizottságának elnöke • Gecse Attila felvétele

politikusok szokták elvitatni az egyház jogát a közéletben való részvételtől. Duray Miklós egy írásában kicsit karikírozva jegyzi meg, hogy a keresztyénségnek a nemzeti többséghez tartozó tagjai hajlamosak azt mondani a nemzeti kisebbséghez tartozó hívóknak: legyen végre egységes a keresztyénség, ne legyenek köztünk nemzeti különbségek, és ennek érdekében ki-ki végezze a saját dolgát – ti imádkozzatok, mi politizálunk, mondják a kegyes nacionalisták.

Az ilyen jellegű üzenet világossá teszi: a hit a fundamentuma a nemzeti kisebbségben élő hívó közösség közéleti szerepvállalásának.

Géza bátyám, köszönjük, hogy hívó emberekként ezt tanulhatjuk meg életutadból: lelkészi és püspöki szolgálattól egyaránt. Ezt a szellemet igyekeztél átadni híveidnek és tanítványaidnak, és bizton állíthatom: nem sikertelenül. Mára van a felvidéki fiatal magyar lelkészeknek egy olyan rétege, amely képes hiteles és korszerű keresztyén választ adni a közélet kérdéseire.

Nem nagyon lehet fontosabb kívánság születésnapodra, hogy ez a szellem, amelyet Te legnagyobb eleink nyomában testesítettél meg itt, a Felvidéken, a közeli és távoli jövőben is a felvidéki református egyház vezérfonala maradjon.

Németh Zsolt

*Az ünnepeltet 2007. április 14-én köszöntötték a rimaszombati református templomban

A papi székben (balról jobbra): Ft. Erdélyi Géza, Ft. Tőkés László és Ft. Bölcskei Gusztáv • Gecse Attila felvétele

Böszörményi István 60 éves

Kedves Pista!

A lassan folydogáló képzeletbeli életfolyók között csendesen halad előre a Tiéd. Egyszerre látható és láthatatlan. Kitartó és csendes. Útját az elkötelezett munka, az elszántság kíséri. Termékeny talajt hagy, amerre elhalad.

Kevésbé értékes életfolyók sokasága zúgó sistergéssel hirdeti magáról, hogy érték – próbálkozva meg-megállítani az idő forgását. Elöntve vizükkel mások partjait, átlopózva más vizekbe, hogy onnan lopjanak erőt és áltudást, s azt sajtóként hirdelve vigyék tovább. Csak önmaguknak használva azt. Zúgó vízű, hiteltelen ünnepek! Neked nem az ünnepség a fontos, nem a külsőség, nem a hivalkodás. Kimondatlan krédód az önzetlen odaadás.

A jubiléus köszöntése Losoncon • A szerző felvétele

Az életfolyók között csendesen halad előre a Tiéd. Múlt évek és évtizedek. 40, 50, 60 év. Lehetne, lenne mit ünnepelned. Tudást és szerénységet, hitet és példamutatást. De ez nem igazán a Te műfajod! Csendesen jött és múlt el a 60. születésnapod. Ha a márciusi, losonci előadásod végén nincs ott az egyszerű köszöntés, nincs egy csokor virág, nincs egy apró ajándék, akkor sokadmagammal nem is tudjuk, hogy az életfolyamod áthaladt a hatvanadikon.

A Nílus Egyiptomnak, a Te folyód Nógrádnak éltető artériája. A Nílus – öntözve és termékeny iszappal töltve meg partjait – zöldbe borítja Egyiptomot. Az elvetett magvakból gabona, termények, fák és virágok szöknek a magasba, köszönve az áldását. Az általad vetett tudásmagokból sarjadó és felnövő nógrádi embercserjék viszik magukkal az értéket. Folyód vize szerényen teríti szét az éltető erejét. A víztükör alatt hagyja az örvényeket, hogy azok ott, lent-bent tombolják ki magukat. Ritkán törnek fel, mert nem akarod, hogy feltörjenek: sejtetve hitvallásod, hogy nem az a fontos,

ami Neked fáj, hanem az az öröm, amit másoknak adhatsz. Csendesen, a háttérben, odaadással, példamutató emberi tisztességgel.

Az életfolyók között csendesen halad előre a Tiéd. A par-ton nem lobognak dicsőítő szalagok. Apró mécsesek fénye világítja meg azt. Pedagógusként, emberként és magyarként meggyújtott lángok. Megmentett néprajzi értékek, a múlt emlékei, történelem, tájházak és paraszti épületek, dokumentumok és könyvek. A Kármán család, a Szilassyak, Mocsáry Lajos és sokan mások. A losonci református gimnázium. Losonc, Fülek és a nógrádi palóc táj. Alkotva. Szóban és írásban. Előadásokon és kiállításokon. Otthon és vidéken. Elég egy kérés, elég egyetlen kérő szó.

Az életfolyók között csendesen halad előre a Tiéd. Kívá-nom, kívánjuk, hogy még sokáig, nagyon sokáig haladjon előre. Termékeny vizével, elszórt magjaival, lángra gyújtott mécseseivel adjon hitet, útmutatást mindannyiunknak. Adja meg Néked a Mindenható, hogy legyen meg hozzá az erőd, a hited és a kitartásod.

Józi
(Puntigán József)

Laudáció Kovács Magdáról a Talamon Alfonz-díj átadása alkalmából

Kedves barátaim!

Szerencsés ember, aki olyan helyre születik, ahol minden lépésen mese terem. Szerencsés, hiszen könnyedén tanulja a világ szerkezetét, működését, miközben nyitottá válik a csodára. A sors még nagyobb ajándéka, ha a gyermekkor elmúltával nem zárul be örökre a mesebirodalom fénykapuja, hiszen a világ újabb és újabb próbatételek elé állít, melyeket bizony nem könnyű kiállni biztos háttér és jó példa nélkül.

Kovács Magda szerencsés ember, hiszen szülőföldjén mesés kincset örökölt: képzeletet és valóságot egymásba játszó emberhistóriákat, háborzongató hiedelmeket, balladás balsejtelmeket, boszorkányos, sárkányos babonákat, csupa rejtelem tündértörténeteket. Velük és általuk egy különös, ritka képességet is: meghallja a természet titkos beszédét. Bármikor szóba elegyedik a virágokkal, bogarakkal, fákkal, madarakkal. És nemcsak az élőlényeket bírja szóra, hanem a tárgyak is fecsegnek, feleselnek, áradoznak, hőködnek, panaszkodnak neki. Amikor pedig a világ hallgat, benne szólalnak meg a fontos hangok. Minden porcikájával, rendkívül érzékeny lényével folyton figyel, hogy semmit ne mulasszon el a körülötte nyüzsgő lét történéseiből. Mindig időben érkezik oda, ahol szükség van együttérzésre, odaadásra, simogató segítségre. Meghallgatja, megéri és megérti a legapróbb rezdüléseket, osztozik a parányi örö-mökben, néma fájdalomokban. Tudja, hogy semmi sem olyan fontos, mint az érzelmek vállalása, feltárása, holott a mai világ éppen azt kívánja, hogy az ember mondjon le az érzel-meiről, vagy nagyon mélyre temesse magába azokat.

Kovács Magda a mesés örökséggel, különös képességekkel együtt nagy feladatot is kapott: biztosítania kell az átjárókat az idők mélyére süllyedt harmónia és rend tündértartományára és az emberek kaotikus, rontott világa között. Ügyelnie kell arra, hogy a gonosz erők ne kerekedhessenek felül a jószágon, tisztaságon. Ám nincsenek illúziói: tudja, kiüztünk a Paradicsomból, a lét minden pillanatában valamennyien kiszolgáltatottak vagyunk, s erre finom iróniával mindig emlékeztet is. Döntéseiben bölcsességére támaszkodik. Ugyanakkor nem idegen tőle a feszültséget, bosszúságot oldó tréfa, az összekacsintás derűje sem.

Kovács Magda örökölte a mesélés képességét és felelőségét is. Felnőtt fejjel ennek tudatában indult világfelfedező útra, hogy megteremthesse a maga mesevilágát. *Fekete szél* szárnyán röppent fel tehetsége híre, szavai fehér virágszirmokként kerültek szét hét bűvös novelláján az induló nemzedék antológiájában. A kritikusok égig érő táncot jártak örömlükben, hogy végre történik valami a honi prózában. Elhalmozták dicsérettel, majd elvárásokkal állították szembe, ám Kovács Magda fittyet hányt a ritka jelentkezéseiert járó sorozatos szemrehányásoknak is. Öntörvényű alkotó, aki csak belső hívásainak enged: azt és annyit ír, amit és amennyit a kedve tartja. A mesélés öröme folytán nála a műfaji határok is feloldódnak. Két novellagyűjteménye (az *Én, a csillagbognár* és a *Gonosz asszony hagyatéka*) vala-

mint négy mesekötete (*A csodagombóc*, *A kiskígyó*, a *Titokzatos tücsökzene* és a *Topolya úr csodálatos átváltozása*) sűrű szövésű szép prózát rejt. Hiszen Kovács Magda tündelény, aki átvilágítja mélyéig önmagát, s a belső világosságból környezetére szövegein keresztül sugarat bocsát.

Szerencsés ember, aki a Csincsapatakon innen, Gömörön túl Kovács Magda varázsföldjére, mesekertjébe lép. Szerencsés, hiszen megtanulja: lehet boldogan élni a hétköznapi csodákkal, csodás hétköznappal, s a régi világ darabokra tört rendje olykor helyreállítható. Aki nem hiszi, járjon utána!

Kívánom és kérem, kedves Magda, hogy a lelkedben őrzött kincseket: a derűt, a tisztaságot, a szépséget, a szeretetet még sokáig gyarapítsd s add tovább nekünk, olvasóknak! Könnyítsd meg a szívünkre boruló sötét árnyak súlyát, babusgass, gyógyítsd meg varázserejű szavaiddal, mágikus történeteiddel, amíg a világ világ!

Figyeljék csak, kedves barátaim: Fonzi sajátosan sejtelmes mosollyal, elismerően int a Göncölszekérből. A csillagbognár teszi a dolgát: sőt remek munkát végez.

N. Tóth Anikó

*Elhangzott Diószegen, 2007. május 25-én

Kalligrafikus táj, 1968, ecset, tus

Mihályi Molnár László Ünnepi beszéd Kassán

Tisztelt ünneplő és emlékező kassai közönség!

Sokan tették fel mifelénk is az utóbbi hónapokban a kérdést, hogy tudunk-e méltóképpen ünnepelni, hűségesek vagyunk-e a magyarságért és a szabadságért életüket is feláldozó elődeink örökségéhez. Azon viszont már kevesebben gondolkodnak el, hogy méltó-e a megöltek emlékéhez, ha hóhérok utódai, szellemi és vagyoni örökösei akarnak ünnepelni vagy emlékezni az áldozatokra.

Arany János még jó pénzért sem írt köszöntőt annak a Magyarországra látogató **Ferenc József** császárnak, aki 1849-ben ugyan még nem volt 20 éves, de tanácsadói javaslatára jóváhagyta a véres megtorlást. A költő viszont a *Waleszi bárdok*ban mégis kimondta véleményét:

„Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,
Hogy sírva tallóz, aki él:
Király, te tetted ezt!

Elhullt csatában a derék –
No, halld meg, Eduárd:
Neved, ki diccsel ejtené,
Nem él oly welszi bárd.“

Vajon Arany János is felforgató csőcselék lett volna, csak ezért, mert bírálni merte az önkényuralmat?! Csak azért, mert a keresztény Magyarországért, a nemzeti örökség megőrzéséért s az ország függetlenségéért emelt szót?!

Vajon ünneprontó és megosztó lett volna Arany János, mert nem tudott, nem akart együtt ünnepelni azokkal, akik elárulták 1848 szabadságeszményeit?!

Azt hiszem, hogy itt, Kassán minden nyitott szemű, szívű és lelkű magyar ember tudja a választ...

„Baljóslatú, bús nép a magyar,
Forradalomban élt és ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok...“

...Mi voltunk a földnek bolondja,
Elhasznált, szegény magyarok...“

Szomorú történelmünket, balsorsunkat idézik **Ady Endre** sorai, melyek az első világhégés végén fogantak. Ő már nem élte meg, de sejtette, hogy jön a megtorlás: nemzetünk, országunk feldarabolása, amikor a megátkozott gazok a versailles-i paloták tükörtermében – mint vadászok a leölt zsákmány fölött – mosolyogva rajzolták át Európa térképét. Nem bosszúból, nem diplomáciai sikerekért, hanem a busás haszon reményében, amit az alattvalóvá tett utódállamokkal fiztettek ki. S nem járt népünk jobban a II. világháború után sem. A magát művelt nyugatnak nevező hatalmak ugyanis mindig fontosnak tartották a magyar nép meggya-

lázását, de szabadságharcaiban nem támogatták. A világhódító **Napoleont** csak száműzték, de a magyar szabadságharc leverése után a hazájukat védő magyar vezetőket kivégezték. Nemcsak Aradon ama tizenhármát, hanem pl. Pozsonyban **Mednyánszky Lászlót**, Pesten **Batthyány Lajost**, avagy azt a **Jeszenák Jánost**, akinek dédunokája, **gróf Esterházy János** ma 106 éve, 1901. március 14-én született, és egy hete, március 8-án kellett volna emlékeznünk halálának 50. évfordulójára.

Esterházy sorsát is a magyar szabadság, függetlenség és önrendelkezés vágya határozta meg a mostoha sorsra ítélt, csehszlovák megszállás alá került Felvidéken.

12 évig volt a felvidéki magyarok pártjának vezetője, majd 12 évig szenvedett a szovjet és csehszlovák kommunizmus börtöneiben. Kassa követeként – szinte **Márai** apjának nyomában – került a prágai parlamentbe, ahol 1936-ban **Beneš** elnök jól fizetett miniszteri posztot ajánlott fel neki, de ő ezt azzal utasította vissza, hogy mindaddig nem vállalhat ilyen pozíciót, amíg a szlovákiai magyarság jogi helyzete (ami akkor sok tekintetben jobb volt, mint most) nem rendeződik. Az önrendelkezési jog kiteljesedésének és az autonómia híve volt.

Esterházy nem alkudott meg soha!

1938-ban a magyar többségű területek visszacsatolása után a Szlovák Állam területén marad a mintegy 100 ezernyi magyarság képviselőre. Amikor Németország és Szovjetunió és velük együtt a szlovák hadsereg megtámadta Lengyelországot, ő a menekülők útját segítette Magyarországra. 1942. május 15-én az egyetlen volt, aki a szlovák parlamentben a zsidótörvény ellen szavazott. Magyarországon a nyilasok, Szlovákiában a Gestapo üldözte, miközben ő menekülteket bújtatott, életet mentett.

A háború után **Gustáv Husák** a szovjetek (NKVD) kezére adja, de 1949-ben visszakerül a szibériai haláltáborból, hogy a magyarok és keresztények megfélemlítése céljából kivégezhessék. A hamis vádakra épült ítéletet nemzetközi nyomásra mégis életfogytiglanra mérsékelik, és a súlyos beteg Esterházy még hét évig szenvedett. Mirov börtönében hunyt el 1957. március 8-án. Nyughelye, sírja ismeretlen. Ártatlanságát sem Csehországban, sem Szlovákiában a mai napig nem voltak hajlandók deklarálni.

A XX. század egyik legkiválóbb magyar személyisége, tiszta, keresztény egyénisége, mint ahogy vele együtt a felvidéki magyarság sem nem kapott eddig jóvátételt, sem felmentést a jogfosztás idején reá rakott vádak alól. Ezért nem tehetünk mást: 1848 szellemében kell kérnünk, követeelnünk jogunkat az önrendelkezésre. Mert: „jogtalanság a legrutább bélyeg Isten teremtményén, S ki rásüti, Isten kezét el nem kerülheti“.

Ezt mondja nekünk az ünnep, és ezért hajtsunk fejet az értünk halt hősök emléke előtt!*

*Elhangzott Kassán, 2007. március 14-én

Tózsér Árpád

Idézlek, Európa!

Tisztelt Ünneplő Közönség Kedves barátaim!

Tornalján, ebben a szellemi centrumtól távoli palóc kisvárosban a költészet Európájáról beszélni, nem is olyan régen, mondjuk a nyolcvanas évek végén, mikor a városka parkjában a barbárok agyonverték a festő Dúdor Pistát, még meglehetősen abszurd dolog lett volna!

De, „európaiul“ szólva: Tempora mutantur, változnak az idők, s a változáshoz elég volt néhány kiművelt tornaljai fő, tevékeny szellem, s ma már talán itt sem istenkísértés, ha az európai kultúra nagy vesta-papjával, a kassai **Márai Sándorral** együtt kiáltjuk: Én, rokona **Leonardo da Vincinek** és a Golf-áramnak, látlak és idézlek, Európa!

Barátaim, az antik Európa a költészet jegyében, sőt a költészetből született. S ez akkor is úgy van, ha a mostani, egyesülő és globalizálódó Európa inkább a bikára s az euróra esküszik, mintsem Európéra, az aranyhajú királynóra.

Nem tudom, hányan gondolnak rá, mikor azt mondják, Európa, hogy tulajdonképpen a költészet mindenkori szimbólumát, a „holdat“ idézik. „Europé“ annyit jelent, mint „széles arcú“, ez pedig a görög költészetben a Hold istennő állandó jelzője volt. Mikor évezredekkel ezelőtt Zeus, bika képében, Föníciából Kréta szigetére, tehát Európába hozta Europét, akkor a költészetet, a kultúrát mentette az akkor még félbarbár földrészre. S ebből a költészetből, kultúrából lett később Leonardo da Vinci, a Golf-áram, **Einstein** és – **Göring**. Igen, a reneszánsz s a relativitáselmélet is, de Göring is Európa terméke, az a Göring, akinek az volt az arc poeticája, hogy: Ha ezt a szót hallom: kultúra, a pisztolyomhoz kapok!

Európa – költészet, de Európa a holokauszt is. Európa a Nobel-díjas **Kertész Imre**, s Európa az a fogyasztó-idióta is, aki, mikor azt a szót hallja, hogy „költészet“, rögtön a távirányítójához kap, s kikapcsolja a tévé-készülékét.

Európát soféleképpen lehet idézni. Európában verték agyon a szlovákiai magyar költészet reneszánszának, az egykori Iródiásoknak az idolját, a tehetséges fiatal festőt is, s íme, Európában állítunk, állít majd Tornalja európai öntudatú, műveltségű vezetése szobrot is neki, emlékeztetőül, hogy Európa azért mégiscsak és mindenekelőtt kul-

*Dúdor István jövődő szobrának alapkövetétele
Szekeres Éva felvétele*

túra és költészet.

De itt, ezen a téren, amely mátol az *Európai Művészetek Tere* nevet viseli, nemcsak **Dúdor István** szobra fog állni. A helyi önkormányzat a régió neves személyiségeinek a szobraiból egyenesen szoborparkot kíván e helyen létrehozni.

S az alapkövetételenek és a költészet Európájának a jegyében három napig verstől visszhangzik a város.

S mi, jelenlévő pozsonyi, budapesti és helyi költők megköszönjük a tornaljaiaknak, hogy úgy idézik Európát mint a költészet szinonimáját, s köszönjük, hogy résztvevői lehetünk e felemelő ünnepségsorozatnak.*

* Elhangzott Tornalján, 2007. április 14-én

Szászi Zoltán

Dúdor István tornaljai kiállításának megnyitójára

Arc-táj-tér-kép-rendszer! Ha **Dúdor István** *Gyémánt-hegyen* címet viselő, hirtelen kézzel, indulatból papírra vetett arcképsorozatát nézem, számtalan kérdés gurul elő a sejtések közül. Ki tudja, él-e még közülük valaki? Viselek-e még a reménytelennek tűnő arcot? Kik ők? Kik voltak? Voltak-e egyáltalán, vagy csak a festő látta az arcukat? Az biztos, a festő, Dúdor István ilyennek látta őket. Arc. Emberi, esendő, törött, csikart, vesztés, álmatlan, csipás szemű, gondterhelt, horpadt, lélektelen, szellemtelen, viseltés. Táj. Gyűrött, hullámzó, szakadozó színű, vert, szakadt, álhatatos. Tér. Az állandóan megújuló, állandóan változatlan, örök és kiismerhetetlen. Tanúja szerelemnek, lopott csóknak, elkeseredett barangolásnak, gyerekek kacajának, halálnak, gyilkosságnak. Macskakövein idő nem, de ember fogott már. Kép. Vetítés, álomszerű zuhatag, összegyűrt falu, felette imbolgó Krisztussal, nagyanyámmal, toronnyal, beszáradt festékekkel, galambszaros ereszaljával, kiskertben megásott saját sírral. Örökké koszos tornacipők nyomával. Olajban, vízfestékben, tusban, tollvonásban, szénben, szépiában megolvastott, átsodort, megpenderített világ. Rendszer. Prométheusz tűzlopását sem bírta a maga rendszere. A fényt hozó, azt vászonra, papírra, farostlemezeire záró létezését hogyan is bírta volna elviselni a rendszer. Arc – Dúdor István, Táj – Gömör, Deresk, Komárom, Rimaszombat, dombok Bacsikaiéknál, Tér – végtelen, időtlenbe átemelő, kinyitott és emléket dédelgető, szobornak kockányi követ rejtő. Kép – itt most ma és sokáig még a falakon, bent a fejben, újságpapírokon, emlékezetben halványulón, vagy erősödőn, megmaradó lenyomat. Rendszer – mint kiegyensúlyozott csillagkép, a festő csillaghalmaz, valahol messze, tudaton és meghatározhatón innen és túl, mindörökké Dúdor Pista, ki húsz éve már csak mosolyog, mosolyog, mosolyog!*

* Elhangzott Tornalján, 2007. április 14-én

Mács József Beköszöntő

a 16. Tompa Mihály Országos Vers- és Prózamondó Verseny megnyitóján

Nagy megtiszteltetésnek veszem, hogy a Kárpát-medence minden részében, valamint az anyaországban élő magyarok figyelmét kiérdemelve a *Tompa Mihály Vers- és Prózamondó Verseny* ünnepi megnyitóján jelen lehetek, és beszédet is mondhatok. Egy olyan csodálatos kisvárosban, mint Rimaszombat, amelynek minden régi és új épületét, utcakövét a fel-feltámadó széllel együtt nagy szülötteinek a szelleme is naponta megérinti. Úgy érzem, e falak között is jelen van e kisváros szellemi múltja. Mert ami e falak között most történik és még napokig történni fog, égi szemével figyeli a verseny névadóján kívül **Ferenczy István** első szobrászművésznünk, a város gimnáziumában tanuló **Mikszáth Kálmán** és **Pósa Lajos**, az itteni utcaköveket rövid ideig koptató **Kazinczy Ferenc** és **Petőfi Sándor**, s nem utolsósorban **Blaha Lujza**, a magyar népszínmű nagyszőnye, s felesége révén még **Bartók Béla** is. Hogy nagyjaink közül csupán néhányat említsek. Mert az említettek nemzetükért minden áldozathozatalra készek voltak, és fent az égből már azt is régen megállapították, hogy sok tragédiát megélt, sokat szenvedett magyar népünk történelme során mindig megtalálta a megmaradás és továbbélés útját. A még nem is olyan távoli 1945 utáni pusztító vihart követően is, amikor – Tompa szavaival élve – földult, szézilált berkeinken árnyas, biztos rejtek szinte sehol nem fogadott!

És itt már a *Csemadok* megalakulásáról kell szólnom, mert első és későbbi tevékenkedőinek is e nagyszerű város nagy szülötte sugott, imígyen:

„Szár az ágon, hallgató ajakkal
Meddig ültök csüggedt madarak?
Nincs talán még elfeledve a dal
Melyre egykor tanítottalak.“

„Ha elmúlt is, s többé vissza nem jő
A víg ének s régi kedvetek,
Legyen a dal fájdalmas, merengő,
Fiaim, csak énekeljtek!“

És sűgását komolyan véve, a *Csemadok* – elismerést érdemlően – kitalálta az ének, a tánc, a vers- és prózamondás nagy ünnepeit. Az élni akarás és a megmaradás szándékával és céljával. Szándék és cél alatt azt értem, hogy a vers- és prózamondásra való felkészülés jelentsen örömet, lelki kötődést és erős, eltéphetetlen köteléket nemzetéhez, nemzetiségi sorsra kényszerített közösségéhez iskoláink tanulóinak, a felkészítő pedagógusoknak, az iskolájukat szeretettel és ragaszkodással körülvevő szülőknél, nemzeti közösségünk egészének javára! Ez nagyon okos szándék és cél volt, mintha ezt is az égből

ránk figyelő szellemi nagyjaink és elődeink súgták volna!

Aztán, mintha az égiek már nem súgtak volna nekünk, elfordultak vagy elfeledkeztek volna rólunk, a hetvenes években a feje tetejére kezdett állni minden. Felborult a fontossági sorrend, nem a tanulóké illetve versenyzőké és felkészítőiké lett a fontos szerep, hanem a nagyon szigorú „érted haragszom“ zsűrié, amely, elrugaszkodva a kezdeti szándéktól és céltól, úgy viselkedett, mintha hivatásos vers- és prózamondók teljesítménye fölött kellett volna ítéletet mondania! És a következmény? Kedvüket veszített gyermekek és pedagógusok néztek farkasszemet a zsűri elvárásaival, nem tudták, milyen vershez, prózához nyúljanak, melyik tanulójukat válasszák ki a nagy és nehéz feladatra? S a *Jókai Napok* korábban nagy komáromi ünnepének egyre láthatóbban elfogyott a közönsége, a versenyzők lettek egyszerre szereplők és nézők. S ez az érthetetlen szigorúság és kíméletlenség bizonyos kategóriákban már első díjat sem osztott ki, mert úgymond a színvonal nem érte el az előző évi teljesítményt. Ne örüljön sem versenyző, sem felkészítő a fáradságos munkája eredményének! Ekkor kerültek olyan versek és olyan prózai részletek a *Jókai Napokra*, amelyeket a világ bármely országában előadhattak volna, ott sem lett volna kötődésük semmihez!

S itt érkeztem el oda, hogy, ha megkésve is, a leginkább érintettektől megkérdem, nem lenne-e érdemes visszatérni a *Csemadok* eredeti szándékához és céljához, azaz: újragombolni a kabátot? Olyan értelemben, hogy a jó érzékkel kiválasztott versenyanyag (akár vers, akár próza) hazaszeretetre neveljen és a nemzeti öntudat erősítéséhez vezessen? Nemzeti múltunk újra és újra megismerésének a megmaradásunkat erősen szolgáló céljával! Hála a jó Istennek, lenne miből válogatniuk tanulóink és versenyzőink felkészítőinek, s változtatni, a jó irányba lépni soha nem késő. Felfogásom szerint nem a költőt kell éltetni az ilyen versenyen, mint ez a mostani is, hanem a versét. S ugyanez vonatkozik a prózára is. Mert a célnak megfelelően kiválasztott vers és próza éltet és megtart bennünket.

E gondolatok jegyében kívánok az idei Tompa Mihály Vers- és Prózamondó Verseny minden résztvevőjének felejthetetlen élményt és sikert. Mert hiszen e két napig tartó nemes versengésnek nincs vesztese, csak nyertese, a szó legnemesebb értelmében! Köszönöm a figyelmüket!*

*Elhangzott Rimaszombatban, 2007. április 27-én

Emlékezés Kaszás Attilára

Mács István felvétele

2004. május 27-én a Kaszás Attila előadásában hangzott el Petőfi Sándornak, a vers keletkezése idejében már Gömör és Kis-Hont törvényesen egyesült vármegye tiszteletbeli táblabírájának ez a verse.

Akkor a költő szobrát avattuk – s most az előadóra emlékezünk.

Kamarás Imre felvétele

A XIX. század költői

Ne fogjon senki könnyelműen
A húrok pengetéséhez!
Nagy munkát vállal az magára,
Ki most kezébe lantot vesz.
Ha nem tudsz mást, mint eldalolni
Saját fájdalomad s örömed:
Nincs rád szüksége a világnak,
S azért a szent fát félretedd.

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küldte
Vezérül, a lángoszlopot.
Ujabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

Előre hát mind, aki költő,
A néppel tűzön-vízen át!
Átok reá, ki elhajtja
Kezéből a nép zászlaját,
Átok reá, ki gyávaságból
Vagy lomhaságból elmarad,
Hogy, míg a nép küzd, fárad, izzad,
Pihenjen ő árnyék alatt!

Vannak hamis próféták, akik
Azt hirdetik nagy gonoszán,
Hogy már megállhatunk, mert itten
Az ígéretnek földje van.
Hazugság, szentelen hazugság,
Mit milliók cáfolnak meg,
Kik nap hevében, éhen-szomjan,
Kétségbeesve tengenek.

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!

És addig? addig nincs megnyugvás,
Addig folyvást küszködni kell. -
Talán az élet, munkáinkért,
Nem fog fizetni semmivel,
De a halál majd szemeinket
Szelíd, lágy csókkal zárja be,
S virágkötéssel, selyempárnán
Bocsát le a föld mélyibe.

(Pest, 1847. január)

Szubjektív búcsú Kaszás Attilától

Drága Attila!

Fájdalmas volt az a reggel, amikor a hírekből értesültem, hogy rosszul lettél, kórházba kerültél, s állapotod válságos. Éreztem, hogy nagyon nagy baj van, de reménykedtem a felgyógyulásodban. Nehéz volt elhinni néhány nappal később a rideg valóságot, hogy búcsút intettél nekünk, s ezentúl már nem mi kísérjük figyelemmel sorod alakulását, hanem Te vigyázol minket az örök messzeségből.

Amíg Te a két lét között ingadoztál, mi, egykori osztálytársaid, barátaid – közöttük én is – imádkoztunk érted. Közben vissza-visszaperegtek az együtt töltött selmeci hónapok. Gimnazistaként mindkettőnknek határozott elképzelésünk volt arról, hogyan tovább. Amilyen határozottsággal én tartottam a néprajz felé, Te legalább olyan tudatosan készültél színészi pályádra. Mindketten anyanyelvünkön akartunk tanulni. Így kerültünk gimnáziumi tanulmányaink negyedik évére Selmechányára, mert abban az időben, az 1970-es évek végén ez volt az egyetlen módja annak, hogy Magyarországon (vagy bármely más baráti-szocialista országban) folytathassuk tanulmányainkat. Te az ország nyugati feléből, Komáromból, én a keleti feléből, Szepsiből, Kassáról érkeztem. Huszonkét diáktársunkkal együtt mindketten a 4.I osztályba kerültünk. Ez volt az a vegyes humán osztály, ahonnan Magyarországon, valamint az egykori NDK-ban és az egykori Szovjetunióban folytatták tanulmányukat a diákok. A Selmechányán eltöltött egy esztendő alatt rengeteg közös élményünk volt, hiszen a tanítási napokon kívül a hétvégék többségét is együtt töltöttük, mert Selmechányáról havonta csak egyszer utazhattunk haza szüleinkhez. Emlékszem, amikor történelem-, szlovák- vagy oroszórán felettél, humoroddal, jó kedélyeddel mindig könnyen elérted, hogy az esetleges hibák, hiányosságok sem tűntek fel a tanároknak, őket is mindig jó

kedvre derítettél. Arra is emlékszem, amikor büszkén mesélted, hogy az 1848-as magyar forradalom gyermeke vagy, nem véletlenül születted március idusán – ugyan nem 15-én, hanem 16-án, de ez csak egy apró hiba. És fogod Te még szavalni egy ország előtt a Nemzeti Múzeum lépcsőjéről a *Talpra magyart*, mint egykor Petőfi. Hisz Petőfi is volt selmeci diák, nap-mint nap ott jártunk el az erre emlékeztető márványtábla előtt.

És szavaltad! És ekkor én nagyon büszke voltam Rád.

Leérettségiztünk, majd a nyár végén alapos politikai felkészítés után megkaptuk az útlevelet. Aztán autóbusszba ültettek minket, a magyar osztály 26 diákját, és minket, a 4.I nyolc magyarországi tanulmányokra készülő diákját, átvittek a határon. Mindenkit a kollégiumba szállítottak, de a *Színművészeti Egyetem* kollégiuma autóbusszal nehezen volt megközelíthető, ezért Téged annak közelében tettek ki. Egy sporttáska volt Nálad és az elmaradhatatlan hegedűd. Jellegzetes „kaszásattilás” mosolyoddal köszöntél el tőlünk, majd válladra vetted a táskát, hónod alá a hegedűt, és elindultál... a hírnév felé.

Azóta személyesen nem sokszor találkoztunk. De amikor mégis sort kerítettünk rá, pontosan olyan közvetlen és barátságos voltál, mint osztálytársként. Olykor-olykor, amikor többnapos budapesti utam alkalmával felkerestelek a színházban, mindig barátsággal, szeretettel invitáltál az esti előadásra. Szép emlékeim között őrzöm ezeket a színházlátogatásokat. Egyik alkalommal lányaim elkísértek Téged egy színházi próbára. Nekik is felejthetetlen élményt szerezted ezáltal. Utolsó személyes találkozásunkra Rimaszombatban, a Petőfi-szobor avatásakor került sor. Örömmel és bizakodva újságotad, hogy úgy érzed, megtaláltad a párodát, azt, aki megajándékoz Téged azzal, amire a legjobban vágysz, egy gyermekkel. Alig több, mint egy évre rá meg is született kisfiad. Én is együtt örültem örömeidnek.

Rimaszombati találkozásunkkor bíztattál, hogy szervezzem meg a 25 éves érettségi találkozókat. Mondtam, hogy én azt csak Putnokra tudnám, pedig Selmece kellene. Nem baj, mondtad, Te Putnokra is szívesen eljössz, csak találkozzunk... Elmaradt, nem került rá sor. Mint ahogy arra sem, hogy tapsoljak Neked a Nemzeti Színházban, pedig oda is hívtál. Meg is ígértem, hogy elmegyek. Ó, Istenem, milyen az élet! Azt hisszük, hogy van még időnk bőven... A Nemzetibe, ahová Téged ünnepelni készülnem volna, már csak Tőled búcsúzni mehettem.

Drága Attila!

Tudom, hogy Te tovább élsz fiadban és szeretteid szívében. Nem felejtünk Téged el. Vigyázz minket fentről.

Bodnár Mónika

Bodnár Mónika és Mács József társaságában Rimaszombatban Gecse Attila felvétele

Beszélgetés Kaszás Attilával

Az következőkben egy vele készült beszélgetést közlünk. A tragikusan korán és váratlanul elhunyt színésszel 2006. augusztusában a *Heti Válasz* készített interjút. A magát komárominak valló művész az *56 csepp vér* című musical játékfilm akkor zajló próbáiról, színházról, családról és 2004. december 5.-ről is beszélt.

*

– *Meghökkenett, amikor azt mondta: kérdezze meg bárkit a próbateremben, hogy ön kicsoda, és el fogok csodálkozni az eredményen.*

– Pedig színházi emberek: fiatal énekesek, táncosok, és tegyen egy próbát, a fele sem fogja tudni a nevemet.

– *És közben megasztárok viszik a főszerepeket?*

– A megasztárok népszerűségére építik a produkciót. Ez nem baj, ez a kor szava. Még magasabb színvonalon kell dolgozni, hogy az emberek értékeset láthassanak.

– *Mi történt?*

– Valamikor bement az ember egy presszóba, és a fiatalok felhördültek, ha meghallották, hogy színművészeti. Még Rákosi elvtárs is a bányással egy fizetési kategóriába sorolta a színészetet. A színház azóta máshová került a társadalom értékrendjében.

– *De a váltás tizenhat éve történt. Épp most, a sztárokra kihegyezett világban vesztett volna ez a rang újra a fényéből?*

– Nem vesztett. Eltűnt.

– *Akkor a jó előadásokra miért telnek meg mégis a színházak?*

– Hála Istennek, még sokan járnak, nosztalgiából és megszokásból. Ám ez a bázis öregszik, és nem látom mögöttük a fiatalokat. Minden kulturális eseménynek van egy kis sznob jellege. Illik ott lenni, mert mások is ott lesznek, még ha nem is értem, miről van szó. Csakhogy mára ez a sznobéria áttolódott más területekre. A színház már nem presztízskérdés. Nem kell ott lennünk, ezért nem is leszünk ott – így gondolkodnak a fiatalok. Nekem megadatott, hogy színházba járó nemzedékek nőttek fel velem. A Padlás után megnézték a *Leonce és Lénát*, majd a *Dühöngő ifjúságot* és a *West Side Storyt*. Ez a generáció ismer engem, de majdnem egyidős velem. Azután megszakadt valami.

– *A West Side Story után itt egy újabb Rómeó és Júlia-feldolgozás. Még élnek a forradalmárok, és azok is, akik rájuk lóttek. Nem furcsa fiktív történetekben feldolgozni 56-ot? A musicalig kell lemenni, hogy a fiatal nemzedékek számára megközelíthető legyen a forradalom?*

– Ez is kevés. A tizenévesek nem fognak a megasztáros fiatalok miatt beülni a Sportarénába. A vállalkozásnak ez a szintje ku-

darcgyanús. Adja Isten, ne legyen igazam.

– *A Megasztár vagy 56 miatt?*

– Az a fajta ikon, amit a médiában kitermelnek, aligha alkalmazható a színpadon. Másfajta emberek járnak színházba, mint akik a televíziós sztárkultuszra vevők. A fiatalokat nem érinti meg semmiféle heroizmus. Che Guevara esetleg, mert jól néz ki a pólón, de hogy ki volt, nem tudják.

– *Keserűen beszél.*

– Ezek tények, csak körül kell nézni a Szigeten. De nekünk az a dolgunk, hogy készítsünk egy musicalt, hátha ezzel el lehet vinni hozzájuk valamit ebből az eszmeiségből. Azért is fontos, mert nyílnak az egyetemek, és nem lenne baj, ha a diákok vigyázó szemüket Párizsra vetnék.

– *Lőrinc barátot alakítja. Shakespeare-nél az események egy részében mintha ő mozgatná a szálakat, de mégis kicsúsznak a kezéből. Az ébredező Júliát otthagyja a már halott Rómeó mellett, mert közeleg az őrség, és nem mer maradni. A forradalom Lőrinc barátja keményebb jellem?*

– Lőrinc barát nem egy Kapisztrán Szent János, de ettől még ő a világirodalom egyik legnagyobb humanistája, a mindenkori kiegyezés keresésének jelképe. A musical ki-telepítettekről, többek közt egy színész gyerekeiről szól, akik falusi bálba mennek, és egy régi színházi ládában kosztümöket találnak. „Én leszek Rómeó“, „én pedig Mercutio“, így kezdődik. A pap a helyi tisztelendő, a musical központi figurája, a történet az ő visszaemlékezése. Horváth Péter rendező instrukciója alapján úgy látom, Lőrinc barát az a típusú értelmiségi, aki nem harcol, és nemcsak azért, mert pap, hanem mert igazi pacifista. Megpróbálja úgy irányítani a világot, hogy ne legyenek áldozatok.

– *Ám mint Shakespeare-nél, itt sem jár sikerrel.*

– Tehetetlen egy ilyen világviharban, és azután ostromozza magát, miért nem tudta jó irányba lendíteni az eseményeket. Ez az értelmiség tragédiája, a „miért nem voltam ott, miért nem ordítottam“ kérdése.

– *Értelmiség és hatalom – visszatérő feszültségpont a szerepeiben. Ott van Buckingham, aki mindent megtesz,*

Hölgyek társaságában, Rimaszombatban (2004) • Gecse Attila felvétele

hogy trónra segítse III. Richárdot. Emlékezetes, hogy III. Richárd a koronázás előtt arról beszél, mások rakták vállára az uralkodás terhét.

– Álszent szöveg. Mindent megteszünk a hatalomért, de úgy viselkedünk, mintha nem akarnánk. Buckingham korunk hőse, az ő erkölce a gátlástalanság. Összekacsint Richárddal, és azt mondja a trónhoz vezető úton, hogy még, még tovább. Richárd válasza: rakjátok vállamra a terhet, de utána: „A ti kényszeretek ment föl engem minden mocsok alól, mi vele jár.”

– Akárhányszor el lehet játszani, minden korban időszerű?

– Persze, mert az eszközök, a kultúra, a vallások átalakulhatnak, az ember semmit sem változott.

– Az utóbbi időben kétszer is belelépett Gábor Miklós szerepeibe. Szatyint játszott az Éjjeli menedékhelyben, és Pálfít Szomorú Hermelinjében. Láta őt színpadon?

– Akkor még nem éltem Magyarországon, de meghallgattam egy rádiófelvételen. Az embernek összeszorul a gyomra a felelősségtől, de ez öt percig tart, utána neki kell állni dolgozni.

– Selmecebányán combközépig érő hóban futott fel a hegyre a gimnáziumig, mert minden feltételnek meg akart felelni, hogy elengedjék Budapestre, a Színművészeti Főiskolára. Tavaly pedig visszautasította az önnek ítélt kitüntetését, a lovagkeresztet.

– Szlovák állampolgár vagyok, az én kettős állampolgárságomról volt szó a 2004. december 5-i népszavazáson. Akkor a miniszterelnök azt mondta: a nép ne menjen el szavazni, vagy mondjon nemet. Ilyen kormánytól nem vehetek át kitüntetés.

– Miért nem beszélt erről nyilvánosan?

– Mert magánügy, de tartoztam vele a szüleimnek, magának és a kisfiamnak. A civil kurázi miatt döntöttem így, és szerettem volna, ha tettemet nem kötik politikai oldalhoz. A nemzeti kérdések felette állnak a napi politikának. Nem létezhet nemzeti és nem nemzeti kormány, mert vagy nemzeti a kormány, vagy nem is kormány. Ahogy nem létezik rossz vagy jó színész sem, csak színész. A többi semmi, vagy ahogy Feleky Kamill mondta: van a színész, és a kiskanál.

– Harminc éve él Magyarországon, de nincs magyar állampolgársága. Soha nem is kérte?

– Ma már nincs gyakorlati jelentősége. A környezetemben sem volt olyan magyar ember, aki kezdeni akart valamit a kettős állampolgárságával. Az elutasítás miatt az önérzetünk és a hazafiságunk volt földig gyalázva. A Felvidéken élő anyám azt kérdezte: „Hogy megyek ki az utcára? Ide sem kellek, oda sem kellek?” Ez szörnyű, és ezzel senki sem foglalkozik. Hány százalék, GDP, több vagy kevesebb, azzal igen, de nekünk semmi közünk a számokhoz, emberek vagyunk.

– A népszavazás érvénytelen volt, mit lehet még utólag tenni?

– Őszintének kell lenni, ami a legrövidebb út az elmagányosodáshoz.

– Magyar regéket olvas fel. Nem koridegen műfaj ez?

– A kiadó felkért valamire, én azt feleltem: azt nem, de ha Lengyel Dénes Magyar regék és mondák című kötetét felolvashatom, igent mondom. Szól egy mese, egy nép szép és hosszú története, amire rá lehet hangolódni, kézen fog, nevel. A kisfiam miatt is fontos ez. Lehet, hogy korszerűtlen, de nem tudok másmilyen lenni.

– A gyermeke születésével új korszak kezdődött az életében. Mobil kikapcsolva, vonalas telefon nincs. Csendre van szüksége? Visszahúzódni a fogyasztói társadalom mámorából – most önt idéztem –, ebből az állandó zsongásból?

– Én, én, önzés mindenütt. A családalapítás éppen az ellenkezőjéről, az áldozatról szól. Az áldozathozatal divatjamúlt lett. Ma minden mögött az búvik meg, hogy csak nekem ne kerüljön semmibe, ne kelljen az énemből beáldozni. Ezért nem születnek igazi barátságok, ritkák az igazi közösségek, nincs hazafiság, nemzet.

– De ha nincs család és közösség, akkor mit ér az egész?

– Akik alkalmasak erre a létre, azoknak nincs hiányérzetük. Egójuk a bankszámlájukkal együtt nő.

– A fogyasztói társadalomban nevelkedő nemzedék ezért talál nehezebben értékekre a színházakban is?

– A háború előtti nemzedéknek még van Istene, a kommunizmus alatt felnőttekben létezik egyfajta ellenzékiesség, azért járt színházba, mert ott kimondattak olyan szavak, amelyek egyébként nem hangozhattak el. Utána mi jött? A pénz. A pénz nem kerget be a színházba, legfeljebb a musicalekhez viszi el az embereket. Most megint kell valaminek jönni, ami a pénz istenét háttérbe szorítja.

– A színház?

– Nem, a színház mindig elitista. Fontos lenyomat, szeretem, de színház nincs minden faluban. Templom van.

– Lőrinc barátos a válasza. Azt a megoldást kínálná, amit a darab is, amikor az oroszok betörnek a templomba, és mindenkit megölnék, csak a pap marad életben?

– Lőrinc barátom nem fog a golyó. Magam nem vagyok templomjáró, de keresem a kiutat, és nem látok mást, csak a történelmi egyházak megújulását. Valaminek muszáj történnie, így nem folytatódhat.

(Beszélgetett: Élő Anita)

A szoboraavatást követően a szervezők köszönetét Sebők Valéria tolmácsolta. Balra: Hízsnyan Géza • Gecse Attila felvétele

Levél-féle Kaszás Jánosnak tehetségről, jóságáról, emberségről, bánatról és vigaszcól

Drága Jancsika!

Talán megbocsátod ezt a megszólítást egy ismeretlenről. Bizalmaskodásomat azzal próbálom mentesíteni, hogy bár soha nem találkoztunk, lelkem legmélyén úgy érzem, nagyon szoros kötelék kapcsol Hozzád: az édesapád iránt érzett tisztelet, szeretet, barátság. Most, hogy ő eltávozott közülünk, ez a kötelék mintha még szorosabb lenne. Régen találkoztunk először, talán az 1979-es évszámot mutatta a naptár, amikor Komáromban a Jókai Napokon Gáspár tanár úr komáromi gimnazistái *Vers és tánc* címmel adták elő produkciójukat. Az előadásból tehetségével, kisugárzásával kiemelkedett egy fiú, akinek a nevét iskolatársától, később közös barátunktól, Bajnok Zsolttól tudtam meg, s egész életemre megjegyeztem: Kaszás Attilának hívták. Azóta tudtam, milyen tehetséges színész, milyen nagyszerű az énekhangja. Tehetségét, művészetét később sokszor megcsodálhattam: főiskolás vizsgaelőadásokon, a *Pesti és Vígszínházban* főiskolásként játszott szerepeiben, a diploma átvétele utáni első – mindjárt fő! – szerepében, *A kétfejű fenevad* Ambrus diákjaként, láthattam őt többek között Ruttkay Éva, Páger Antal, Tanai Bella partnereként, zarándokoltam az egykori *MOM Művelődési Házba*, ha ott játszott vendégként a *Rock Színházzal*, együtt örültem vele a *Leonce és Léna*, a *West side story*, a *Hielbronni Katica* sikerének, mulattam *A csókos asszonyon*... sorolhatnám csaknem a végtelenségig, egészen a *Nemzeti Színház Calderón* előadásáig. Akkor találkoztunk utoljára. De akkor már nem csupán a művészt, a tehetséget tiszteltem, szerettem benne. Mindezek előtt az EMBERT. Ez most így persze közhelynek tűnik. Ezért is nem akartam, nem mertem búcsúztatót, nekrológot írni róla. Azokban már mindenki jó, nagy, tehetséges... stb. – volt. Ebben a levélben voltaképpen azt szeretném elmondani Neked, hogy ő másképp volt az. Nem utólag, nem a mindent megszépítő emlékezésekben, a búcsúbeszédekben, hanem az életben. Úgy igazán. Ahogy csak nagyon kevesen. Végtelen természetességgel, magától értetődően volt jó, volt emberi. Az előzőekben pontos időponthoz tudtam kötni, mikor ismertem meg édesapád színészi tehetségét. Jó kedélyű emberként, kellemes beszélgetőtársként megkedvelni is elég volt egy-két találkozás. Azt azonban nem tudom időponthoz kötni, mikor ismertem föl a benne rejlő mély emberséget, belső értékrendet és azt a következetességet, amivel ehhez ragaszkodott, ahogyan képes volt ennek alapján élni. Ezek azok az értékek, melyekért nem csak szeretni, tisztelni is kell őt. Egy ilyen kép egy másik emberről csak lassan, apró mozzanatokból épülve áll össze bennünk. Előadások utáni „büfé-beszélgések”, közös szurkolás a Fradi-pályán, keresztányaink köszöntése Bajnokéknál, „politikai helyzetelemzések”... A 2002-es választások idején mást gondoltunk a politikáról. Mégis szinte az egyetlen ember

volt, akivel értelmes párbeszédet lehetett folytatni, akit nem vakítottak el a mesterségesen csiholt érzelmek, a gyűlölködés, aki végig képes volt higgadtan elismerni a „saját oldal” hibáit és a „másik oldal” erőit.

Egyszer talán fölmerül Benned a kérdés (vagy megkérdezik Tőled is, ahogyan tőlem is többen megkérdezték), valóban olyan nagy színész volt-e Kaszás Attila, amilyen hatalmas, mély és meghatározó volt a gyász, a búcsúztatás, a virrasztás. Igen, nagyon nagy színész volt. De akik magukba roskadva virrasztottak akkor, péntek éjjel a *Nemzeti Színháznál*, azok az embert is gyászolták. A tehetségről nehéz beszélni, nehéz szabatosan megfogalmazni, mert az „csak úgy van” és az ember megéri, fölismeri. Persze, ha színházról írogat, néha meg is kell fogalmaznia, mit is ért alatta. A jóságról, az emberségről még nehezebb beszélni, azt még nehezebb megfogalmazni. De azt talán jobban megéri a fogékony ember. Annak kisugárzása van. Aurája. Rosszullétének hírére az első kép, mely megjelent előttem, az a pillanat volt, amikor alig kéthetes kislányom ágya fölé hajolva megkérdezi: fölvehetem? Majd pedig ahogyan a karján tartja, ahogy néz rá. Abban a pillanatban a szobában minden megváltozott. Mintha szebben ragyogott volna a beszűrődő napfény, mintha fölmelegedett volna a májusi levegő. Abban a pillanatban benne volt minden: emberség, jóság, szeretet és a vágy a gyermek után. Májig is így jelenik meg leggyakrabban lelki szemeim előtt. Vagy másnap, Júliával a murányi várban. Alig egy év múlva már Téged tarthatott a karjában. Örök bánatom, hogy nem láthattam azt a pillanatot. De azért el tudom képzelni! Láttam a fényt a szemében, hallottam a melegséget a hangjában, ahogyan Rólad beszélt. Amikor belemondta a telefonba: Megszületett Jancsika! Amikor hívott, menjünk le a Balatonra, nézzük meg a kislányát. Amikor a Nemzeti öltözőjében a képeidet mutatta, s mesélt, mi mindent tudsz már, s amikor kis szemrehányással a hangjában mondta: Lassan egy éves lesz és még nem is láttátok!

Drága Jancsika!

Ha egyszer majd azt olvasod az Ady versben: „Az én apámnál nincs jobb ember, nincs, nincs sehol.” – tudd, ez bizony a Te édesapádra vonatkozott. Bármennyire giccsesen hangzik, bármennyire úgy tűnik, ilyeneket csak rossz nekrológokban írnak, rá ez érvényes volt. Ha majd rá gondolsz, s a bánattól összeszorul a szíved, hogy már nincs ott Veled, hogy voltaképpen élő, felidézhető emléked sincs róla, gondold arra, ő valóban a legjobb édesapa volt. A veszteség pótolhatatlan, szörnyű. Pici vigaszt talán mégis nyújthat az az érzés, hogy míg a világon számtalan apukáról gondolja a gyermeke, hogy a legjobb ember, a Tiédről ezt Rajtad kívül számtalan ember gondolja, aki ismerte Őt! Így emlékszik rá e sorok írója, Téged ismeretlenül is szerető, édesapád emlékét szeretettel őrző

Géza bátyád!
(*Hizsnyan Géza*)

A kassai „magyar ipari“ tanáraként 1970 körül

Búcsú Pazderák Bertalantól

Életének 75. évében, 2006. február 20-án elhunyt Pazderák Bertalan tanár Magyarbódön, akit diákjai szerettek és becsültek, mivel annyi emberséget tudott nekik adni. Azáltal vált legendássá, hogy óráit magyar népdal-énekléssel kezdte.

Magyarbód 1938-ban nem került vissza Magyarországhoz. Az akkor tüntető bódieket meghurcolták, s ez bizony asszimilációhoz vezetett. A megfélemlített emberek nem merték vállalni identitásukat. Abban, hogy ilyen történelmi háttér ellenére e községben a magyarság még mindig tartja magát, nagy szerepe volt Pazderák Bertalannak, aki fáradhatatlanul szervezte a magyar rendezvényeket a faluban, motorja volt a helyi Csemadoknak, a Magyarbódi Hagyományőrző Csoportnak és a Csereháti Művészeti Egyesületnek. A rendszerváltás után – a helyi viszonyokat figyelembe véve – a *Független Magyar Kezdeményezést* hozta létre, mert úgy vélte, ez a politikai párt lesz elfogadhatóbb az asszimiláció útján elindult bódiek számára.

1932. április 12-én született Magyarbódön. A sárospataki református kollégium növendéke volt. A háború után az édesanyja a határon átszökve látogatta. Majd Pozsonyban szerzett tanári diplomát, szlovák-országi szakon.

A tornaljai gimnáziumba neveztek ki tanárnak, ahol éppen megindult az anyanyelvi oktatás. Onnan Fülekre került, majd Kassára, a legendás ipariskolába (1966–70), ahol egy időben igazgatóhelyettes is volt. Az akkori igazgató távollétében ő vállalta és írta alá a *Thália-színpad*

létrehozását az iskola tornatermében, mert minden ígéretés ellenére, az alakuló társulat nem kapott volna termet. Ebben az időben Budapesten részt vett egy március 15-ei tüntetésen, letartóztatták és emiatt a bárcai nevelőintézetbe száműzték, majd innen a posta alkalmazottjaként ment nyugdíjba.

Sok éven át a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Kelet-kassai Egyházmegyéjének presbiteri teendőit látta el.

Még a rendszerváltás előtt egy kopjafát rendelt, saját költségére, Ulmann Istvánnál és Pekár Józsefnél a község temetőjében nyugvó 1848-as honvédek emlékére. A hagyomány ugyanis úgy tartja – mégha ennek nincsenek is adathozható bizonyítékai –, hogy az első kassai csatában (1848. december 11.) elhunyt honvédek ide temették volna. Az évente megtartott márciusi ünnepségek mozgatórugója és fáradhatatlan szervezője volt.

A 90-es évek elején felújította a Csemadok Magyarbódi Alapszervezetét és a hagyományőrző csoport egyik mozgatórugója volt leányával, Emőkével és annak férjével, Pribék Gáborral együtt. Pazderák Bertalan igazi őrző volt a strázsán, a végeken. Halálával betölthetetlen űrt hagyott maga után.

2006-ban Tornalja városa díszpolgárává avatta és együtt örülhetett egykori diákjaival. Ugyanis 2006. június 24-én nagy eseményre került sor a Tornaljai Gimnázium életében. Az első magyar osztály 1956-os érettségizői találkozója gyülekeztek a gimnázium épületében. És ekkor Pazderák Bertalan, egykori irodalomtanár az 50 évvel ezelőtt érettségizettek számára rendkívüli magyarórát tartott. Ami fél évszázaddal ezelőtt nem kerülhetett a tananyagba, azt most pótolta. Feledhetetlen óra volt, örök gondolatokat idézett. Hálát adott az Istennek, hogy itt lehetett tanítványai között.

Búcsúztatására 2006. február 24-én került sor a magyarbódi református templomban.

*

Az Új Szóban évekkal ezelőtt a Magyarbódön végzett munkájáról a következőképpen számolt be:

„Községünkben is, mint szerte az országban, ötven évvel ezelőtt alakult meg a Csemadok. Kezdetben nagyon sikeresen működött, híres táncszoportja, zenekara volt, több mint harmincan táncoltak, ott voltak mindig Gombaszögön, Zselízen, itthon is és a járásban is rendszeresen felléptek. A színjátszó csoport is áldásos munkát végzett, több helyen szerepeltek, itthon nagyon gyakran.

De jött egy szerencsétlen, számunkra gyászos év, 1965, amikor megszüntették erőszakkal, fondorlattal, gonosz módon a magyar tannyelvű alapiskolát. Községünk magyar szellemi vezető nélkül maradt. A lelkész sem segített, jobban érezte magát Kassán. Megkezdődött a romlás, hanyatlás időszaka.

De a nyolcvanas években újra hallatta hangját Magyarbódön. Büszkén állapíthatjuk meg, hogy március tizenötödikét, bár szerényen, már a nyolcvanas években meg-

ünnepeztük. Abban az időben még Magyarországon sem vették jó néven az ünneplést.

Nagy segítségünkre volt ebben a Pribék házaspár Kassáról, **Pribék Gábor**, **Pribékné Pazderák Emőke**. Az ő segítségükkel már a bársonyos forradalom előtt olyan műsoros eseteket rendeztünk, hogy megtelt a művelődési ház nagyterme. Nagy volt a siker, nagy volt a lelkesedés. Szabadon cselekedtünk, szabadon beszéltünk. Neves táncsoportok, különösen a kassai *Új Nemzedék* gyakori vendégünk volt.

1991-ben, tíz évvel ezelőtt, újjászerveztük a Csemadok helyi csoportját.

Első maradandó tettünk 1991-ben az volt, hogy kopjafát állítottunk a magyarbódi református temetőben eltemetett 1848-as honvédek emlékére.

Nagy adósságot törlesztettünk, több mint száz évig jeltelen sírban nyugodtak. Nekünk adatott meg, hogy ezt elvégezzük, sokáig ezt nem lehetett megtenni.

Kezdetben Pribék Gáborral azt terveztük, hogy az Ósva-völgyi szórványmagyarok március 15. ünnepségét szerveztük meg. Évekkel később mindig bővült a kör, ma már Kassáról, Bodrogekőből, az Ung-vidékről, Szepsi és Kassa környékéről, Rozsnyó mellől, sőt már Magyarországról is, Miskolcra, Budapestre, Debrecenből jönnek.

A Kárpát-medence híres magyar református püspökei mind itt voltak, vagy készülnek a magyarbódi március 15-i ünnepségre. Jelenlétével megtisztelt bennünket **dr. Mikó Jenő**, **dr. Erdélyi Géza**, **dr. Mészáros István**, **dr. Hegedűs Lóránt**, **dr. Tőkés László**, **Dr. Csíha Kálmán** főtitiszteletű püspök.

De nem csak egyházi emberek látogatnak meg minket, világiak is ellátogatnak hozzánk. A Magyar Köztársaság nagykövete szintén állandó vendégünk, itt járt köztünk dr. **A. Nagy László**, a Magyar Koalíció Pártja alelnöke, **Bugár Béla**, a Magyar Koalíció Pártja országos elnöke, a Szlovák Köztársaság parlamentjének az alelnöke, **dr. Czine Mihály** egyetemi tanár Budapestre és még sok jelentős vendég. Neves énekkarok Kassáról, Debrecenből, Sárospatakról, Szikszóról.

Miért jönnek az emberek olyan nagy számban Magyarbódba? Jelentős történelmi örökséget kaptunk. Őseink 1848-as honvédekét ápolnak, a halottakat tisztességgel eltemették bátor papjuk, néhai **Balla József** nagytiszteletű úr vezetésével, abban az időben, amikor az osztrákok győztek az első kassai csatában, nem engedték, hogy a budaméri harmezőről a halottakat Kassán temessék el.

Másik nagy örökségünk, ez a vidék adta a magyarságnak **gróf Desseffy Arisztidet**, a hős 1848-as huszártábornokot, a későbbi aradi vértanút. Magyarbód mellett, Ósvacsákányban született, szlovák faluban.

Mi ápoljuk az emlékét.

Kossuth Lajosnak, Magyarország nagy fiának, kormányzóinak is volt köze e vidékhez. Magyarbód mellett, Felsőkemencén lakott hat hétig, és ott konfirmált az evangélikus templomban. 1904-ben gyönyörű márvány emléktáblát helyeztek el a templom falára. 1919-ben

eltávolították. Tíz évig küzdöttünk, hogy helyezzék vissza az emléktáblát, örömmel közöljük, érdemes harcolni, küzdeni, van eredmény, a táblát visszahelyezhetjük.

A szlovák nemzetiségű gyülekezet tagjai egyházközségi közgyűlésen hetvennyolcból hetvenötön arra szavaztak, hogy vissza kell helyezni az emléktáblát.

Nem vagyunk sokan a Csemadok helyi alapszervezetében, másokkal összehasonlítva nem végeztünk sok munkát, de amit végeztünk, azt magas színvonalon, egyetemi szinten végeztük, akár a magyar vonatkozású történelmi és kulturális emlékek ápolását, akár a népi kultúra, a szülőföld hagyományainak népszerűsítését.

Van Hagymányórázó Csoportunk húsz taggal. Megalakulása nehéz és fájdalmas szülés volt, de aztán a csecsemő gyorsan fejlődött, ma pedig büszkén tekinthetünk fel rá, daliás ifjúvá vált. Bár csak tíz éve szerveztük újjá a hagymányórázó csoportot, csoportunk 50 éves múltat tekint vissza. Nagyon sokan a kezdők közül már a temetőben porladnak, de hangjukat őrzi a hangszalag és táncukat a filmkockák. Áhítattal és tisztelettel hallgatjuk és nézzük, példaképeink a lelkesedésben és a dal szeretetében.

Csoportunkról Pribék Gábor a *Kassai Magyar Közösségi Ház* igazgatója, aki elismert szakértője a táncnak és a dalnak, így ír: „*A Felvidék egyik legszínvonalasabb csoportjaként tartja számon a szakma. Táncainkban megőrizték a régi stílusú páros tánc motívumait is, melyet a legszebben általuk dibegősnek nevezett lépés bizonyít. Karikázójuk a néptáncanfolyamok tananyagában is szerepel, melyben több szólamúan énekelnek*”.

Kis közösséggé váltunk: „Együtt táncolni, énekelni, újraalkotni és ily módon tartani egymásban a lelket!” Ez az óhajunk, és csak ennyit szeretnénk.

(2001. március 29.)

*

Magyarbód történetének feldolgozásán dolgozott, sajnos ezt már nem fogja befejezni. Kár.

A *Szent Korona-Rádió*ban valaki emlékére azokban a napokban a *Hazám, hazám*-at... kérte.

Kedves Berci, az idő haladtával egyre inkább az a szomorú kötelességünk, hogy azoktól kell elbúcsúznunk, akik közel álltak hozzánk és akik közösségben gondolkodtak. Fájlaljuk elvesztésedet, de belenyugszunk a megváltozhatatlanba. Abba, hogy az Úr most szólított el közülünk. Csak azt nem tudjuk, lesz-e valaki, aki Magyarbódon folytatja azt a szívós munkát, melyet oly sok éven keresztül, mindannyiunk elismerése közepette végeztél a sanyarú körülmények között.

Fejtet hajtunk előtted és emlékedet megőrizzük!

Balassa Zoltán

Ádám Zita, pedagógus szakíró (Balogfala)
Agócs Attila, muzeológus (Losonc)
Balassa Zoltán, publicista (Kassa)
Balázs Emese, pedagógus (Balogtamási)
Bárcei István, költő (Tornalja)
Barkóczy Ákos, költő (Miskolc)
Bettes István, költő (Pozsony)
Bodnár Mónika, néprajzkutató (Putnok)
Dúdor István, festőművész (1949–1987)
Élő Anita, újságíró (Budapest)
Farkas Veronika, művészettörténész (Komárom)
Gaal Lajos, geológus (Rimaszombat)
Hizsnay Zoltán, költő (Pozsony)
Hizsnyan Géza, színikritikus (Rimaszombat)
B. Kovács István, gőmörológus-muzeológus (Rimaszombat)
Kovács Magda, író (Tornalja)

Kövesdi Károly, költő, publicista (Pozsony)
Kulesár Ferenc, költő (Dunaszerdahely)
Mács József, író, publicista (Pozsony)
Major Zoltán, történész (Budapest)
A. Marton Gyula, író, publicista (Komárom)
Mihályi Molnár László, publicista (Szepesi–Kassa)
Molnár János, református lelkész (Komárom)
Zs. Nagy Lajos, költő (1935–2005)
Németh István, költő (1937–2005)
Németh Zsolt, a Magyar Országgyűlés Külügyi Bizottságának elnöke (Budapest)
Petőfi Sándor, költő (1823–1849)
Puntigán József, publicista (Losonc)
Szászi Zoltán, költő, publicista (Rimaszombat)
N. Tóth Anikó, költő, kritikus (Ipolybalog)
Tőzsér Árpád, költő (Pozsony)

Helyreigazítás:

Lőrinczy György az előző számban közölt *Ím, elbocsájt-lak, életem hajója* c. írásához eredetileg két megjegyzést fűztem; a második azonban – saját hibámból – nem jutott el a szerkesztőséghez. Itt pótolom: **L. Gál Éva**: *Újházi László, a szabadságharc utolsó kormánybiztosa* c. értekezésében (Akadémia Kiadó, 1971) kizárja az öngyilkosság lehetőségét (ld. 189. sz. jegyzet).

(Kun Miklós Jenő, Budapest.)

Előzetes:

Lipovník község a megye északi határán feküdt, magas, erdős, lapos, rétes, legelős hegyoldalon, az egész fenn már sziklásodó hegyek lábánál, kis patak forrása felé katlan-szerűen szélesedő völgyben. A hosszú, széles, egyenes, földkel-rétekkal pántlikázott lejtőt magasabban körülvezte

az örökkézőld őserdő. Szétszórva, mintha véletlen szeszély vetette volna, állt a kis házak két sora a patak és az út két oldalán, egyik a másiktól vagy százlépésnyi távolságban, girbe-gurbán, de mégis bizonyos egymásutánban, mintha tétovázva, felfelé zárandokolnának az emelkedő völgykatlanban. Kietlen, rideg, zord vidék, mely azonban most, augusztus egyik verőfényes napján ékszeresen-zománczosan díszlett, több mint alföldi szingazdagságban. A falu zsindeletetejű kunyhói, melyek oly feketék, nyirkosan zöldes-mohások az ólomeső szürke gőzében, most élénken, majdnem tarkán hatottak a nagy, sivár, tojásalakú erdőtelen tereprész közepette, melyen a rétek, a kis darabka lenföldek gyéren hintett smaragdporral voltak festve arany alapra, míg feljebb könnyű, hamvas zöldben díszlettek a virító zabföldök keskeny, hosszú pántlikái, s eleven zölddel haragudtak a krumpliföldök habzó felületű szalagjai. S ez arany, e smaragd, e zabvirágszín friss, nedves volt a dus harmattól, és mosottan, zománczosan, gyémántosan csillogott a napvilágnál, részletek nélkül, széles, egyenletes, sivár egyformaságban, melyet nagy ritkán szakítottak félbe a nedvesebb rétdarabokra terített málvaszínű gladiolusz-fátyol foszlányai. S ez aranykermére hamvaszöld és málvaszínnel zöldellő és sárgálló, metallikus és drágaköves czérnával hímzett díszét a határnak sötét keretbe foglalta a fenyőerdő tömege, kormos, komorzölden ott, hol a nap világította, majdnem feketén, kékesen, ékszeresen sziporkázva az árnyékban. Az erdő felett pedig, a tiszta, tejes ég mellett fakón, csaknem átlátszóan terültek el holák szeszélyes, pontozott fejeir mintával tarkítva a legelő gulyák s a szétszórt törmelék kődarabjaitól, melyek anyja, az ős szikla, a fakó földből kibújt a hegy csucsán, és légies, fejeir könnyűséggel mosódott el, vészett el az égbolt tejes kékjében, majd fejéren megcsillant a napvilágban, mint egy ezüst sisak.

(Gömör Olivér: *Egy köpöedény története* – részlet)